

EGYETEMES REGÉNYTÁR

Szent Agata levelei

Irta
Váradi Antal

Budapest
Singer és Wolfner kiadása

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2014
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-615-5472-14-5 (online)
MEK-13510

Szent Agata levelei

I.

Budapest, január 1.

Kedves Flórám! Csókollak ezerszer. Mindent megkaptam. Jól is volt csomagolva, csak a kis befőttes üveg csorbult meg egy kicsit. Alkalmasint a kibontásnál nem vigyáztam rá. Anya megtisztelt azzal, hogy rám bízta a fölnyitást. Tudod, azt mondja, hogy már nagy lány vagyok s tevékeny részt illik vennem a háztartásban. De olyan boldog is vagyok abban a tudatban, hogy már a mama is nagy lánynak tart... Bár csak mindenki annak tartana. De nem úgy van ám. A mint almahámozás közben (a doktorné recipéje szerint próbáltam az almakochot, de nem sikerült) egyre azon törtem a fejemet: vajjon mért mondta nekem a szilveszteresti mulatságon Bándy azt a gorombaságot, mikor ott hagyott a terem közepén s nem vezetett helyre s aztán mikor megint fölkért, (bocsáss meg egy perczre, a mama hív a konyhába. Mindjárt folytatom... Már itt vagyok... Mutatta a meggybefőttet. Penészledik. Ujra kifőzzem?) hát hogy folytassam: mikor ujra fölkért, kreuz-polkára, (te, jól irtam?) kosarat adtam neki azzal a kifogással, hogy a ki a tánczosnőjét a faképnél hagyja, az ne reflektáljon több tour-ra. Erre ő azt mondja, hogy kis lányoknál azt nem szabad olyan *stricte* (így mondta) venni. Te Flóra, mi az a *stricte*? - elég az hozzá, hogy nem mindenki néz nagy leánynak, pedig tizenhat esztendő leszek holnapután délután két órákor. És ez a körülmény emlékeztet arra, a miért tulajdonképpen leültem írni, arra, hogy neked, kedves papádnak és mamádnak boldog új évet kívánjak. Már tegnap kellett volna írnom, de a mint már sejtettem is veled, szilveszter-esti mulatságra készültünk, a Kereskedő ifjakhoz s egész nap a halaványkék tarlatánruhámat igazitgattam, a mig utoljára is nem lehetett használni s abban a fehér szerbvászonban mentem, a mit Terka néni küldött Szabadkáról. Egy szép csokrot tűztem rá, az volt a disz. Este küldték, nem tudom: ki? Isten bizony, nem tudom. Éljen boldogul, kedves jó Flórám, mikor látlak megint? Nem jöttök föl a farsangra? Talán, ha Mimi néni beteg lesz: följössz ápolni, mint tavaly. De azért Mimi néninek is erőt, egészséget kívánok, valamint neked is édes Flórám, csókol szerető Agatád.

II.

Budapest, január 5.

Meg sem várom, mig választ kapok a levelemre. Tudom úgy is, hogy semmi érdekeset se írhatok, de annál többet írhatok én. Bándy vizitben volt nálunk. Mama nem volt itthon, én fogadtam, tudtam, hogy mama összeszid érte, (a mi meg is történt), de nem bánom. Igen kedves volt, hivatkozott arra, hogy mama megengedte neki a vizitélést, (a mi sült hazugság), ezt én is erősítettem s így telt el egy pompás félóra. Angazsált a fél farsangra s még azon túlra is, mindig... a második négyesekre... Pá.

U. i. Ugy-e, kellett volna egy kicsit aprehandálni Bándyra a multkori faképnél hagyás miatt? Tudod, úgy kiment az eszemből, hogy a vizit végén vettem észre a dolgot. No se baj, majd a legközelebbi alkalommal leaprehandálom duplán.

III.

Budapest, január 8.

Kedves Flórám. Ma kaptam meg szomorú válaszodat, melyben tudatod velem mamád betegségét. Bizony borzasztó az. Én is tudom. Szegény jó anyám már megint a szívbajával meg a köhögésével vesződik. Tudod, sokszor úgy aggódom. Az orvos azt mondja, hogy száz esztendeig is élélhet kellő ápolás és kimélet mellett, de jó Isten, van-e kellő kimélete, mikor mindent maga csinál? De ha az Isten nem adott apának annyit, hogy megkimélhetné... Én, tudod, dolgozom, mint a cseléd, hiszen bejárót tartunk, apa sem tud haladni a hivatalában, most is az ezerhatszáz forint van, abból meg betegápolás nem igen futja, mert hiszen adósságot is kell fizetni. Bocsáss meg, hogy ezekkel a bizalmasságokkal untatlak, de úgy elkeserített a leveled. Irj... Csókollak. A szürke derekat tisztítóba adtam. Jövő héten kész lesz.

IV.

Budapest, január 10.

Kedves Flórám. Tegnap név-estén voltunk Bándyéknál. Az öreg Bándy papát Juliánnak hívják s a család ezt a napot mindig megünnepli. Tudod, szegényes volt biz' az egész, éppen úgy éreztem magamat, mintha a *Czifra nyomoruság*-ból játszottunk volna el egy fölvonást és éppen öt leány is volt. Igaz, hogy csak a nyomoruságban voltak testvérek... De nem erről akartam én neked írni. Szomorúságod van neked is elég. De volt a tegnapi estének egy édes, kedves, reám nézve felejthetetlen epizódja, melyre talán egész életemben gondolni fogok s ez az, hogy Bándy Elek... de tartsunk rendet...

Vacsora után Bándy egy versét olvasta föl, mely apjához volt intézve. Egyik versszaka azt mondja, hogy

...S ha egyszer kedves, új család
Veszen körül, én jó apám:
Add akkor is áldásodat,
Apai sziveddel reám...

No, tudod, nem Endrődy írta, hát nem is klasszikus vers, de kimondja, a mit akar... s mikor ezt a strófát olvasta, reám nézett, hosszasan, jelentőségteljesen... Ugy-e, ez jelent valamit?

U. i. Nálunk megint foglaltak. Szerencsére Vörös Kálmán az ügyvéd, azzal tánczoltam a Kereskedő ifjakkal a keringőt s a hogy látja, mint sirok, azt mondta: „Ne féljen kisasszony, nem komoly a dolog, majd eligazítom...” El is igazította úgy, hogy mamának nem is szólt, mert talán megint elájult volna. Pá.

V.

Budapest, január 15.

Régen nem írtam, kedves Flórám, egy egész hete, de annyi volt a baj, a nyomoruság, hogy írni sem volt kedvem. A papa adósságai, a mama szívbaja, egy új foglalkozás... édes Istenem, hogyan merjek farsangi mulatságra csak gondolni is, mikor... De írjunk másról. Tilda menyasszony. Egy vagyonszerető öreg ember veszi el. Ugyan, hogy tud szív nélkül férjhez menni? Meg aztán az a szegény Bodor, a ki annyira szereti... Igaz, hogy csak fogalmazó, de még lehet belőle

valami. Persze az öreg Krautschneider az már valami s van vagy százezer forintot érő vagyona... Istenem, istenem, ezek a mai leányok...

Kedves mamád, örömmel olvasom a leveledből, már jól van... Bár én is ezt mondhatnám... de nem mondhatom. Sok, sok az én bánatom... Sok s kevés benne a derült pillanat. De van azért az is... Majd ha feljössz: mutatok egy kicsi kis levelet... Nem rózsaszínű, nem is illatos, de annál rózsásabb nekem az, a mi benne van s annál illatosabbak a költői képek rózsái, a melyek minden sorában nyílnak... Egy vers van benne, Bándy Elek írta... Az utolsó sor így hangzik:

Mulhatlan, örök szerelem...

Érted? Pá...

VI.

Budapest, január 20.

Kedves Flórám. Itt akkora hó van, hogy alig tudunk kimenni a házból. Ezt az utcát nem takarítják. De nem lehet olyan nagy hó, hogy Elek erre ne sétáljon egyszer napjában, a minek én nagyon örülök. De viszont nem örülök annak, hogy a foglалások napirenden vannak s a mama egészsége nagyon hanyatlik. Tudod, mit mondott az orvos? Hogy föltétlenül Abbáziába kell menni a mamának, mert különben nem áll jól semmiről. Szegény apám... egész este hullottak a könnyei. Nem tudom, mihez fogunk. Hiszen véresre varrom az ujjaimat, de nincs kelete a munkámnak, meg az adósság is a helyett, hogy fogyna: egyre nő. Nagyon kemény a tél.

Ujév óta (nem is akartam neked irni róla) apa egy új ösmeretséget kötött. Az öreg Krautschneidernek (a Tilda férjének) egy közeli rokona, Vesztritsnek hívják. Ez naponta itt van a papánál. Óraszámra vannak együtt, azt hiszem, pénzkérdés van a dologban. Bár csak szabadulnánk legalább az adósság nagyjától. De honnét? Mikor a fizetés kicsi, a hitel még kisebb. Utóbbi héten, mióta az orvos mama elutazását sürgette, naponta kétszer is itt van Vesztrits. Csuf is, öreg is, de ha megkönyörül szegény apámon, csak szívesen kell látnom. Mindennap hoz nekem, nagy nyájas mosolygások és hajlongálás közt egy kis ibolyabokrétát. Elfogadom és... Elekre gondolok. Csókoltatom édesanyád kezeit. Pá.

VII.

Budapest, január 22.

Kedves Flórám. Kedden utazunk Abbáziába vagy Velenczébe, még nem tudom, valamint azt sem tudom, hogy szegény apám honnét teremtette elő a pénzt, de mindegy... dolgozom én, ha kell, annyit, mint az igás állat, csak a mama jobban legyen... Sok a dolgom, készülődünk. Vajjon mi lesz ennek a váratlan örömnak az ára? Mert én már ahhoz vagyok szokva, hogy minden kis örömet ezer keserüséggel kell megfizetnem. Ég veled, gondolj rám. Majd írok.

VIII.

Budapest.

Még egy kedves istenhozzádott neked és kedves anyádnak indulás előtt. Csak futva, sebtén irok. Képzeld, Elek, a ki most végezte a festő-iskolát, szintén lejön Velenczébe, állami ösztöndíjjal... (vajjon igaz, vagy csak meg akar tréfálni), mert már bizonyos, hogy Velenczébe megyünk. Az öreg Vesztritsnek van ott egy vendéglős rokona, az fog bennünket olcsón ellátni. Tehát a viszontlátásra.

IX.

Kanizsa, január 27.

Ugy-e, csudálkozol, kedves Flórám, hogy innét irok? De az a szerencsétlen hófuvás megakasztott bennünket s azzal ijesztenek, hogy a Karszton át még borzasztóbb lesz az út. Csak olyan helyen ne szoruljunk meg, a hol aztán se falu, se város, szegény beteg anyámmal el kellene pusztulnunk. Ezer szerencse, hogy Elek is ezen a vonaton utazik, most itt vagyunk, egy vendéglőben, de az az érdekes, hogy Elek atyja nem tud róla, azt hiszi, hogy fia Münchenbe ment. Édes apám se tudja, a mi egy kicsit furcsa, de ha meggondolom, hogy utóbbi időben egy pár célzást tett arra nézve, hogy Bándy Elek társaságát nagyon gyakran nem szereti, a mit nem tudok megérteni, hiszen apám meg Bándy már husz esztendeje dolgoznak egy minisztériumban s egy irodában, nem tudom, mi különbözőség férközhetett közéjük... de mit aggaszt az engem? élvezem ezt a téli utazást (a mennyire a mama betegsége megengedi), de hiszem, hogy ő is jobban lesz, ha megint kék eget lát... Élezem, mondom, még a hófuvást is, mert megszokott mindennapi szárazmalom-taposásom egyhanguságához képest ez valóságos élvezet s aztán meg Elek is itt van... Meg valami sejtelem azt súgja: csak élvezd, élvezd!... talán ez az utolsó örömed ebben az életben.

Élj boldogul, kedves Flórám, mihelyt megérkezem (talán csak megérkezem?) azonnal irok. Agata.

X.

Velence, január 30.

Itt vagyok hát, itt vagyok... Egész gyermekábrándom világa, álmaim, örömem, ifjuságom vágyakozása betelt. Igaz, hogy majd az Isten hidegje vett meg az első napokban, de most már langy a levegő. A hófuvások elmúltak, a tenger sima...

Mintha álmodnám... Hogy jutok én, a mi egyszerű szegénységünkéből, a kis józsefvárosi lakás nyomorúságából egyszerre a mesebeli csodák városába; körülöttem minden regényes olvasmányom megelevenül, képzeletem még kitoldja, megjelennek a dogék és a brávók, a gondolákon a középkor álarczos asszonyai és gavallérjai himbálódznak s a mint letekintek az alkonyati ég alatt sötétlő vizre: mintha véres volna...

Édes anyám föllélegzett, mikor átléptük az olasz határt s mintha az arcza mosolygóra, szinte életpirosra vált volna. Ó, hogy az Isten áldja meg azt, a ki lehetővé tette ezt az enyhülést, ezt az átalakulást... Örökké hálás leszek érte a jó Istennek s ha anyámnak jót tesz ez az enyhe levegő, nincs az az áldozat, a melyet a hála nevében nem volnék képes érette megtenni.

Éppen ezeket a sorokat irtam kis naplómba, mikor egy urat jelentenek be, képzelheted: ki volt?

Az én arcom is egyszerre rózsaszínű lett és mosolygós. Igazán jót tesz az embernek ez az olasz levegő.

Elek a közelben vett lakást. Mi a Riva dei Schiavoni-n lakunk, egyszerű kis vendéglőben, de minden kényelmünk megvan, a tengerre látunk s egész nap a hajókat, meg a vizet bámulhatjuk, ha rossz az idő. Csakhogy hála Istennek, a mint megérkeztünk, mintha elvágták volna a felhők és szelek járását, az ég kiderült s olyan az idő, akár nálunk szép, áprilisi napokon. Képzelheted, hogy járok-kelek a mamával (a ki csodálatomra, kevesebbet fárad, mint hittem volna), a csodák nézésébe elmerülve. Tudod, egy-egy emlékezetes épület előtt megállva, belesípek a karomba, hogy vajjon nem álmodom én ezt? S fölébredve nem fogom a józsefvárosi dohánygyárat szemközt látni? Nem, eddig még nem ébredtem föl. Tart az álom... Csak hadd tartson... Azt hiszem, ugyanis korán föl fogok belőle ébredni s akkor... akkor nem lesz több ábránd, nem lesz több boldogság.

Tegnap este váratlanul beállított az öreg Vesztrits. Azt mondja, Páduában van egy kis üzleti dolga, az után néz, no meg a papa megbízásából egy kissé megnézett bennünket, mert a leveleinkben ugyan sok szépet és jót írunk, de mégis csak jobb arról személyesen meggyőződni...

A mint ez az ember belépett a szobánkba: mintha ébredni kezdtem volna. Akkuráte láttam lelki szemeim előtt a dohánygyárat. Igaz, hogy olyan bagószaga is van az öregnek már három lépésnyiről, hogy a dolog nem is olyan hihetetlen.

De én itt annyi bolondot Összefecsegek neked mindenről, csak Velenczéről nem. De hiszen hazaviszem magammal a Bädeckert s abból mindent megtudhatsz... Majd én még szóbeli magyarázatokkal is szolgállok... Nincs unalmasabb, mint fölfedezni Velenczét Krisztus után ezernyolczszázkilenczvenhatban...

Ha azonban jövő leveleim valamelyikében mégis fölfedezem: bocsáss meg... Nekem olyan új világ ez, hogy azt hiszem: senki sem tud róla... kivülem... Pá...

XI.

Velencze, február 5.

Édes Flórám. Ma voltam először a *Frari*-ban. A barátok templomát hívják így Velenczében, a mely az olasz művészet és Canova siremléke által lett világhírű. Több-kevesebb bámulattal mentem el a művészet világcsodái előtt, a melyek itt föl vannak halmozva, de hideg bámulatom, merev csodálatom csak egy kép előtt engedett föl hódoló szeretetté: a sekrestye Bellini-Madonnája előtt.

Tudod, édes Flórám, a mennyi szeretetet Petrarca szonettjei, Heine dalai lehellnek, a mennyi égi idealizmus az *Énekek éneké*-ben zeng, a mennyi lágyság az édes olasz melódiában rejlik és a mennyi gyöngédség egy ifju leány szívébe belefér: az mind, mind együtt van a Bellini mester madonnájában. Értem, hogy mért imádkoznak a szent képek előtt. Értem a szent képek csodáit, s tudom, hogy mért a legkatolikusabb ország Olaszország... A hol ilyen képek vannak: ott az analfabeta is megtanul imádkozni, s ha még hozzáteszem, hogy az akadémiában a Tizián *Assuntá*-ja előtt szemembe szökött a köny, a mint János bánatát átnyilalni éreztem lelkemen, a mikor az ő anyjuk, a Krisztus anyja elhagyja a földet s árván maradnak az apostolok: akkor mindent elmondtam...

Látod, hogy csak mégis fölfedezem neked Velenczét. Vagy magamnak? Nem is tudom biz' én, de mikor neked irok: mintha saját magamnak tennék vallomást.

Mama pár nap óta nem egészen jól érzi magát. Egy kissé nedves az idő. Ha jobbra fordul: ő is jobban lesz. Elek mindennap velünk van. A Bellini madonnája előtt úgy éreztem... De erről majd máskor...

XII.

Velence, február 6.

A tegnapit folytatnám, ha tudnám... De csak annyit, hogy a Bellini madonnája előtt megszorította a kezemet... Folytassam?... Nem...

XIII.

Kedves Flórám. Talán nem sok mondani valóm van azután, a mivel multkori leveletem befejeztem. A te szived megért engem minden szóbőség nélkül... talán visszhangja is van annak a pár szónak, a mely leányszívtől leányszívhez röppenve, úgy száll oda, mint fészekből fészekbe a délről visszatérő madár... De ne érzelegjünk. Azt hiszem: az én kis, szegény élet-történetem be van fejezve. Leszek tisztességes, jó háziasszony, szerény és szegény férjemnek, a kit szeretek, hűséges segítő társa, öreg szüleim vigasztalója agg korukban s befejezem ezt a hétköznapi életet egy állandó, csöndes, derült, örök ünnepnappal. Te megértesz. Elek ma visszautazott.

XIV.

Kedves Flórám. Ugyan kérlek, írd a nagynénédnek, hogy nincs-e baj otthon? Egy álló hete, hogy Elek hazautazott s egy szónyi értesítés sincsen. Sem apám, sem ő, nem adnak életjelt magukról. Nem beteg az apám? Nincs baja Eleknek? Választ kér - Agatád.

XV.

Megrémítesz, kedves Flórám... Hogy apámnál foglaltak s összeirtak mindent, mondod... én jó Istenem... de hiszen természetes, az a kis fizetés nem futja két háztartásra, ott is, meg itt is... mert bármilyen összehuzódva, szegényesen élünk is, Velence csak Velence marad utolsó zugáig, a hol megérzik az idegent... Szeretnék röpiülni innen... mit is keresek én ebben a fényes, regényes világvárosban, mialatt szegény apám feje fölött talán megütik a dobót? De akkor mi lesz szegény anyámból, a ki már jobban van? El sem merem neki árulni a rettenetes ujságot, talán nyomban megölné... Játsszom tehát a kinos játékot tovább, mialatt bennem mar a méreg, a lelkem mélyén... Tudtam, mondtam, hogy nekem nem szabad örvidenem... Leg-alább csak Elek volna itt... Hadd közölném vele bubánatomat... De semmi hir. Róla egy szót sem irtál, de hidd el, értlek, mert a hol ilyen viszonyok vannak, ott nem szabad a nyomorúságon túl még szerelemre gondolni... ég veled...

XVI.

Ujra éledek, kedves Flórám... Apustól levelet kaptam, a mely olyan vidám, olyan biztató, hogy egy cseppet sem érezteti velünk a történeteket. Kétségbeesett, hazahívó sorokat vártam, e helyett azzal biztat, hogy csak maradjunk még, mert nagyon zord az idő Budapesten s neki is jól megy dolga. Kétkedtem a levél dátumában kezdetben, de világosan a te leveled után kelt, így hát lehetetlen, hogy ne tudta volna. Apus pedig egyáltalán nem ért a komédiázáshoz, s ha vidáman ír: akkor igazán az is. Kell tehát valami enyhítő, vigasztaló körülménynek lenni, a miről te nem tudsz? Csak nem volt színleges a foglалás? Aztán meg az a körülmény, hogy apus pénzt küld, érted: pénzt... és azt írja, hogy mivel jót tesz a klíma; csak maradjunk, - ez legalább is érthetetlen volna. Rejtély az egész. Hátha írnék Eleknek? Mit tanácsolsz?

XVII.

Kedves jó Flórám. Te még a gondolatomat is kitalálsz... Nem mertelek kérni, de tudtam, hogy te kiérsz levelemből a forró óhajtaást és megteszed... Ime, te írtál Eleknek s elküldöd nekem az ő válaszaát... Nem különös-e, hogy Elektől levelet először a te kedves kezeid által kapok? Csak annál kedvesebb. Elek tehát semmit sem tud... De mégis... ez a sor: az öreg jókedve egy kissé tettetett, mert mosoly közben, mikor Agata nevét említette, összerendült, valami rángás futott végig az arcán és sóhajtott is, mintha azt akarta volna mondani: szegény leányom... ezt te arra magyarázod, hogy apám engem az ápolás rabsága miatt sajnál. Ó, ne hidd... nem vagyok én csöppet sem sajnálatra méltó... Nincs-e mellettem anyám, a ki napról-napra javul? Nem vagyok-e Velenczében s a mióta az a megmagyarázhatatlan foglалás is kezd kimenni a fejemből, vagy legalább is kezdem egyéb magyarázatát sejteni, valósággal visszatért a régi kedvem s újra szövöm ábrándjaimat... Te is közéjük vagy szöve, édes Flórám... óh, ha mi egyszer úgy jól kibeszélhetnők magunkat... De sokat tudnék elmondani, a minek leírására és elbeszélésére szegény és gyarló a toll. Tudod, édes Flórám, hogy nemcsak a balsors, - a boldogság is költővé teszi az embert? Hidd el, sokszor olyan gyönyörű gondolataim jönnek, hogyha le tudnám írni őket, költeménynek is beválnának! De csak maradjunk egyelőre a prózánál. Kifogyott a pénzünk s nem hiszem, hogy apa még egyszer küldhessen, azért azt hiszem, a velencei boldogság napjai meg vannak számlálva. Ég veled, írd még egyszer legalább, mig Velenczében leszünk.

Mit vigyek neked emlékül? Találd ki, mire gondoltam? (Nem most; mikor még volt pénzem. Jó, hogy akkor megvettem...) Pá.

XVIII.

Kedves Flórám. Bucsuzom Velenczétől. Apa azt írja, hogy otthon már ragyog a tavaszi nap-sugár... Hogy költözött s átment Budára lakni, a várbástyára, a honnét gyönyörű kilátás nyílik a hegyekre s anyának is jó lesz a levegő. Én nem bánom; Elek oda is eljön, én meg elvagyok akárhol is. Fődolog, hogy épségben hazaérjünk. Furcsának találom azonban, hogy apa a házbérről, a föltételekről egy szót sem ír, holott ő mindig a legapróbb részletekig meg szokott velünk mindent beszélni. Igaz, hogy beszélni s nem írni, mert eleget ír szegény a hivatalban, még nekünk is rőfös referádákat írjon? Nem kívánhatom. Egy azonban felőtlött nekem, az, hogy az öreg Vesztrits házába ment lakni. Ezt megírta. Pénzbeli összefüggést sejtetek, a mi annál furcsább, mert Vesztrits ur semmit sem szokott ingyen adni. Talán aranybányát sejt szegény apámnál? Mindegy... Anyám helyre jött, már most ha egész életemben ezt a tartozást rovom is le, ha a kézimunka soha sem szakad is ki a kezemből: ő meg van mentve... Hiszen

mit nem adtam volna annak az embernek, a ki ezt a velencei utat nekünk, édesanyámnak lehetővé teszi? Ne legyünk hát hálátlanok...

Bejárom még egyszer a kedves helyeket, a melyeket talán soha sem fogok meglátni többet, de a melyekről egész hátralevő életemen át álmodom... Álmodom, kedves Flórám... „Még a borsón is szépet álmodom”. Ég veled. Talán még egy sort irok elutazásom előtt.

XIX.

Csakugyan... Itt a pár sor. Ma este indulunk. Holnap este otthon vagyunk. Vasuton megyünk, mert a hajón való utazás tönkre tehetné anyámat. Tegnap kimentem a Lidóra. Az a kék tenger... az a távolság... úgy vont... úgy csábított. Nem tudom: vannak néha örült gondolataim. Tudod, édes Flórám, hogy én értem az öngyilkosokat, a kik váratlan, érthetetlen pillanatban odadobják az életet, mint az ócska rongyot, nem gondolva semmivel, senkivel? Ilyen hangulatom volt tegnap, a mikor a Lidó kék tengerén pihent a szemem... És ha elmerültem volna a tengerbe, úszva az örök megsemmisülés felé: mi lett volna szegény anyámból? Elekből... Ez későn jutott eszembe... De miért? úgy-e furcsa gondolatok Velenczétől bucsuzva? Nem tehetek róla... Őszinte vagyok: azt irom, a mit érzek... Megfogadtuk egymásnak, hogy lelkünk bensejét tárjuk föl mindig... mindig... Ime, az enyém... S a te lelked?...

XX.

Kedves Flórám. Mintha ifjúságom álmait hagytam volna el, mikor bucsut mondtam Velenczének... Hazaérve, új lakásban, új emberek között találtam magamat, papa átköltöztetett bennünket távollétünkben, úgy hogy egyenesen a várba mentünk föl s új otthonunkat foglaltuk el. Meglepett, hogy új butorzatot találtam s mindent nagyon izlésesen, mondhatnám: egy kis fényüzéssel berendezve. Papa csak mosolygott, (egy kissé erőltetetten ugyan, a mint észrevettem) de mélységes hallgatásba burkolózott. Folyton azt hajtja, hogy ez meglepetés s a rejtély kulcsát majd megtalálom... Én nem nagyon szeretem a rejtélyeket s azért mélységesen elgondolkoztam, keresvén a rejtelem nyitját, de hiába. Szegény fejembe nem akar férni a foglалás, a szegényes hivatalnoki fizetés, a költséges velencei tél és a mellett a drága új lakás, a megújított butorzat s a szokatlan kényelem. Félek, olyas valami fog kisülni belőle, a mi meg fogja az első perczek meglepetését keseríteni.

Ti hogy vagytok? Az ébredő tavasszal vágyam is újra ébred a virágzó barackfák után, a melyek kertetekben nyílnak. Azt irod, hogy a rózsa-oltásaid mind megfakadtak tavaly s hogy az első virágokból nekem is juttatsz... Várom őket, de Isten tudja, valami szomorú sejtélemmel... Ne vess ki csak, ne vess és szídj össze a te kedves leveleidben, úgy, a hogy szoktál... Az vigasztal... Pá.

XXI.

Édes Flórám. Igazad volt. Egy fiatal lány szomorú sejtelmeinek semmi alapjuk sincs. Lám, alig hogy elegikus levelem útnak bocsátom, megérkezik Elek, első látogatása nekünk szólt, egy kedves órát csevegtünk el együtt, mama nagynénénkhez ment, egészen jól érzi magát, mi Elekkel a bástyán jártunk s néztük a budai hegyek ébredező zöldjét. Kedvesebb képet sohasem láttam. Elöttem a beköszöntő tavasz, mellettem Elek, ajkain jövő terveink, szivemben édes remény és megnyugvás... Szóval két tavasz egyszerre... Kell-e több?...

U. i. El kell árulnom előtted, hogy Elek letette az utolsó tanári szigorlatot és mihelyt állást kap, (s ez kilátásba van helyezve) azonnal megteszi a kellő lépéseket papánál. Addig is türelem... ő ugyan nem akar várni, de ha kell...

XXII.

Kedves barátnőm. Rémitő dolgok történnek a fejemben, szívemben, körülöttem, három nap óta... Tegnapelőtt este éppen nagyon jó kedve volt atyámnak, s én ezt a derült, szép estét arra kívántam felhasználni, hogy egy lépéssel közelebb jussak boldogságomhoz... Távoli célzásokat tettem Elekhez való barátságomra, majd, egy szóval, elárultam szerelmemet... Atyám rémülve tekintett reám, a min annyira megütköztem, hogy pár szóval elmondtam neki szívem kis regényét... A mint hűledezni látom: kitört belőlem a keserűség és megkérdeztem, hogy hát mért nem szabad nekem szeretnem? Atyám mély szomorúsággal nézett anyámra és hallgatott... Követeltem a magyarázatot, mert végre is az én életem boldogságáról van szó... Megkaptam a magyarázatot...

Atyám sirva vallotta be, hogy anyám életét kellett megmentenie... Miből fizette volna a házbért, a lefoglalt butorokat, a velencei időzés rengeteg költségeit, melyekre egy kishivatalnoknak nem kerül... Kölcsön vette az öreg Vesztritsől, a ki adott, de egy igen-igen súlyos föltétel alatt. Ha szabad lesz megkérnie a kezemet...

Atyám - bocsássa meg neki az Isten - beleegyezett. Most eljön az idő, a melyben be kell váltania ígérését.

- Leányom, tégy tetszésed szerint. Nem kell hozzámenned. Isten őrizzen, hogy kényszerítselek. De belátod, ugy-e, hogy anyád életét meg kellett mentenem? Csaltam, loptam, sikkasztottam volna, ha kell... Hadd maradjon meg ez a drága élet... neked, ha nekem elveszett. Nos hát, - ezt tettem. Ha nem váltod be a szavadat: én hazudtam legföljebb, megcsaltam ezt a bárgyu vén embert, s azzal vége...

- És a tartozás?

- Mit, tartozás? Jöjjön, a minek jönnie kell... A többivel már nem törődöm. Elveszett tisztesség után mi veszhet még el? Ez a pár rongyos butordarab?

- S a te becsületed, atyám?

- Az én becsületed? Ugyan mit törődöl te az efféle csekélységgel? Van a nyomorult, szegény napszámosnak becsülete? Hazudott, punktum. Csalt, - punktum. A vén Vesztrits lássa, hogy jut a pénzéhez.

- De megmentette a mamát...

- Meg, édes leányom... Áldja meg az Isten érte... és talán nekem is kijut, ha nem is az áldásból, de a bocsánat és irgalomból, mert nekem sem volt egyéb szándékom, mint anyád életének megmentése!

Sirva rogytam le, s azóta a fejemben irtóztató eszmék kóvályognak. Éljek-e tovább? Szabad-e meghalnom? Atyám ígérését csak én válthatom be? Anyám életét meg kell köszönnöm, meg kell hálálnom? Ugy-e, hogy fogadkoztam, hogy esküdöztem: mire nem lennék képes anyám életéért?... S most, a mikor csak egy élet boldogságát kell föláldoznom érte: visszarettenek. Ó én gyáva, nyomorult teremtes...

De hát Elek? Mi lesz Elekből? Vajjon nem segíthetne-e ő? Ha állásba jut, nem fizethetné-e vissza mindazt, a mit Vesztrits apámnak adott?

És föltéve, hogy hajlandó lenne rá: vajjon van nekem jogom tönkretenni ennek az embernek az egész életét? mert én tudom apámról, magunkról, hogy az adósággal kezdett kishivatalnok, gyarló javadalmazásu nyomoruság nő, mint a lavina, s vén koráig dolgozva, görnyedve mindig ennek a nagy tartozásnak az átkát nyögte? Tán a kamatokat sem tudná fizetni; hol még a tőke? Aztán meg kérdés: ha olyan drága-e az anyám élete Eleknek, mint nekem? S később egy nyomorgó család átkozzon engem, a kinek szűkkeblősége vitte őket a nyomorba? Nem. Itt áldozatot kell hozni s az áldozat én leszek.

Ezek a rettenetes gondolatok kóvályognak szegény fejemben három nap óta. Szánj és vigasztalj, ha tudsz...

XXIII.

Édes Flórám. Szép, kedves, megható soraidat ma vettem. Még mielőtt irtál volna, már a válaszon törtem a fejemet. Mert tudtam, hogy mit fogsz irni. Tudtam, hogy ajánlani fogod az Elekkel való kimagyarázkodást. De mondd, édesem, mire vezet az? mit fog Elek mondani? hogy föltétlenül beleegyezik a mi vagyoni megterhelhetésünkbe és magára vállal egy egész életre szóló rabmunkát? S kérdés, használ-e az? Mert az öreg Vesztritsnek, azt hiszem, nem az a fő, hogy megkapja a pénzét, hanem hogy megnyerhet-e engem? Már pedig értem az a pár ezer forint neki nem váltság s ő nem fog semmiféle részlettörlesztésbe egyezni, hanem követelni fog mindent egyszerre s ott van a vagyoni tönk, édes szüleim minden holmijának elárverezése s anyám szívének a halála...

Mert tudd meg, a mióta ezt apám elmondta, anyám újra beteg... Nagyon beteg... A szívét találta az áldozat hire, azt az édes, beteg, jó szívet... és nekem ezt kell megmentenem még egyszer... ha tudom... Meg kell mentenem...

Most már nincsen Elekkel kimagyarázni valóm. Ha csak legkevesebbet vonakodom: anyámnak a szíve szakad meg. Így ki fogom beszélni a fejéből a dolgot. Azt mondom neki, hogy leányi romantika, hogy múltó ábránd... Ha nem is hiszi, meg kell hoznom az áldozatot... Hiszen ha koldussá lesznek is, megölöm őket... Nem szabad engednem nyomorba jutni szüleimet!

Elek tegnap itt volt. Csudálkozott hidegségemen. Azt ígértem neki, hogy levélben fogom megmagyarázni. Meg is tettem. Ime, egy-két sora annak a levélnek, a melyet neki irtam.

„Kedves Elek. Merném így is szólítani: szeretett barátom, mert az... Barátom és nem több. Önnek van édes anyja, a ki imádja önt... Meghozna érte egy nagy áldozatot? Föláldozná érte boldogságát, ha kell? Ha ezzel az életét, az atya nyugalma mentené meg? Ugy-e, hogy megtenné?...

Ezt kell nekem megtennem. Ne kérde, hogy miért, ennyire nem mehet vallomásom, csak legyen nyugodt aziránt, hogy semmi szenny dolog nem tapad ez elhatározáshoz. Megyek, mint egy szegény áldozat, a ki a leggyarlóbbal fizet zsarnokának: a személyével... Ezzel a nyomorult magammal, a mivel rendelkezem... Ha az életemet kérték volna az anyám élteért áldozatul: nem adtam volna oda szívesen? Örömmel... Nos, most sem kérnek egyebet, mint az életemet... Odaadom hát, szívesen,... mindössze a haldoklás kinja fog egy kissé tovább tartani. De hadd legyen...

Nekünk többé nem szabad baráti kezet szorítanunk; talán jó lenne, ha nem találkoznánk többé. Meghalunk egymásra nézve szép csöndesen... Nemsokára el is temetnek. Jöjjön el a temetésemre. Ott lesz a kis svábhegyi kápolnában, május tizedikén. Jöjjön el, ha

gyönyörködni akar gyötrelmemben. De maradjon távol, ha azt nem akarja, hogy félholtan vigyenek el az oltár lépcsőiről...”

- Vajjon meg fogja-e hallgatni kérésemet? Nem tudom, de ezt irtam neki. Érteni fogja, hogy mit szenvedek s talán megbocsát.

Jól mondta multkor az öreg Vesztrits (már én csak így szólítom), hogy „nagy luxus szegény embernek a szív. Elég volna neki két dolgos kar.” Igaza lehet... Szerető Agatád.

XXIV.

Május tizedikén lesz az esküvőm. Nem jössz el? Szerető Agatád.

XXV.

Holnap lesz... Én nem tudom, honnét veszem ezt a nyugalmat? Végre is, tudod, hogy mindig bolondos, regényes teremtésnek tartottak, s volt is benne valami igazság... Félttem is, hogy ez a természetem majd felülkerekedik, s én áldozata leszek engedetlen szívemnek. De mindebből semmi sincs... Igaz, hogy egy állandó aggodalom nem enged időt a magam bajára gondolni, mert szegény édesanyám nagyon, de nagyon gyöngé... Azt hiszem, belsejét emésztí valami. Kedves Flórám, te csodálkozni fogsz e levél banális hangján. De én oly fásult vagyok, hogy még szégyenleni sem tudom magamat azért, a mit teszek. Hajnali órát választottam e levél megírására, a mikor nem zavar senki. Holnap ilyenkor... Ég veled.

XXVI.

Csudálkozol, édes barátnőm, hogy a mai napról keltezett két levelet kapsz tőlem? Nagyon fontos dolognak kellett történnie, hogy én e napon kétszer vegyek tollat a kezembe... De megtörtént.

Örölsz, hogy talán a házasságból nem lett semmi? Ne örvendj. Csak az történt, hogy beláttam annak a kényszerűségét. Mert tagadjam-e, magyarázgassam-e előtted azt, hogy az utolsó napig reméltem a csodában, a melynek be kell következnie? Reméltem... De ma óta tudom, hogy ha maga az ég angyala szállna le megakadályozni ezt a szerencsétlen kötést: én nem fogadhatnék szót neki...

Anyám, alig hogy befejeztem s elküldtem neked az első levelet, belép hozzám, leül mellém, viaszápadt, édes arczával és halkán, szomorúan beszélni kezd:

- Édes jóm. Én tudom, hogy te most a boldogtalanságnak mégy elébe... Ó, bár haltam volna meg előbb, talán megmenthettelek volna legalább egy pár hónapra. De látod, nem tudok még meghalni... Bocsáss meg. Atyáért kell megtennem és megtenned ezt a szomorú lépést. Vagy akkor, mikor szegény atyád tisztességét, becsületét, minden vagyonát köti le én értem, az én fölgyógyulásomért, akkor az áldozat másik része elől, a mely minket sujt, mi megfussunk gyáván? Mi, a kikért hozta ezt a nagy áldozatot? Szabad nekünk ingadozni? Azt hiszed nem járja át a szívemet naponta hét éves tör annak tudatára, hogy te az én nyomorult életem megmentésének ára lész? és még ha az lennél... De kérdés: nem dobjuk-e oda a te ifju életedet az én amugy is sirba hanyatló életemért?

Sirva borultam a nyakába, de ő nem engedett szólanom. Keservesen zokogva elment, s én megértettem, hogy miért kell nekem boldogtalannak lennem. Eddig azt hittem, hogy anyám nem tudja, nem akarja tudni, hogy mit szenvedek, - de most látom, hogy ő velem szenved és ez nekem kétszerte fáj és énnekem nincsen többé választásom... élet és halál között...

Tehát holnap reggel lesz az esküvőm...

Imádkozzál értem, édes Flórám... Imádkozzál.

XXVII.

Rémitő lelkiállapotban írom ezeket a kuszált sorokat. Az Isten rettentő átka kísér engem, boldogtalant, a ki nem tudom, hogy mit véhettem, hogy ilyen iszonyuan kell bűnhődnöm... Édesanyám meghalt...

Reggel nem jöhetett el az esküvőre, azt mondta, hogy otthon fogja az előkészületeket szemmel tartani, karosszékében ülve, melyből nem tudott fölkelni... Áldó kezeit sirva tette fejemre... és elbocsátott. Megeredt a zápor s mennydörgés és villámlás között értünk a kápolnába, a hol az öreg Gesztesy esketett... Ne beszéljünk erről.

Hazaérve sirás, ordítás között rohan elém Magda... Szent Isten... Mi történt?...

A karosszékben ült lehunyt szemekkel, melyek alól még egy megfagyott könny ragyogott elé... ajkán még az áldás és imádság utolsó lehelletével ült az én holt anyám...

Irgalmas Isten, micsoda viszontlátás...

Kedves, édes Flórám... Mit mondjak? Mit irjak? kihull a toll kezemből, zokogok, tépem a hajamat, sirok, jajgatok... De azt nem hallja az Isten...

Apám szótlan, dermedt; rémitő ránézni...

Az Isten legyen nekünk irgalmas.

XXVIII.

Kedves Flórám. Mellékelem a gyászjelentést. Nincs ugyan odanyomtatva, de olvasd a sorok között az én életem boldogságának, atyám nyugalmanak, egész mindenségemnek gyászjelentését, sirba tételét. Imádkozzál ezekért a halottakért is... Agatád.

XXIX.

Kedves Flórám. Nem jöhetsz föl, azt írod, s megfosztasz attól a megnyugvástól, hogy szerencsétlenségemet rokonlélekbe sirjam át. Megpróbálkozzam hát a tollal? De mikor sohasem tudom föltárni a lelkem mélyét vele, mikor, minden levél elküldése után érzem: mennyi maradt a tollban, mennyi kifejezetlen fájdalom, mennyi elsíratlan könny van még a lelkem fenekén?...

Mindegy... Olvass a sorok között, találj ki, a mit kimondani, leírni nem lehet... Elfoglaltam új otthonomat, a férjem oldalán... Hallod, Flóra? a *férjem*... Ó, hogy az érzéketlen tárgyaknak nincs lelkük, hogy meg tudna szakadni... Mosolyogva írom le ezt a szót, mert sokszor azt hiszem: rossz tréfa, leánykori csintalanság, hogy én egy öreg embernek a neje vagyok?... Egy

rosszkedvű, morozus öreg emberé... Mert az első napokban, még a gyász eleven sebével szíven, nem átallott szidni, mint a gyermeket... Azt mondta, hogy vége legyen az érzelgősségnek, vége a regénynek, itt a *valóság*... Igaza van. Rettenetes igaza. Ez a szörnyű valóság. Elmondta, hogy mindent tud, hogy ne merészeljem Elek nevét kiejteni, ne merjek vele érintkezni, mert oly dolgok vannak a keze között, melyek apámnak a nyakát szeghetik. Lelkem egész erejét éreztem visszatérni e szavakra, s menten atyámhoz mentem. Atyám lesujtva fogadott. Éppen a temetőből jött. Képzelted lelki állapotát. Olyan fásult lélekkel, olyan érzéketlenül, mint anyám koporsója, szóltam hozzá. Megkérdeztem azt, hogy *mily áron* adott el Vesztritsnek?

Atyám megdöbbenve nézett rám. Nem értette meg. Megmagyaráztam neki, hogy mindent tudok, hogy nem vagyok eladott áldozat, de önkényt léptem az áldozat-oltárra. Könyekben tört ki és szakadozott szavakban gyónta meg élete tragédiáját. Az apa, nekem, a gyermekének.

Ismered a helyzetet. Rémitő kényszer nehezedett lelkére. Az orvos azt mondta, hogy ha anyámat el nem küldi délvidékre, csak pár hónapja van hátra az életből. Mindenre kész volt. Vesztrits hamis váltót kívánt, s ő aláírta.

Nyugodtan csókoltam kezét atyámnak. - Jól tette, édes, jó apám. És ha az én gyalázatomat kívánták volna: azt hiszi, édes apám, hogy haboztam volna? Nem. Köszönöm, hogy megmondta. Most a férjemen lesz a sor.

Pár nap múlva többet tudsz. Ég veled.

XXX.

Beszéltem a férjemmel.

Csudálatos egy párbeszéd volt ez. Te, a ki ismered az én egykor vitor, nyugtalan, mozgékony természetemet - borzadva látható volt egy halotti nyugalma teremtest, a ki mindazt, a mi történt, jéghideg arczczal élte végig s tompa, ércztelen, de siri nyugalma hanggal mondta végig.

Nyugodtan olvasott, a mikor beléptem. Még a kalapomat sem tettem le s megálltam vele szemközt, mint a bíró. Mert az voltam.

- Ön *megvett* engem az atyámtól. Igaz-e?

Olyan szemekkel meredt rám, mintha gyilkolni akart volna, de az én pillantásom mélyének láttára, mintha sir nyílt volna meg előtte, megrémült s lesütötte a szemeit.

Ismételtem a kérdésemet. Nem felelt. Akkor beszélni kezdtem én.

- Ön *megvett* engem egy hamis váltón. Én az öné vagyok. Hol a vételár?

Erre cinizmusra visszatért. Gunyosan kezdte fejtegetni a szerinte ártatlan *cselet*, mire én a szavába vágtam:

- Átadta ön atyámnak a váltót?

- Nem, - felelt, - nem is adom, mert ez a papírdarab az egyedüli fegyverem a megcsalás ellen s ez a papírdarab a Damoklesz-kard az apja feje fölött...

- Ugy? - mondtam - hát ön megkapta a *vételárat*, de *csal* s gazul megtartja a *portékát*? Ez az utolsó szava?

- És mi biztosít engem, hogy...

Szavába vágtam.

- Az a becsület biztosítja, a mely engem önkényt, érti? önkényt vetett az ön karjaiba. Engem nem kellett kényszeríteni. Én tudtam kötelességemet.

- Mindazáltal megfélelkezhetik róla.

- Esküszöm önnek, hogy nem. Adja vissza apámnak lelke nyugalma, ha már boldogságát a sirba tiporta s nálam hőbb feleség, becsületesebb hitves nem lesz a föld kerekén.

- És ha nem?

- Akkor nyomban följelentem atyámat - így egyeztünk meg - ő a börtönbe kerül, önt meg átadom a közutálatnak. Én aztán szabad leszek.

- Szabad?... Mily tekintetben?

- Azt szerethetem, a kit akarok. S meg fogom tenni, esküszöm rá.

Rémitőn meg volt zavarodva.

- Eh, - szólt végre - ön nem váltja be fenyegetését!

- Gondolja? Isten önnel.

- Hová megy?

- Elekhez, feleltem.

Mint az örült szökött föl ültéből s elém állt.

- Ne merészelje...

Félrelöktem az utamból s indultam kifelé. Elém állt újra, de már térden... Ne menjen!... Ne menjen!...

- A váltót...

- Előkeresem, várjon... várjon...

S kinos zavarában kezdte hányni-vetni fiókjában az irományokat. Fagyos arczczal néztem egy darabig, aztán látva, hogy csak időt akar nyerni, lassan megindultam az ajtó felé. Ujra elém állt.

- Megkeresem, esküszöm, megkeresem, csak várjon.

- Ó, be szánandó ön ebben a nyomorult vergődésben!... De hát azt hitte, örült, ostoba vén ember, hogy *engem* ingyen fog elcsalni egy élet boldogságának utjáról, anyámat meggyilkolni, apámat szerencsétlenné tenni, s akkor még azt a *vételárt* is meg akarja alávaló módon tartani, a melyért mindezt megtehetette?

- Átadom... Át!

- Rögtön, vagy öt perc múlva vége mindennek!

S azzal megindultam a leghatározottabb lélekkel és lépésekkel s ott hagytam szobájában.

A lépcső alján ért utól. Izzadva, veritékezve sietett s a kezében lobogtatta a váltót.

- Jöjjön velem atyámhoz, - szóltam fagyosan. - Lehet, hogy engem, tudatlan nőt megcsalna galádul. Lássá atyám: ez-e az?

Kocsiba ültünk. Egész uton tördelt szavakat mormolt. Sirt meg könnyörgött. Így értünk oda.

Apám ámulva hallgatta elbeszélésemet. A váltó az volt, a melyet aláírt. Elégettük.

Többet nem vagyok képes írni. Ég veled.

XXXI.

Kedves barátnőm! Ma egész délelőtt atyámnál voltam. Alig tudtam megvigasztalni, oly levert, kétségbeesett volt. Ujra meg újra elmondta nekem rettentő helyzetét, iszonyu lelkiállapotát azokban a szomorú napokban, mikor édesanyám élete vagy halála forgott szóban. Igyekeztem megnyugtatni, vigasztaltam, vele sirtam: mind hasztalan. Nem hisz bocsánatom őszinteségében, nem tudja elhinni azt, hogy én helyében hasonló cselekedtem volna. Pedig úgy van. Szorosan vallatóra vettem szegény, gyermekesen zokogó édesapámat, hogy Vesztrits kezében nincsen-e még valami? Tagadta s esküdözött, hogy minden itt van, a mi kompromittálhatta volna. Megkérdeztem, hogy a kölcsön adott pénzzel hogy áll Vesztritsnél? Pironkodva, elfulladt hangon vallotta meg, hogy Vesztrits akkor, ha kezemet megnyeri: *nászájándéku*l kívánta tekinteni a kölcsönadott összeget. Így hát szegény apám gond nélkül élhet. És én meg fogom tenni kötelességemet.

Hazamentem. Férjem reszkető izgalommal fogadott. Leolvastam az arczáról, hogy szent meggyőződése - a teljes megcsalás. Szeméből olvastam, hogy kiadván kezéből mindent, a mivel, szerinte, engemet apám révén sakkban tarthatott volna, most egyszerűen hátat fordítok neki. Komolyan, de minden harag, minden neheztelés árnyéka nélkül köszöntöttem, nyájas voltam hozzá és szerető. Föllélegzett s kétszer megcsókolta a kezemet. Délután elkísért a templomba. Az oltárral szemben egy padban térdeltem le. Mellém ült.

- Uram, szólottam hozzá halkan, itt a templom csöndjében, a hol csaknem magunk vagyunk, de a hol Isten lát és hall engem, mondom, ismétlem újra önnek, hogy én hűséges, szerető felesége leszek és maradok. Isten engem úgy segítjen.

Kitört szeméből a könny. Ujra meg újra csókolta a kezemet s kimenőben ezt mondta:

- Én meg megesküszöm, hogy a reám nézve legnehezebbet fogom megtenni. Föltétlenül bízom önben és teljes szabadságában nem fogom korlátozni, mert tudom, hogy az enyém marad.

Ez a tegnap és ma története. Ég veled.

XXXII.

- És alig hogy megkezddtem *új életemet* (minő élet, te jó Isten...) kezdődtek a megpróbáltatások is. Ma reggel kaptam egy levelet Elektől.

Asszonyom.

Nincs szemrehányásom, nincsenek vádjaim, keserűségemet szívem mélyébe fojtom és megkísértem, hogyan lehetnék higgadt? Nehezen fog menni a komédia, de megkísértem. Egyre feleljen nekem, Asszonyom. Mivel érdemeltem én ezt a bánásmódot? Áruló voltam, csélcsap? Gonosz vagy érdemtelen az ön szívére? Feleletet kérek, mert különben azt fogom feleletre kényszeríteni, a ki közém és ön közé állott.

Elek.

Tudom, hogy párbajra, vagy bármiféle jelenetre Elek és férjem között nem kerülhet a dolog. Vesztrits öreg, higgadt, nem verekszik és az inzultust örömmel tűrné, annak tanujeleként, hogy Elek előtt lelkem, szívem zárva van. Ettől hát nem tartok, de egy rettentő mulasztás érzete nyilalja át lelkemet. Szegény jó anyám ígérte meg annak idején, hogy beszél Elekkel s én azt a levelet atyámnak adtam, hogy Elek kezébe juttassa. Ugy látszik, nem volt bátorsága

megtenni s most küldte el neki. Ezért volt hát oly zavart és kétségbeesett a multkor, mikor lelkébe akartam hatolni, hogy nem terheli-e még valami?

Megbocsátom neki. Nem mert másképp cselekedni s bizonyosan az volt a meggyőződése, hogy abban a levélben valami veszedelmesen fölhívó vagy följogosító van megírva. De most annál nagyobb a baj. Ugy látszik: Eleket *hitegették* s ki hitegethette volna más, mint atyám? Így türt, várt, remélt Elek mindaddig, míg az esküvő csöndben meg nem történt. Megsalva, kijátszva érzi most magát. Erre mutat levelének hangja. Igaza van, de én azért édesapámnak teljes szivemből megbocsátottam, és megbocsátok. Nem marad utána szivemben semmi keserűség, Isten engem úgy segítjen.

De most Eleket kell felvilágosítanom és azáltal megnyugtatom. Isten adjon hozzá erőt.

Irni fogok neki, vagy - a mi tán még jobb: ide hívom. Hadd lássam: áll-e Vesztrits esküjének, hogy teljes bizalma van bennem? Mert ez lenne annak legfőbb záloga. Isten velünk.

XXXIII.

Kedves Flórám. Ma volt nálam Elek. Férjem üzleti ügyei után látott s így nem találkozhatott vele, pedig a mint terveztem: *akartam*, hogy találkozzanak. Ez egyszer nem lehetett, de kell találkozniok. Elek engedett meghívásomnak. Eljött. Szemben álltunk egymással, először azóta, hogy...

Olyan hideg szemmel tudtam ránézni. Ugy megvénültem néhány hét alatt, szivem olyan fásult lett, hogy még azt is észrevettem, mennyire elhanyagolja a külsejét. Nyakkendője ferdén kötve, ruhája kopott; önkénytelenül hozzá mentem, hogy megkössem a nyakkendőt, mint a boldogabb napokban. Mintha kigyó érintette volna, szisszent össze s csaknem eltaszított. De én olyan hidegen, annyi sötét nyugalommal néztem rá, hogy haragja megfagyott s engedett magához közeledni. Mialatt kötöttem a csokrot, tompa, érzékelt hangon kérdezte tőlem: *hogyan vagyok?*

Feleltem rá.

- Végtelenül boldogtalan vagyok. Össze vagyok törve, a lelkem meg van zúzva. Nem vagyok többé én. Nem látja rajtam?

Ez a lesújtó őszinteség megbénította haragját, készülő átkait, talán fölemelt jobbját. Le volt fegyverezve.

- Ön? Boldogtalan? Szerencsétlen?

- S talán azt hitte, hogy boldog vagyok? Volt annyi rosszakarata, hogy föltehetette rólam... hogy el tudta hinni, - nem: képzelni? Nem Elek, erre maga nem képes...

Megszégyenülve állott előttem. Én voltam, én lettem az erősebb.

- És miért lett boldogtalanná?

Ugyanazon a sziv-temető hangon válaszoltam neki. Nem tudom, ki ad ilyenkor hangot a legegyszerűbb ajakra is, ki diktálja a szavakat... Ugy látszik: az igazság mindenható szelleme nagy mester. Csak reá kell hallgatni. Én követtem.

- Boldogtalanná tettem magamat édesapám becsületéért.

- Mese...

Elővettem rejtett fiókomból a te leveledet, a melyeket rémitő vallomásaimra feleletül irtál. Elolvastattam vele azokat a szívtépő sorokat, a melyekkel lelkemre kötötted, hogy ha egy élet árán is, de mentsem meg atyámat...

Igaz, hogy a mit te irtál, az mind megvolt már a lelkemben. Az elhatározás és áldozat egyaránt. De soraid megerősítettek a kálvária útján.

- Nos? - kérdeztem, mikor már elolvasta - mit szól hozzá?

Meg volt rendülve szegény fiu. Éreztem, láttam, hogy rettentő harcot küzd sajátmagával. Ki lesz a győztes? A jó, vagy a rossz?

Föleszmélt végre.

- Nem hiszem... Nem hihetem!..

- Ugy-e bár... Hihetetlen is az, hogy bennem több legyen a becsületérzés, mint a boldogság után való vágy. Hiszen minden jel odamutat, hogy könnyen meg tudtam feledkezni egyikről is, másíkról is, ugy-e Elek?

Le volt sujtva szegény. Nem tudott válaszolni.

Megszántam. Tudtam, hogy mit gondol. Meg kellett nyugtatnom.

- És maga hihette egy pillanatig, hogy engem más, kisebb erő kényszeríthetett volna arra az áldozatra, a melyet tettem? Mondja?

- Nem...

Ez a „nem” volt az én fölmentésem.

- De mégis... - hebegte, - talán nincs minden veszve. Lássa, én szeretem magát olyan szenvedélylyel, a mely nem ismer határt és korlátokat. Én imádom magát azzal a hévvel, a mely a mennyországért a poklon is keresztül rohan. Én kész vagyok...

- És én? Azt hiszi, hogy én csak addig vagyok becsületes, mig meghozom az áldozatot? Tudja, érzi már, hogy mit tesz én nálam az eskü?

- Tudom.

- Lássa: én megesküdtem a férjemnek, hogy hűséges, becsületes hitvese leszek neki ezen az életen keresztül. És én ezt az esküt meg fogom tartani.

- És ő nem bizik önben?

- Annyira bizik, hogy kiadta kezéből atyám bünjelét s meg engedte semmisíteni és én már csak ezért is meg fogom becsülni, ha nem is szerethetem soha.

Ez volt a haláldöfés. Csaknem elhanyagolt. Szédülés fogta el s én egy pillanatig... de csak egy pillanatig úgy éreztem, hogy a mult szenvedelmének kísértő réme visszatér. De már elmúlt.

Elbucsuzott, elment.

XXXIV.

Elbucsuzott, elment. Elvitte magával azt a nyugalmat, a melyet olyan hideg szívvel viseltem arczomon. Most érzem, hogy ez a nyugalom csak annak a pillanatnyi erőnek volt istenadta tanuja, a melyet életünk döntő pillanataiban különös sors-kedvezésül ad a szerencse. De nem lehetek rá büszke. Nem a diadal nyugalma volt az, hanem a nagy viharokat megelőző siri

csend, a mely egy másik pillanatban égiháboruban tör ki. Szerencsére a vihar pillanatát már nem láthatta Elek.

Áldom érte az én Istenemet.

Most egyedüli célja lesz életemnek ezt a pillanatnyi erőt, azt a szerencsém adta nyugalmat állandósítani lelkemben. Megedzeni magamat a jövő harcok perczeire s óvjon az ég attól, hogy e harcok hosszúak legyenek, mert gyöngeségem tudata remegéssel tölt el s félni kezdek önmagamtól.

Miképpen kezdjek hozzá? Volna Elek aljas, szentségtörő, léha, bizalmatlan irányomban és durva; lépne föl követelőleg, hogy megbotránkozva utasíthatnám vissza, hogy megborzhassak tőle, hogy kiábrándulhassak s józan ítélettel sujtssam őt és magamat, szóval: hogy bírja lehessen s ne tartozzam neki kimélettel! De *nem* az...

Ma különben is a balsors mindent összehordott, a mivel a szegény fejemet, beteg szívemet megzavarhatta. Férjem egy adósa jött hozzám könyörögni. Utolsó fillérét hozta, ugymond, adósságát törleszteni s férjem nem elégszik meg vele. Romlását akarja. Beteg gyermekének a kis ágyát akarják elvinni a kis szenvedő alól. Járjak közbe, ugymond, hogy irgalmas legyen és kegyelmes.

- Nem remélek ugyan sokat - ugymond a nyomorult, - mert hiszen ön a *neje* s bizonyosan az érdekközösség álláspontjáról fog ítélni, de a nyomor örültségében még a lehetetlent is meg kell kísértenem!

Megigértem neki s azzal bocsátottam el, hogy *én* vetem közbe magamat.

Keserű mosolylyal hallgatta beszédemet s fejét rázva távozott.

Vajjon igaza volt? Oda süllyedtem volna, hogy ezzel az emberrel *érdekközösség* lánczai fűzzenek össze? Való volna ez? És nincs-e igaza? Nem vagyok-e én ennek az embernek a felesége?

Tehát nemcsak atyám volt az áldozat? Tehát ez ennek az embernek a *keresetforrása*. A nyomorultak fillérei, a beteg kicsinyek utolsó párnája. És ebből a forrásból meritettünk mi annak idején reményt és vigasztalást! Ebből akartunk gyógyulást szerezni anyámnak?... Csoda-e, ha nem volt áldás azon az orvosságon, a melyet ebből a pénzből szereztünk? És én ennek az embernek esküdt hitvese vagyok és szent fogadással lánczoltam magamat hozzá, esküdván, hogy *hűséges* felesége leszek?

Meg kell mindent kísértenem. Hiszen ha megrabolnám is azért a nyomorult gyermekért az uramat, még arra is volna bűnbocsánat az égből...

A mint hazajött, eléje álltam s elmondtam: ki volt nálam?

Ridegen, durván tért ki fürkésző szemem elől.

- Ne avatkozzék az én dolgaimba. Hagyjon nekem békét. Hadd csináljam én a magam dolgát.

- Nem úgy van, - feleltem... - Én önnek a hitvese vagyok, osztályosa jó és balvégeztének. Én rajtam is szárad a gyalázat, mely az ön fejét undokítja, én rám is száll az átok, a melyet önre szórnak. Én eléggé istenverte és átkozott vagyok már is. Elég a rosszból. Ne halmozzuk még tovább.

Nyersen riadt föl.

- Semmi köze hozzá - ugymond.

- De van. Én tudni akarom, hogy hittel hozzám kötött élettársam honnét szerzi azt a falat kenyeret, a melyet megeszem? Inkább napszámosmunkát végzek, hogysem az árvák könyjétől

sós falattal méltóvá tegyem magamat az eddig még ki nem érdemelt Isten büntetésére. Ha így van, ha megmarad emellett: úgy én megszűntem az ön asztalánál helyet foglalni.

- E szerint ön valóságos zsarnokságot akar fölöttem gyakorolni? Ön megszabja életrendemet, beleavatkozik munkámba és megélhetésembe? S most gyakorol ilyen lesújtó kritikát az én szerzett vagyonom fölött, de mikor annak gyümölcseit élvezte - nem volt reá semmi megjegyzése?...

Fölháborodva feleltem neki.

- Kezdjük a *végén*. Igen, semmi megjegyzésem sem volt azokra a fillérekre, a melyeken anyám boldogtalan halálát s saját szerencsétlenségemet vettem, mert nem tudtam, honnét erednek. De esküszöm önnek - s ön talán már tudja, mit jelent nálam az eskü, - hogy inkább kiterítve láttam volna ideje előtt szegény boldogtalan anyámat, mintsem így gyógyítsam...

Láttam, hogy sötét harag futja el arcát s a tehetetlen düh árnyéka fut végig egész lényén. Folytattam.

- Menjünk tovább. Beleavatkozom az ön dolgaiba, mint a hogy ön hivatlanul zavarta meg az én egész életemet. Hűséget esküdtem, de becsületes hűséget, nem pedig azt a banditaragaskodást, a mely a rengeteg rablóját vérkötéssel köti rablótársához. Én csak egy *becsületes* embernek lehetek hitestársa. Mihelyt földoldja ön a köteléket, mely a tisztességhez köti: földoldottnak érzem én magamat is a láncz alól, a mely önhöz köt. Megélhetése az én megélhetésem is, munkája az én életfentartásom s nekem tudni kell, hogy hogyan élek, ha azt nem is tudom, hogyan kerültem ez élet örvényébe? Benne vagyok s ki is fogok belőle gázolni, a sir széléig. Előbb nem. De azt a hosszú vagy rövid utat az enyészetig becsülettel akarom megfutni, mint a kálváriát. Vérezve, de e vércsöppek tiszták legyenek. Azokat átok, gyalázat, árvák könnyei nem fogják elundokitani. Hiszen ha becstelenséget, gyalázatot akarok: megtalálhatom azt ön nélkül is, erre nem gondolt?

Ugy látszik *nem*, mert mélységesen meg volt rendülve.

- Mi kíván hát?

- Tudni mindent, a mi engem megillet. Részt ennek a háznak, ennek a háztartásnak a kormányzatában, cserébe fogadott és megtartott esküért. Asszonyi jogaimat követelem, hogy visszavezessem önt a tisztesség útjára, ha még nem késő, megjavítsam az ütött sebeket, ha már nem késő. Nem rabszolgának adtam el magamat, mert ahhoz nagyon erős a lelkem és a jellemem. Én tudok élni a hogy kell és nem félek meghalni, a mikor kell. Megértette, uram?

Fogcsikorgatva hajtotta meg fejét.

- Kerülj csak egyszer a kezem közé...

- Itt vagyok. Bánjék velem, a mint akar...

- Nem értesz, szerencsétlen. Annyit emlegeted az esküdet, a hűségedet, a mely előtt fejet kell hajtanom, hogy jaj neked, ha egyszer kiszülne az, hogy hazudtál. Ha titkod van előttem...

- Igaza van. Azért tudja meg, hogy Eleket ide hivatam s megmondtam neki...

- Tudom... - felelt tompán. - Minden szót tudok. Hiszen ez a szerencséd.

És én persze éreztem, hogy a szegény beteg gyermek kis betegágya meg van mentve... Gyógyítsa meg Isten.

XXXV.

Látod, szeretett Flórám, a felhők sűrűn gyülekeznek szegény fejem fölött. Én azt álmodtam, hogy hozok egy nagy áldozatot, lehajtom a fejemet s az áldozat kész. Csöndes lemondás és néma szenvedés, azzal vége. Hallgatni és számlálni a halkan lepergő vércsöppeket s örömmel látni a közel véget, - no még száz, még csak ötven, - most már csak tiz... három... egy... az utolsó... Ez az ideális lemondás, ez a költői szenvedés, a milyenről a regényekben írnak. De valójában nem ilyen ám az, hanem a folytonos érintkezés a szennyel, a piszokkal, az undorító alacsonyosság minden fokával, mikor a lejtőn megindult szerencsétlen, a ki magával vitte ez utolsó útjára lelke büszkeségét, azt görcsösen szorítja magához s csak annál feltarthatatlanabban rohan lefelé, mert azzal a teherrel is több van a lelken... Ebben vagyok én most. És végre a sorsnak igaza van. Ha Vesztrits egy ideális öreg ember, a ki mellett csöndes lemondással lehet elandalogni, akkor kellemes volna a szenvedés. Hanem ez az ember alávaló, nyomorult, hitvány, a kinek minden érintése megaláz, a kivel együtt süllyedek fokról-fokra, ha meg nem menthetem, ha föl nem tudom tartóztatni rettenetes sikamlásában lefelé.

Ez még nem elég. Szegény apám lelki állapota az utóbbi időben lehetetlenül elborult. Kezd a kétségbeesésbe rohanni. Nap-nap után korcsmákba jár s a budai hegyoldal lebujaiban keres lelkén rágó kigyójának altatót. Irgalmas Isten... Micsoda nyomor!

Elmondjam-e még azt is, hogy Eleket *ittasan* látták reggel támolyni lakásom ablaka alatt. Cselédem vette észre, a kit kérdezett, hogy beszélhet-e velem? Mert neki nagyon fontos mondani valója van. A cseléd alig tudta szép szavakkal eltuszkolni azt az urat, „a ki után a nagysága a multkor olyan keservesen sirt...”

Flórám, Flórám, mi van még megírva az én sorsom könyvében? Meddig kell nekem még süllyednem, hogy elérjek oda, a hol a teljes pihenés kezdődik? Mert bevallom neked: kezdek belefáradni ebbe az erőmön fölüli munkába, a melynek neve: békességes türés.

Apámat kell visszatérítenem oda, a honnét feledést keresve a mocsárba akar siklani. Eleket kell észre hoznom, hogy ne utáltassa meg magát azzal, a ki ugyis elég szerencsétlen még akkor is, ha édes emléket kell rejtegetnie. Hát még ha szentségét sárba hurczolva látja? És végül férjemet... Nem kell-e fölvennem vele a küzdelmet most életre, halálra... A mint láthatod: harczolni való van elég.

De ezer aggodalom és szenvedés között legalább mulik az idő. Ime, megint tél van. Emlékszel tavaly ilyenkor leveleimre?

Tedd el őket s jól hasonlitsd össze a mostaniakkal. Két lélek képét fogod bennök találni, egy éretlen gyermekét, meg egy öreg asszonyét. Mindakettő én vagyok...

XXXVI.

Kedves Flórám. Tegnap kénytelen voltam megtenni azt, a mit a legradikálisabb orvosságnak tartottam szegény apámra nézve. *Utána* mentem abba a nyomorult csapszékbe, melybe jár. Beléptemkor rémitően megijedt s elszégyelte magát, fölugrott s kirohant, kézen vonva engem is. - Mit akarsz itt, szerencsétlen gyermek?

- A mit maga, édes apám. Feledni.

- És te máshol nem tudsz feledni?

- S maga, édes apám?...

Sirva fakadt. De nem hihettem könyeinek. Nem volt szabad hinned.

- Láss, édes jó apám, ha maga el akar pusztulni, én is el akarok. Ahányszor maga be fog lépni ide, vagy máshová, én utána megyek és melléje ülök. Nekünk édes apám, némán kell végigszenvednünk ezt a nyomorult életet. Aludnunk, felednünk csak ott szabad, a hová most megyünk látogatóba...

Követett szótalánul, elnyomott, fuldokló zokogással.

- Hová vezetsz, édes leányom?

- Holnapután mindenszentek napja van, édes apám. Jerünk anyámat meglátogatni...

És elmentünk ki a tabáni temetőbe. De ennek az utnak, ennek a látogatásnak a történetét én nem tudom leírni. Az evangelisták végtelenül egyszerű és fönséges tollával kellene birnom hozzá...

Hazajövet szegény apám vállamra borult és sirt.

- Köszönöm, édes leányom... Meggyógyítottál. Megorvosoltál... Látod, én megöllek benneteket, ti pedig meggyógyítjátok az én beteg lelkemet.

- Igaza van édes apám, mert ő gyógyította meg, ha meggyógyult, ő, az a szent alvó odakünn.

Igy készülünk mindenszentek napjára.

XXXVII.

És az ég egyre borul fölöttem. Ma szállingóztak az első hópelyhek. Téli világ van, rideg, fagyos, barátságtalan. Én élek napról-napra, mint a tengerfenéki moszat, nincs világosságom, nincs levegőm. Alig érzem, hogy élek... De mégis élek, mert néha-néha végtelen fájdalom nyilallik át beteg lelkemen.

Künt voltunk anyám sirjánál. Metsző hideg volt s föltűnt nekem, hogy szegény apámmal nem tudom a fején tartatni a kalapot. Egyre levette a metsző hideg szélben s imákat mormolva térdelgetett le a hóba. Réműlet fogott el, ez az ember meg akar halni... Erővel beteggé akarja tenni magát... Mit tevő legyek?

Ha csak ez lett volna...

Sajátságos arczkifejezése, zavart beszéde és különös mosolygása rémitő aggodalmat költöttek bennem. Ma reggel aztán valóra vált a szörnyű sejtelmem.

A házmesternője jött hozzám kora reggel és sirva beszélte el, hogy szegény apám a téli hidegben, tárt ablakok mellett, félmeztelenül áll a szobájában és zsoltárokat énekel. Alig tudták felöltöztetni. Végre nagy nehezen rávették, hogy elhagyja lakását, a hol mindig szegény anyám koporsóját kereste s elhozták hozzám. Nem ismert meg. Délfelé kissé magához tért. Orvost hívtam. Nyomban ideggyógyintézetbe kell szállítani.

Flórá! Flórá! Kiért bűnhődöm én?

Férjem hazajött. Meg volt rettenve. Szabadulni akart szegény apám jelenlététől s maga igyekezett, hogy mielőbb a városmajori gyógyító-intézetbe szállítsák. Én kísértem el. Férjemnek nem volt bátorsága vele menni. Nekem volt. Kellett lenni.

Vesztrits érezte, hogy az isteni büntetés egy lépéssel közelebb lépett hozzá. Mintha hallotta volna a végzet szekerének a dübörgését. Aztán végtelenül fél a haláltól. Ez a szomorú jelenet pedig mintha a halál jeges lehelletét fúta volna rá.

Mikor elvittem szegény apámat, könyörögve fordultam a tanárhoz reményért, biztatásért... Nem nyujthatott reményt.

- Talán... Talán...

És ez a „talán” megint egy fölvonása az én tragédiámnak. Férjem pedig újra remeg, mert ha meghal az, a kinek becsülete romjait nekem féltennem kellett s a kiért ezt a rettentő áldozatot meghoztam: mi marad meg neki biztosítékul arra nézve, hogy én megtartom fogadásomat?

Képzelem magamnak az ő lelki állapotát. Minden ocsmányságát föltette erre a kártyára, látszólag mindent megnyert vele s most már ime sorban veszít el mindent. És én?

Mi marad meg *nekem* az áldozatból?

Elek ma újra nálam volt. De nem jött be hozzám, csak a férjemet kereste. Vajjon mit akar vele? Remegek, ha olyan dolgok történnek körülöttem, a miknek magyarázatát adni nem tudom.

Elmentem estefelé Elek anyjához. Áldott jó asszony, bálványozza a fiát s tudja mindakettőnk sorsát és végzetét. Kérdeztem tőle, mit akar Elek Vesztritsnél? Nem tudja megmondani.

Óvtam, könyörögtem neki, hogy tiltsa el fiát minden merész vállalkozástól s ne engedje Vesztrits kezébe jutni, mert bár napról-napra tépek ki egy-egy tövist, a melyet az uzsorás keze szurt ártatlan áldozatok mellébe, még mindig sok a rejtett seb, a miről én talán sohasem fogok megtudni semmit.

Ma délben hozták hírül, hogy szegény apám rosszabbul van. Rögtön hozzá akartam rohanni, de ájulva roskadtam össze, mikor magamhoz tértem: ágyban voltam s két ápolónő is virrasztott mellettem.

Kérdeztem őket, mi történt velem? Azt mondták, hogy önkivületbe estem s így találtak a padlón. Szivgörcsöt kaptam. Ugy látszik, szegény jó anyám betegségét örököltem. Talán végzetét is.

Atyám azonban, hála égnek, jobban van s így megnyugodva, hamar erőre kaptam megint s ime, már íróasztalom előtt ülök, hogy leírjam neked e szörnyű napok történetét...

Ég veled... gyöngé a kezem. Nem tudok többet írni.

XXXVIII.

Köszönöm vigasztaló soraidat, szeretett barátnőm, te minden rejtett gondolatom tükre. Enyhülést olvasok soraidból s ha nem is gyógyulnak be sebeim, de enyhülni érzem azok fájalmát.

Ma Elek újra férjemnél volt, de nagyon kevés ideig beszélgettek együtt. Égek a kíváncsiságtól, hogy mit akarhat? Férjem tudom, hogy nem fog szólani róla semmit, ha kérdem is, de kérdeni röstellem. Itt az orvos. Ég veled. Lefekszem.

XXXIX.

Apám jobbulásának hire egészen helyreállított. Azt írja az orvos, hogy atyám nyugalma teljesen helyreállott, utánam tudakozódik s többször mondotta, mennyire sajnálja, hogy a maga bajával az enyémet súlyosbitotta. Ez, ugymond az orvos, a javulás legteljesebb bizonyítéka, mikor a beteg állapotának öntudatára jut s abból következtetéseket tud vonni. Némileg nyugodtabb vagyok tehát s már ki is járok. Tegnap estefelé elindultam szomszédnőmmel,

Margittal, (iskolatanárnőnk volt a nőképzőben, egy osztályllyal alább járt mint mi, Stummer Margit) egy kis sétára s messze eltévelyedtünk az Andrásy-uton, egész a műcsarnokig. Margit azt indítványozta, hogy menjünk be és nézzük meg a karácsonyi tárlatot. Ez szóraztatni és vigasztalni fog. Tetszett a gondolat, bágyadtan bár, de nyugodtabb lélekkel mentem föl a lépcsőkön s futottam át tekintetemmel a képek sorát. Nem volt valami különösen megragadó. Hétköznapi motívumok, hétköznapi fölfogással megfestve, közben-közben egy másolat. A negyedik teremben azonban nagyobb tömeget láttam tolongani egy kép előtt. Türelmesen vártam, míg egy kicsit eloszlik a nép s aztán közelebb férkőztem magam is. Nagy arányu festmény volt, egy feketeruhás nőalak, kezében lefelé fordított fáklyával, mint az őskor sirszellemei, lábai töviséken véreztek, szívébe tör volt ütve, keblén lefelé pergett a vér s ő csak menni látszott, lépni előre öntudatlanul, a töviséken, mint a holdkóros, vonszolva maga után üszkét a porban elhagyogató fáklyáját. Az volt aláírva: *A csalódás*.

Kérdeztem: Ki festette?

- Egy fiatal, nagyon tehetséges művész, a ki ezzel a képpel tünt csak föl igazán. Bándy Elek.

- ...Tehát azért a *Csalódás*...

És a mint hosszabban nézem azt a hétfájdalmu arcot, csodálatos valósággal látom rajta meg-elevenülni az én vonásaimat. Margit hosszasan nézte a képet, meg engem s aztán egészen önkénytelenül fakadt ki:

- Agata... Ez te vagy?...

- Lehet... feleltem. A mi a csalódást illeti: bátran szolgálhatok modellül egy összetört élet alakjához...

Sokáig állottam még a kép előtt. Hallottam, a mint dicsérik, a mint sugdossák, hogy festője e képért állami ösztöndíjat kap és külföldi tanulmányutra megy, hogy ezt a képet megvették a nemzeti muzeum képtára számára... s sok más egyebet, hogy ez a kép egy grófnőt ábrázol, a ki a festő szerelmese volt, de csalódásában megölte magát...

Éreztem, hogy erőm fogy. A külföldi ut, a festő említése, mintha szívem vérét engedték volna folyni, úgy elgyengített, roskadtam... alig birtam egy ülőhelyig vándorogni. Pihentem, mialatt Margit aggodalmas arczczal vizsgált.

- Szegény Agatám, ugymond, neked nem szabad még ennyi ember közé menned s a sok álldogálás is rosszat tesz.

Igazat adtam neki s levándorogva, egy omnibuszon mentünk hazáig. Margit (a ki a második emeleten lakik) fölkiért s én ujra lefeküdtem. Lezártam a szemeimet s azt képzeltem, hogy én vagyok a *Csalódás*... Hogy az én szívembe van ütve a tör, vérem lassan-lassan pereg a tövisekre, melyeken haladok s kezemben az életfáklya minden pillanatban a porba oltja egy-egy szikráját... Én pedig haladok előre a töviséken, haladok, nem érezve a szurás okozta fájdalmat, csak számlálva a hulló vércsöppeket.

Közben elalhattam, mert álom folytatódott és szötte tovább tündérképeit... Elém jött a művész, a ki a képet festette s kezében tartva ecsetjét, megfestette velem szemben a kép pendant-ját.

Mély, sötét karikákkal körülvett borus szemek... Felhős homlok... zilált haj... Roskadt tartás, beesett mell, kéz, mely görcsösen szorít egy pisztolyt... aláírva: *Az öngyilkosság*.

Fölébredtem. Sötét éjjel volt, az éjjeli lámpa is kialudt s én könyáztatott párnámon ingattam ide-oda szegény fejemet.

...Összekulcsoltam a kezemet. Imádkozni kezdtem. Ez egyetlen mentő eszközöm a kétségbeesés pillanataiban... És újra elaludtam; az álom édesanyám alakját vezette elém, a mint megsimogatja fájó fejemet, megtörli könnyes szemeimet és azt mondja:

- Lesz még egy-két boldog pillanata életednek, mint a hogy volt az enyémnek is. Addig nem halhatsz meg, tűrj és remélj...

Még akkor is viszhangzottak a szavai a szívem mélyén, mikor már régen ébren voltam és a téli reggel beszűrődő halavány világossága mellett a szomszéd havas háztetőkre bámultam.

Vajjon beteljesül az álom jóslata?

Várom... de nem remélem...

*

Az alábbiakat Agata naplójából kell közlenem, melyet betegsége alatt Margitnak mondott tollba. A napló többi része kis különbséggel azt tartalmazza, a mit a Flórához írt levelek.

- A mai napon nem tudom a tollat a kezemben tartani. Mintha tiltaná valaki, hogy írjak... Maradjon az a szív mélyére írva, a mit ma érzek és gondolok. De érzem, hogy ezzel is tartozom annak az örök igazságnak, a melynek áldozata vagyok, s lesz egy lélek, a mely kíváncsi lesz az én szegény szívem kis tragédiájának indító okaira: annak el kell olvasnia ezt a pár sort.

Margit ír helyettem. Neki mondtam tollba mindezeket. Annyira a lelkembe lát, olyannyira bizalmas, hogy akár maga is megírhatná helyettem azt, a mi történt. Én csak azt adnám hozzá, a mit éreztem. De még ezt is tudja... Akár csak Flóra volna mellettem.

Férjem ma leült ágyam mellé s azt mondta, hogy el kell költöznünk Budapestről. Ez a klíma nekem nem tesz jót, a városi élettel járó izgalmak nem nekem valók, aztán meg az emlékek izgalmai folyton rosszabbítják állapotomat. Ha oly vidéken élnék, a hol nem emlékeztet minden tárgy, minden utca a multa, hamarabb megjavulnék... Aztán meg a világ szája. Jól tudja, érzi ő, hogy abszolút nem adok okot rá, de a szomszédasszonyok meg az egész ismeretség folyton kutat, találgat, magyaráz s minden eseménynek rémes színe van a pletyka szemüvegén. Neki is kínos a helyzete. Most, mióta szavamra hallgatott és felhagyott előbbeni üzleteivel, még rosszabb a dolog. Miért? Azt nem mondta. Nem is sejtem. Azt hiszem, nem mennek az üzletei úgy, a hogy eddig.

Végül mondta el a legfontosabbat. Egészségem helyreállítása megkívánja, hogy délvidékre menjem velem. Egész vagyonát kész feláldozni érte, csak hogy megmentsen...

Tehát az álom teljesül... Lesz még egy-két jó pillanat az életben... Viszontlátom ábrándvilágom első helyeit, a hol olyan boldog voltam.

Atyám, szegény, nem jöhet velünk, ugymond, mert a kimozdulással kockáztatná az eddig elért gyógyulást. Ő tehát itt marad, a gyógyítási költség ki van érte fizetve egészen tavaszig. Mire visszajövünk, talán már kinn lesz ő is.

Margit belefáradt az írásba. Azt hiszem: inkább engem akar kimélni a diktálástól... Pihenjünk hát.

...Ma Elek levelet írt. Felajánlotta nekem a képe másolatát. Kegyetlen egy tréfa, hogy én saját magamat és szerencsétlenségemet lássam allegorizálva folyton magam előtt... A levelet odaadtam férjemnek, a ki nagyon megörült neki, (legalább úgy látszott) s azt ígérte, hogy megköszöni Eleknek levélben, sőt eltávozásunk előtt meg is hívja hozzánk, úgy, a mint kívántam.

Érthetetlen dolog. A végem közeledik? Más nem lehet... Hiszen csodák nem történnek már?...

*

De igen... Történnék csodák... A mint csendesen, némán, álmodozva fekszem beteg ágyamban: ajtóm nyílik s férjem betoppan Elekkel. Azt hittem, hogy álmodom s azért arczomnak egyetlen izma, vonása sem rándult meg. Ez nagyon megnyugtatta férjemet, mert első perczen komor pillantása kiderült. A második perczen már ura voltam teljes akaratomnak. (Ó, nagyon jól meg van már edzve ez az arcz, ez a sziv...) s hideg udvariassággal kértem Eleket: foglaljon helyet.

Éppen azon törtem a fejemet, minő éles vágással viszonzom a kép följánlásának kegyetlen, bántó gondolatát? (ugy-e, milyen kedvesek vagyunk mi szerelmesek egymáshoz? mindegyik azon töri a fejét, hogyan keserítse, sebezze a másikat...) a mikor férjem bucsut vesz és eltávozik... Ez a bizalom meglep. No de mellettem s mellette marad Margit. Nem voltunk tanu nélkül.

Abban a perczen, a melyben férjem kilép a küszöbön, Elek térdre rogy az ágyam mellett és keservesen sirva fakad.

- Bocsánat... Bocsánat... Én szerencsétlen... Én örült...

- Elek... Mi baja...?

Margit magyarázta meg. Nála volt. Elmondta lelkem s talán beteg szivem állapotát is, s most a keserü megbánás tövisei vérzik ezt az egyetlen rokonlelket, a ki mint férfi megértett s a ki arra van kárhoztatva, hogy folyton engem kárhoztasson s mindig azon törje a fejét, hogyan okozzon magának vagy nekem keserüséget?

Végre lecsillapult. Mikor megtudta, hogy délvidékre megyünk, kitörő öröm fogta el. Hiszen őt is Olaszországba küldi a kormány újból tanulmányutra... Mint egykor.

Csak hogy akkor és most... Minő különbség...

XL.

Látod, édes Flórám, ismét levelet kapsz tőlem, mert megint bírom a tollat... Most talán már nem is teszem le holtig.

Margit mellettem van mindig. A férjem segített rajtuk bajukban s mikor visszafizetésre került a dolog, azt kérte tőlük, hogy maradjanak mellettem s nem fogadta el a pénzüket. Margit férje szegény hivatalnok s boldoggá volt téve... Margit meg egy áldott angyal, olyan mint te s mellettem maradt volna barátságból is. Mennyivel inkább ragaszkodik most hozzám, mint-hogy némi hála is érzi kötelezve magát?

És mindezek mellett eszembe ötlik egy és más. Nem érzed, nem látod az átalakulást, a mely férjem lelkében végbe ment? Ime, ő jól tesz, még pedig *én érettem*... Nem sajátságos ez?

De engem a jótett megindít a nélkül, hogy indító okait keresném. Mennyivel inkább, ha indító okait irántam való ragaszkodásban vélem föllelni? És most így van... Talán közelegnek életem nyugodtabb perczei, mielőtt eljőnnének a *legnyugodtabb* pillanatok.

Vesztrits - (többször nevezem így, mint *férjemnek*) - naponta órák hosszat ül mellettem. Tegnap végtelenül meglepett az a figyelem, melylyel a születésem napjára - szomorú nap... - kedves virágaimmal lepett meg. A bűvös illatu ciklamén, krizantémumok, egy kis fenyő, mindez olyan édesen hatott rám, hogy könyekben törtem ki. És a mi a legkülönösebb, úgy látom, mintha ő is könyezett volna. Hihetetlen...

Van hát hatalma, csodálatos hatalma a megszokásnak, a mely az égő sebek fölött hidat épít, hogy azokat nem érintve, haladjon át fölöttük az idő? Hát van abszolút feledés, van hegedése azoknak a sebeknek, a melyeket a végzet üt az ő mérgezett törével és mi nem halunk bele?

Jól mondják, hogy a fájdalom nem öl, különben halott volnék már réges-régen... Férjem mellettem ül most is, mikor ezt a pár sort írom. Nem szereti, hogy annyit írok, mert az orvos megtiltotta, de én azt mondtam, hogy ezek a levelek az én életem nyugodt pillanatai. A ki ezektől foszt meg, az elveszi tőlem azt a megmaradt árnyékát a boldogságnak, a mely a szerencsétlenek utolsó kincse. Tiltsa el a levélírást és én nem élek többé.

És akkor láttam ennek az öreg embernek a szemeit könnybe lábadni, majd széles, nagy mellét elfogta a nagy zokogás, mintha lassu rázkódtatással akarna kitörni belőle egy nagy, nagy megbánás...

Térdre hullott előttem...

- Édes Agatám... Édes Agatám!

- Mi a baja? Ilyennek még sohasem láttam?

- Milyen bűnös vagyok én, micsoda gonosztettet vittem én véghez...

Rémülve néztem a szemébe. Mi lehet az az új szörnyűség, a melyről én még semmit sem tudok?

- Én boldogtalanná tettelek téged... Sirba juttattam az anyádat! Apád...

És itt elfulladt a szava. Tagolatlan hangok, zokogásba fúló vallomás szakadt föl szívéből... Mintha ronggyá tépett lélek utolsó foszlányai volnának. És gyónt nekem és gyónta azt a rémterhet, a mi ennek az öreg embernek napjait, éjszakáit megkeseríti.

Én hallgattam csendes megadással. Hogy vigasztaljam én ezt az embert, a ki elszoktatott engem a vigasztalásnak még a nevétől is? Mit mondjak neki?

Megsimogattam a fejét. - Tudja-e, mondtam, hogy a ki érzi a maga bűnét, az már meg is bánta, a ki megbánja, a mit elkövetett, az már vezekel is érte és annak nem lehet messze a bocsánata?

Magam sem tudom honnét vettem ezt a pár szót, lelkem mélyéből aligha... De megszántam a szerencsétlent, a ki lábaim előtt fuldoklott, olyan elítélt arczzal, a milyennel Dante Poklának szomorú kárhozottai néznek fölfelé.

Ez a pár szó annyira meglepte, hogy vigasztalódni látszott. Tehát ez az ember tudja, hogy ő mit követett el... Ez érzi a bűnét, mert az gyötri őt. Ennek az embernek fölébredt a lelkiismerete.

Nem szabad tehát az isteni haragot harczra hívnom ellene. Eddig néma vágyam volt, hogy hulljon majdan a fejére az égi büntetés a maga szörnyűségében s mellemet verve nem tudtam a bosszu e gondolatától szabadulni... De látva és tudva ezeket... már nem szabad az isteni igazságosságra sem hivatkoznom. Az nem vár az én hívásomra. Megjelen és - büntet.

Ég veled... Még fáradt vagyok... Nehéz a toll.

XLI.

Nem képzeled, kedves Flórá, hogy mi történt velem? Vidám lettem, mint a gyermek s tegnap délután rajta kapott Margit, hogy régi *dalt* dudolgattam... Én, Flórá énekelni... Érted te ezt?

De mindjárt megmagyarázom. Tegnapelőtt volt itt az orvos - a ki szegény anyámat is gyógyította - s azt javalta férjemnek, hogy kísértse meg a délvidékre való utazást. Nagyon jót tenne, kivált ha éppen a végződő tél nedves, gőzös napjait kerülné el s csak a tavasz teljes kicsattanása után térne vissza. Férjem mohón kapott az orvosi tanácson s nyomban hozzám sietett, hogy volna-e kedvem Velenczébe menni. Én Istenem... még egyszer Velenczébe!... Ifjúkori álmaim, egész rombadőlt költészete életemnek ébred föl erre a reményre... Milyen szép lesz az emlékezés... Óh, mennyire szeretek Velenczébe menni...

Hát még, ha hozzáteszem, hogy férjem, tekintve a maga korát, meg az ápolás szükséges voltát, idegen embert, vagy cselédet nem akar vinni, hanem megkérte Margitot, hogy utazzék velünk, ő viszi minden költségével az útnak... No, azt az, örömet láttad volna, a mely Margit vonásain fölragyogott!... Hát még az enyém?... Nem leszek egyedül s lesz kinek elmondanom a szemembe gyűlő köny, vagy arcomra ülő mosoly okát...

Lázás készülődésbe fogtam, de csakhamar abban kellett hagynom. Rettenetes gyöngeség fogott el, ugyannyira, hogy még az utazás tervéről is le akartam mondani. Tehát csöndesebben, kiméletesebben, ne akarjuk előre élvezni a dél csudáit, nehogy megirigyelje a sötét halál...

Istenem - milyen szatirája lenne a sorsnak, ha most, mikor az álom által megjósolt nyugodt pillanatok következnek el, letörne, mint a beteg virágot az az ismeretlen kéz, a mely eddig is sujtott, nem tudom honnét? Nem tudom - miért?

Mégis: nem lehet az! Érzem, hogy meg kell erősödnöm, s birni fogok megint magammal. Birnom kell.

Margit tegnap gyönyörű kis kanári-madarat hozott ajándékba. A férjemtől kapott ciklamének, krizantémumok közé, a kis fenyű alatt helyeztük el, s ott csicsereg, trillázik naphosszanta, mint élőképe annak a tavasznak, a mely felé indulok.

De vajjon melyik tavasz felé indulok én?

Elnéздеgíеm aransýarga tollazatát, hallgatom fuvolyázó énekét, gyöngy-trilláit, kis torkának ezermesteri hangját s átálmodom magamat egy jobb világba, a hol nem csalódott senki s a hol nem bűnhődnek az emberek a mások hibáiért...

Szegény apám jut folyton eszembe. Párszor megkérdeztem Margitot, férjemet, mindazokat, a kik néha-napján látogatóba jönnek hozzám. Egyformán van, mondják, csöndes, nyugodt; a tavasz, mint minden ideg-betegnek, jobbulást, enyhülést fog hozni, s remélik, hogy a nyáron kijöhet. De írnia, olvasnia nem szabad; egyetlen levél tőlem, vagy férjemtől végtelenül fölizgatná, a mit elhiszek, hiszen a mi betegünk. Tehát vele nem érintkezhetem, még csak el sem búcsúzhatom tőle.

Valami módját mégis kell ejtenem, s fogom is ejteni annak, hogy legalább képletes *Isten hozzád*-ot mondjak neki akkor, a mikor talán mindörökre eltávozom tőle... Talán mindörökre... Ő nem lát engem többet, vagy én őt? - Talán mindegy.

Összes virágaimat, a melyek kis kanárim éneklő-berkét képezik, elutazásom előtt oda fogom neki küldeni. A virágok nem izgatják, sőt tán kedvesen hatnak szomorú lelkére. Azt sem fogják neki megmondani: honnét valók? De ő látni fogja ezeket a virágokat, érezni fogja illatukat, s minden szíromban egy-egy gyöngéd *Isten hozzád*-om lebeg, minden illat-lebbenésben egy-egy gyermeki csókot lehelek fáradt homlokára... Ez lesz az én búcsúzásom. Ugyis, a ház mesternére nem hagyhatom a kedves virágaimat, magammal sem vihetem, így hát ez a leggyöngédebb és kedvesebb dolog, a mit tehetek. A kanárit neked fogom elküldeni, ha, mint irod, édes anyád feljön megnézni engem, a minek előre is nagyon örülök.

Hát téged legalább nem láthatlak egy-két napra? Nem volna benne mód, hogy egy kis időt szentelj nekem, a ki lelkét csak sötét betűkben tudja kiönteni előtted, s akkor is mérhetetlen keserűség marad benne? Nem fér a tollba, szivbe, ajkra... Mérhetetlen...

De el ezekkel a rég legyőzött szörnyű gondolatokkal. Látod, még mindig lázong ez az engedetlen sziv. Csak néha-néha van egy-egy örömteljes pillanat, mikor felőled örvendeteset hall. Olvasom leveledből, a sorok között ugyan, mert a mint látom, még magadnak sem mered egészen bevallani, de én megértem. Te szeretsz... Isten áldása sziveden...

XLII.

Édes jó Flórám, már csomagolok. Olyan lázas örömmel (mit szólasz ehhez a szóhoz? Én mondom...) fogtam hozzá, hogy Margit egészen meg van lepetve. Nem tudja, mit gondoljon hirtelen megfrissüléséről, valósággal úgy tetszik neki, mintha egy elhagyott kedvest remélnék Velenczében viszontlátni. És talán - igaza van. Nem hagytam-e a lagunák városában azt a kedvest, a kinek édes csókja egy egész élet emlékezetét megédesíti: az ifjúságot? Nem hagytam-e ott leánykorom legszebb ábrándjait? Azok után megyek most... Lelkem megpróbál még egyszer belebujni azokba a gyermek-czipőkbe, a melyekben első pillangóit kergette. Kétségtelen, hogy nem fér belé, vagy nevetségesnek fog önmaga előtt is tetszeni... De mi az? Éppen a mult este történt, hogy Mari, a cselédem, a padláson járván valamit keresni, a régi czók-mókkal együtt lehozott egy - babát...

Első játékszereim egyike volt... A kezembe vettem. Mit gondoltam én akkor és mit gondolok én most, mikor a keblemhez szorítom ezt a kis megkopott porcellánfejet?... Mikor ez a kis baba az ő rózsaszínű ruhácskájában az én karácsonyfám zöld ágacskái között mosolygott felém!... Mikor szegény anyám a kezembe adta, könnyezve örömeiben, apám pedig a hegedűjén a „Mennyből az angyal-t” játszotta s én áhitattal figyeltem azokra az égi hangokra, melyek a názáreti Jézus születéséről beszélnek, a ki nekem babát hoz, a ki megrikatja az édes mamát... Ó, én Istenem, hová, a sziv mely részébe rejtőznek el az akkori hangulatok, a melyek ilyenkor előtörnek, mint a sokáig visszatartott zokogás, vagy a sebre nyomott kéz alól előszivárgott vércsepp?... Mi van az emberi szivbe zárva?...

És elmerengek a karácsony szent történetén s elgondolom, hogy egykor én is arra voltam predesztinálva, hogy anya legyek majdan s ringassam kis gyermekem bölcsőjét, a kinek, ha felnőtt, kis karácsonyfát állítsak s tegyek rá babát, rózsaszínűt, kedveset, a mire emlékezhessék az a szegény kis gyerek, ha az élet hullámai zord vidékekre sodorják és ott nem érzik többé a karácsonyfa kedves fenyűillata.

De hát nem úgy történt. Jobb, hogy ne is legyen a világon az a gyermek, mintsem hogy emlékeznie kelljen a vesztett boldogságra...

Miért is nem maradhatunk mindig gyermekek?

Ilyen gondolatokkal tépelődtem, mialatt megtörölgettem a régi kedves, kopott babát, s varróasztalomra tettem, hogy még az ágyamból is ráláthassak.

Azonközben folytattam az úti készüléteket, s minthogy verőfényes, szép téli nap volt, egyáltalán nem hideg, sőt szokatlanul langyos, egy merész lépésre határoztam magamat. Elmegyek bucsuzni - a mamához.

Otthon nem mertem megmondani: hová készülök. Margitot vittem magammal, kocsiba ültünk, s én alig hallhatólag, mikor Margit már a kocsiban ült, súgva mondtam meg a kocsinak, hogy hová hajtson.

Margit eleintén nyugtalankodott, mikor nem tudta, mely irányba indulunk, de lassan beszélgetésbe merült, tervezgetett a közeli utazásról, kérdezett egyet-mást, én meg annyira lekötöttem a figyelmét a látandó csudák vázolásával, hogy egészen belémerült és csak akkor vette észre, mikor a kocsi befordult a temető kapuján.

Meg akarta állítani a kocsit, ki akart ugrani, - de én megnyugtattam, hogy régi, elhatározott szándékom, a melyről nem engedem magamat lebeszélni. El kell bucsuznom az édesanyámtól, a kit menyasszonyi fátyollal a fejemen láttam legutoljára...

Odamentünk a sirhoz. Először azt hittem: a szívem szakad meg... Nehezen jártam s szorult a lélekzetem. De a sirhoz érve, uralkodtam magam fölött s csendesen térdeltem le arra a helyre, a melyen szegény apám térdelt, mikor a tébolyodás jeleit először vettem észre rajta.

Azon a helyen most egy frissen hantolt sir van. Nem tudom: kit temethettek oda? Föntarthaták volna *nekem*, - de ha már így van: tartsák fönn majd annak a szomszédját. Az még üres. Megmondom Vesztritsnek; ő meg fogja tenni a kedvemért.

Fejfa nem volt az új siron. Ugy látszik, követ emelnek föléje, s már az ősz végén alapozhaták. Bizony édes jó anyámnak is kellene egy sírkő. Azt hiszem, meg is van rendelve, csak a férjem nem akar szólani róla.

Sokáig nem imádkozhattam. Margit, telve aggodalommal, folyton hívott, kért, s jobban féltett, mint talán az uram tette volna, vagy éppen Elek.

Hogy most oly ritkán látom. Ő is utazni készül. De én is. Most már elbucsúztam: mehetek. Nem marad itt, csak szegény apám, a ki ha jobban lesz, utánunk jöhet. Ég veled...

XLIII.

Tudod-e, kedves Flórám, hogy már három napja Baedeker-tanulmányokkal foglalatoskodom? Első, szomorú utunk óta, a mely mégis a legvigabb és legboldogabb emlékem, nem is gondoltam erre. Akkortájt mindegy volt nekem, akármit látok, - csak új legyen - most már szeretném megérteni a művészet csodáit, a melyek előttem föltárnak... S most nem lesz mellettem Elek, a művész, a ki kiérzette a mondhatatlant, a ki megmagyarázta azt, a mi a festményben rejlik s a szobrok némaságának nyelvet adott. Ő most nem lesz mellettem.

Már pontosan tudom, hogy mely napokon és órákban van nyitva az Accademia delle belle Arti, mikor és hogyan kell leszállani a Prighioniba, mit és mikor kell a San Marcoban különösen megnézni, mikor épült a Della Salute, mit ábrázol az oltár felett levő szoborcsoportozat, - és melyik callé-n és melyik vicolo-n lehet gyalog eljutni a halpiacra meg a Rialto hidjára?

Nagyon tudós vagyok és gyermekes örömmel, a mi mindenki előtt nagyfokú naivitásnak tetszhetik, gondolok az útra és beszélek róla fünek-fának, akár érdeklő, akár nem... Egynek, kivülem, nagy örömet okozok e fölös érdeklődéssel és ez a férjem...

Egy segítő társam van a tanulmányozásban, Margit, s ő folytatja az olvasást - rettenetes német dialektusban az igaz - ha én elfáradok. Pedig minden lelkesedésem mellett hamar elfáradok, annyi bizonyos. De hát egyszerre nem lehet meggyógyulni...

Sokszor elgondolom, hogy mennyire ugyanazt az utat teszem meg én, mint szegény anyám... Én is Velenczét járom már s talán utána, a ragyogó délvidék után következik nekem is - az örök éjszaka.

Nem is bánám. Igaz, érzem, tudom, hogy megint korholni fogsz e, leveleimben örökké visszatérő, halálsejtelmek unalmas és látszólag affektált említéseért. De jó Isten, ez a gondolat el nem üzhető az én lelkemből s ki tudja: nem sugara-e az a reménynek?

Mondom: nem is bánám... Csak szegény apámat ne kellene itthagyni... Csak az ő sorsa volna biztosítva!... Kire marad szegény beteg fejével, lelkével? Ha én elköltöztem nemsokára, tudom, ez a szerencsétlen öreg ember is követ. Ennek én sokkal jobban oda vagyok forrva az életéhez, mintsem gondolnád s egy ilyen csapást nem élhetne túl soká. S azután kire maradna e lelki beteg ápolása? Nem... nekem nem szabad elköltöznöm a nyugalom helyére, a míg ő szenved. Tehát ennek is várom a halálát, én szerencsétlen?

Folyton bánt ez a gondolat. Mindennap tudakozódom utána. Érzem, tudom, hogy hazugsággal térnek ki kérdéseim elől, s én nem tehetek ellene. Végre, mit érne, ha azt vágnám vigasztalóim szemébe, hogy: ti hazudtok!... Atyám gyógyíthatatlan beteg... ők csak elkeserednének, s nekem sem lehetne áztatnom magamat tovább azzal, hogy hátha mégis igazat mondanak?

Azt hiszem, csöndes, változatlan búskomorságban ül szegény, nem tudva, nem érezve baját. És ez jó lehet neki. Ha én fölkeresném, a mit a világért sem akarnak megengedni, az én szívem megtörné e látványon, s az ő apatikus nyugalomát fölráznám, ki tudja mennyi időre, hogy újra kezdjék az elcsillapítást megint?

Tehát megnyugszom abban, amin változtatni nem lehet. Talán nem is jó lenne rajta változtatni... Magamba vonulok e kérdésnél s ezentul nem fogok atyám után kérdezősködni. Minek erőltessem az embereket arra, hogy hazudjanak?

...Beszéljünk másról... Margit kedves kis szürke utiruhát varrt nekem. Sima, angolos. Csak az arcomhoz nem áll jól. Olyan sápadt vagyok, édes Flórám, hogy ha látnál: megijednél tőle... Örömmel várom édes anyádat, a ki, mint sejtem, a kelengyédre akar egyet-mást megkérdezni idefönn?... No, hiába tagadod, én a soraidon át a lelkedbe látok... Te szeretsz, s a mint sejtem, viszontszeretettel... Légy boldog; nem mondom: ezerszerre boldogabb, mint én, mert ha ez beteljesülne, még mindig boldogtalan volnál... Még mindig...

Az az ifju tiszt, a kinek a keringő-tánczáról olyan lelkesedéssel irtál, alkalmasint mélyebben tekintett az én Flórám kökényszínü szemeibe, mintsem maga is hitte. Már magam elé képzelem az ifju daliát, szép ovál arcza van, kicsiny, pörge bajusza, a sipkája félrevágva, magas, nyulánk termete mellett hogy csörög az a finom szalonkard... És czvikkert nem visel? Ugy-e nem visel? Ne engedd meg neki... Nem szeretem a szemüveges katonát...

És mikor ezeket a bohóságokat leirom, eszembe jutnak boldog leányéveim... Mikor elbohósodtunk óraszámra, emlékszel, mikor felöltöztem a papa fekete hálóköntösébe Mikulásnak, aztán a nagy seprővel indultam befelé, de a hosszú kabátban elbotlottam és végig estem a küszöbön és lőn kaczagás és tréfálgatás... A megbukott Mikulás... Hol vannak azok a jó idők?

De hát készülődjünk Velenczébe... Isten veled. Anyádat előre is köszöntöm, alig várom... Pá!

XLIV.

Nagyon kedves, mondhatnám derült három nap volt ez, a melyet édes jó anyáddal töltöttem... Igaz, hogy mindennap sirtunk is egy verset (no, majd ő bővebben elmondja), de azért, mint az áprilisi nap, kiderültünk rögtön s én háromszor huszonnégy órára visszaálmódtam gyermekkoromat...

Te rossz, te rossz! Hát csakugyan édes anyádtól kell megtudnom szived titkát? Hát nem volt annyi bizalmas bennem, hogy elmondd egy sorban, a mit én ugy is sejtettem? Hanem valami

homály, valami rejtett dolog mégis van itt. Majd meglátod, hogy az én félig tulvilágba néző szemeim nem rosszul láttak és sejtelveim nem csálnak soha... Itt valami titkos, megmondhatatlan dolog van a te részedről, a mit nem tudsz vagy nem mersz bevallani, még magadnak sem, azért nem mered megírni nekem.

De erről majd annak idején. Tehát a kanárit átadtam édesanyádnak, őrizze meg, s ha visszatérek is, tartsa ott magánál a te részedre, mint örökséget - tőlem...

És most valami titkot. Én megkértem édesanyádat, hogy a való megtudása végett keresse föl a gyógyintézetben atyámat vagy legalább a kezelő orvosát, s hozzon nekem hirt. Biztosítottam, hogy engem nem alterálnak a hírek, láthatta rajtam, hogy egészen nyugodtan tárgyaltam vele minden kérdésről, de tán nem bizott bennem, mert igen-igen ellenkezett, s alig tudtam rávenni, hogy mégis menjen el. Nemsokára visszajött (nem is tudom, hogyan járhatta meg azt a nagy utat olyan hamar?), de minden kérdésemre, habár megnyugtatólag, mégis olyan különösen felelt (igaz, nem mondott egyebet, mint azt, a mit egyre hallok, s a mit úgy is tudok), de én sejtek valamit és nagyon, de nagyon kérlek: vallasd ki édesanyádat, neked nem fog komédiázni s előtted csak nem titkolózik? Ha elmondja, közöld velem, mit tud? Hadd tudjak bizonyosat.

És most csak Velenczéből kapsz tőlem levelet... Tehát imádkozzál értem, hogy szerencsésen érjek oda, s hogy ha lehet, vissza is térhessek... Csókollak ezerszer... A kis kanárirra vigyázz...

XLV.

Havas fergetegben, süvöltő szélzugás közepette indultunk el a déli vaspálya indulóházából, háromnegyed tizkor este. A néptelen utczákon, melyeken kocsink nesztelenül ment át, mert kerekeinek zörejét a frissen hulló hó megtompította, alig járt ember. Az a pár elkésett vagy kényszeredett alak, a kit a félig befagyott ablak-üvegen át megpillantottam, mintha lopott volna valamit, úgy rejtezett, úgy osont a házsor mellett. Borzasztó idő volt.

A mint a vérmező mellett elkanyarodunk, könybevesző pillantással fordultam a városmajor irányában, az ott sejtett gyógyintézet felé, mintegy bucsut mondandó annak a kedves, szerencsétlen embernek, a ki ott aluszsza a boldogtalanok álmát.

A mint a vasut megindult, jobbra, a vörös kereszt palota-kórháza irányában egy másik boldogtalan felé küldtem egy sóhajtást, egy szomorú imát, a ki a tabáni sírkertben aluszsza ugyancsak a boldogtalanok álmát. De az ő álma nyugodtabb és örök, míg amazé szakgatott és muló...

Villámsebesen repültünk el Promontor, Ercsény, Adony mellett, elszunnyadva csak itt-ott hallottam félálomban Martonvásárt, majd Kanizsát. Mikor fölébredtem, lent jártunk valahol az ország határán s a ködös, sötétszürke, hajnalodó égen, a körülöttünk elterülő végtelen hómezőn kívül nem láttunk semmit. Visszadőltem újra rögtönzött kis fekhelyemre, elnéztem Margitot, a ki boldog mosolylyal aludt, mintha már narancs- és olajfák erdejében járna s elszunnyadtam megint.

Hatalmas zökkenésre ébredtem. Kisiklottunk. Teljes másfél órát vesztegeltünk a hóban, míg a szomszéd állomásról érkezett segítő géppel és vagy ötven munkással annyira vittek bennünket, hogy újra folytathattuk az utat. Délfelé járt az idő, mikor először láttunk egy darab zöld mezőt. Az is olyan elkényszeredett volt, mintha örök aszály venné körül...

Nem veszed észre, édes Flórá, hogy nem azon a rózsaszínű szemüvegen át nézem a tájékat, a mely pár évvel ezelőtt csoda-világnak tüntetett föl mindent? Én úgy érzem, hogy ötven évet vénültem azóta...

A Karszton tul Margit arcza kezdett kiderülni.

Itt már a tavasz országa kezdődik. Én az ő arczára néztem s abban leltem örömemet: hogyan gyönyörködik ő minden szokatlan és új dologban.

Délután, mintha az én lelkemen is megkönnyebbülés vett volna erőt... Az elem terülő csodaszép vidéken mintha nem lett volna még a télnek ereje. Itt, csodálatos módon, nem volt egy szemernyi hó sem s míg az egész Karszton keresztül, mintha csak az északi jegestenger országában utaznánk, egyik hóbércz a másik hátán tolongott, itt valóságos tavasz lehellete áradt s én még az ablakot is ki akartam nyitni, de a férjem nem engedte.

Mikor Trieszt közelébe értünk, a nagy lejtőről, a honnét belátni a tengert és a város egyik felét, gyönyörködtem a Margit elragadtatásában... A téli délután szürkéségén átderengett az a csodálatos kékeszöld tündérszín, a mely az Adriának jellemző zománcza. Jól emlékezem rá, hogy szegény jó anyám mily szent megdöbbenéssel nézte a szemhatár felé föltornyosuló végtelen tengert és azt kérdezte:

- Mi az?

Margit is meglepetve bámult a rengeteg tükörrre, a melyen vitorlák usztak és gőzösök füstje kerengett s mosolygó szemében köny jelent meg...

Vállamra hajolt... Köszönte az élvezetet, melyet neki szereztem.

- Mégis, mi bánt édes Margitom? Mi csalja ezt a titkos könyet a szemedbe?

Sietett letörölni...

- Látod, szegény férjem, a ki ott görnyed a hivatalában reggeltől estig: ő nem láthatja ezt velem.

Átértettem egész szomorúságát. Ez az asszony szereti férjét úgy, a mint én nem tudom szeretni az enyémet. Ennek az öröme nem teljes, ha meg nem oszthatja azzal, a kit szeret...

- Ne busulj, - mondtam. - Küldünk neki minden héten, megemlékezésül valamit délről, még pedig olyat, hogy ő is közénk képzelhesse magát...

Ebben aztán megnyugodott. Ezalatt beértünk a városba.

A vasut késése s a folytonos akadályok folytán esteledett, mire beértünk és vendéglőbe hajtattunk, a Hotel Miramare-ba, mely a hegy oldalán, fönn, a ritkuló házsorok közül a tenger messzeségére tekint alá. Nem elsőrangú szálló ugyan, de mit törődtem én azzal, csak a tengert lássam reggel.

A mint a hotelünk felé hajt a kocs, egy kis templom mellett mentünk el. Kérdeztem: micsoda kápolna?

- A tengerre induló hajósok járnak ebbe imádkozni, asszonyom. Csodatevő Madonna képe van benne. Ez vezérli a hajósokat a viharban. Tudnék róla egy legendát.

- Mi a templomnak a neve?

- Stella Maris, - asszonyom.

- Holnap eljövünk ide, imádkozni. Ugy-e Margit?

Azzal elhelyezkedtünk a vendéglőben. Csak ezt a pár sort írom neked, s aztán lepihenek. Nagyon ki vagyok merülve. A holnap új erőt ad, remélem...

XLVI.

Ma voltam a Stella Maris kis kápolnájában. Áhitattal léptem be, mert holnap este utra kelünk s a tenger most nagyon viharos. Félttem az életemet? kérded. Nem! de gondolj arra a szegény szenvedőre, atyámra, a kinek talán világos pillanataiban néha-néha eszébe jutok. Mi lesz abból, ha egyedül marad a világon? Mint tébolyodott koldus járja az országutat, míg valahol össze nem rogy? Nem... Imádkozzunk.

A kis templom a hegyoldalba van építve egy szűk utcza végén s egy kis térre néz. Benne viharból csodálatosan kimenekült matrózok együgyű, szerény áldozata... Falon függő koszorúk, mázolások, melyeken vihar korbácsolt tengeren törékeny sajkák hánykolódnak s rajta térdelő emberek nézik az eget, a mely megnyílik s látható a Boldogasszony fényes képe, a mint áldólag terjeszti a hullámok fölé nyugasztaló kezeit.

A falakon egy-egy ezüst sziv, bizonyosan a vőlegényét váró menyasszony ajándéka, egy-egy ezüst kar, láb, bizonyára a tengeren megsebesülteké, a melynek gyógyulásáért könyörögtek.

Vajjon meghallgatta-e őket a Madonna?

Nekem is kedvem volna egy szívet függeszteni a templom falára. De egy összetörött szívet, a mely ott legyen, a Madonna szomszédságában s vigasztalást merítsen annak a hét kardélnek a látásából, melyek a Fájdalmas Anya szívébe vannak ütve s melyek nyomán a primitív festményen olyan gazdagon serked a vér.

Hogy még a legnaivabb festmény is meg tud ragadni bennünket s megértetni velünk a szegény, együgyű mester intenczióit, a melyekkel munkához fogott s tisztán, világosan tárja elénk a durva vonásokon keresztül az eszmét, a mely lelkesítette. Ezt a hit teheti, semmi egyéb. Hisz az, a ki fest. Megérti hitét a néző, s a mit a tudás oly gyakran nem tud nekünk megmagyarázni, ime, a naiv hit elmondja tisztán, értelmesen... Mennyiszer vagyunk így az életben! Eszembe jut a szent Ágoston legendája. A kagylóval tengert merő gyermek világosan kimondja azt, a mit a világokat átölelő bölcs elméje nem mer bevallani.

Szép legendája van a Stella Maris-kápolnának. Egy hajós-család, az apa, anya, kis leányuk meg a férj bátyja vannak a tengerparti halászkunyhóban együtt; virrasztják a kis beteg gyereket. Megérkezik az orvos. Rögtön orvosságért meneszt be Triesztbe. Az eset súlyos. Rögtön való orvoslás, - ha reggelig kihuzhatják a gyerekekkel, akkor meg lehet menteni. - Az apa meg a bátyja örült sietésben rohannak éjszakának idején a partra, ellóditják a partról a bárkát, kedvező széllel pár percz alatt a város alá érnek. Egy negyedóra alatt a bárkán az orvosság, s ők indulnak veritékesen evezve, visszafelé.

Vihar támad s az ut, a mely odafelé tiz perczig se tartott, már negyedórára nyul... A vihar nő, ellenkező szél támad, kisodorja a bárkát a nyílt tengerre s eltörik a kormánylapát...

A végső kétségbeesés pillanatában térdre borul a bárkán a két hitetlen matróz, mert nem segíthet más, csak a „hajósok menedéke”, pátronája, a tengerek vezérlő csillaga, „Stella Maris...”

És a felhők között megjelenik az az asszony, a ki a Stella Maris kápolnának az oltára fölött fehér kőből van kifaragva, és megragadja a hajó orrát s az repül, repül. Előtte a hullámok oszlanak, utána a tenger csillapul s a lelohadó hullámok szelid kórusa mintha azt zengené utána: „Hozsánna!.. Hozsánna...”

Az orvosság jókor jött, a gyermek mentve volt. Áldassék a Tengerek Csillaga!

Tekints hát beteg szívemre, fényes csillaga a balsorson hánykolódók tengerének. Hét fájdalmu Asszony... Vezesd csöndesen kikötőbe az én hajómat...

Megbékélt kebellem tértem vissza a lakásunkra. Mintha egy kis békét vittem volna magammal a száraz koszoruk s kavargó tömjénfüsttől illatos kápolnából ideiglenes otthonunkba. Eszembe jutott a jövő napok szép látványa... Ha ugyan odaérünk!... Nem képzeled, mennyire félek a tengeri uttól. Igaz, hogy életemben először megyek majd a tengeren s a víz, a melynek partjain járunk, olyan haragos, hullámos és szürke, hogy méltán félelemmel tölti el a háborgásával ismeretlen utazót. Másrészt meg sarkal az ismeretlennek vágya. Látni a végtelent, mikor csak égbolt meg víz veszen körül s csak sejtjük a partot! Óh, hányszor vagyunk így a mindennapi életben is?

A mai nap szép, verőfényes délutánját arra használtuk föl, hogy megtekintettük Miramarét.

Csodálatosan szép kastély te, a tengerbe nyuló szikla-félszigeten, a melyet egy szomorú sorsú fejedelmi pár alkotott meg paradicsomává!... Jóllehet bármennyire szép, fényes és pompás: van rajta és benne valami végtelenül szomorú vonás, mintha titokteljes szürkesség barangolna a levegőben, a park grottáiban, a növényzet minden levelén s a szobák csöndességében.

Mintha látnám föl s alá járni azt a szerencsétlen martírt, a kit a végzet koronára predesztinált, hogy mint csalóka szirén, Charybdisba csalja s elvegye ifjú életét... S az a szegény, szomorú asszony, a ki utána örül s nem tud meghalni, nem tud élni... Vajjon érzi-e, tudja-e még, hogy mit szenvedett?

Uristen!... Mi lehet az az örültség? Egy kis meghibbanása annak a csodálatos gépezetnek, a mely a fejünkben motoszkál, elégséges arra, hogy élő halottakká tegyen bennünket mindörökre? igen, mindörökre... Vagy vette valaki komolyan azokat, a kik csak egy hetet, hónapot töltöttek is el az élőhalottak e rettentő hajlokában? Azok, mintha a bagnóból, a fegyházból jönnének ki, meg vannak jelölve egész életükre. Nem tekintik őket embernek többé. Meghaltak - élve.

De félre ezekkel a minduntalan visszatérő éjsötét gondolatokkal akkor, mikor vigasztalódni, enyhülni, gyógyulni indulunk. Mire való keresni a szomorúságot? Nem jön-e az magától is?

Vissza Miramarból, a pezsgő élet terére, abba a nagy városba, a tenger partján, a hova száz nemzet hordja áruit. Mélyedjünk bele ennek az örök-mozgó világnak a szemléletébe. Jövésmenés, adás-vevés, az élet vására, mindennapi buzgólkodása, megélni a mások kárán s hasznat huzni a mások tudatlanságából, gyöngeségéből... Jerünk a vásárra.

Legérdekesebb a halvásár. Nekem új. Száz meg száz ember mosolyog, ha ezt említeni hallja. A kik látták a nagy világvárosok pompáját, fényét... Nekem a tenger csodálatos szülötteinek kavargó tömege újság, a melyen elmulatok.

Margit egyik bámulásból a másikba esik. Én már járatosabb vagyok. Én magyarázom neki. De bezzeg, a holnapi tengeri uton én is csak olyan ujoncz leszek, mint ő... Már előre reszketek. No de, majd csak megláboljuk. Éljen boldogul, édes Flórám, az Ádrián innenről már nem kapsz tőlem levelet.

XLVII.

Drága barátnőm. Mint a bibliai Jónás, jövök a czethalak torkából... Hegyeiken rohantunk át, a melyek sós vízből voltak, völgyekbe zuhantunk, a hol azt hiszem, a tenger minden szörnyei leskelődtek ránk, elég az hozzá, hogy borzasztó utunk volt. Még most is hajladozik alattam a padló, mintha minden perczen lesülyedne, meg-meg fölemelkednék... Aztán meg minden lépésnél, a melyet most is félve teszek, mintha sülyedne velem a föld... Az ittas ember járhat így, mint mi. Megátkoztuk ezerszer a tervet, a mely szerint Triesztől tengeren jöttünk Velenczébe. De most túl vagyunk rajta, s a mi fő: leszámítva azt a maradék szédülést, meg a

talaj önkénytelen ingadozását, valósággal jót tett s egyáltalán nem bánom, hogy megtettük ezt a tengeri utat (most már túl vagyunk rajta).

De kezdjük az elején. Este tíz órakor szállottunk a hajóra, mert egy évtizede uralkodó örült menetrend értelmében nappal nem lehet Velenczébe hajózni, csak sötét éjjel, mert a nappal a be- meg kirakodásra kell. Éjjel aztán hadd zakatoljon a hajó. Egy órával korábban indultunk, mint kellett volna, mert a hajó csak tizenegy órakor szedi föl a horgonyait, de úgy számítottunk, hogy addig kényelmesen elhelyezkedünk, elfoglaljuk ágyainkat, esetleg el is alszunk s mire fölébredünk, jókor reggel, gyönyörködünk a fölséges tengeri tájképben s élvezzük Velence kibontakozó panorámáját.

Ember tervez... Alig helyezkedtünk el a hajón, már hullámcsapások zötyögtették meg a még horgonyzó hajót. A kapitány becsukatott minden ablaktáblát s a matrózok minden kigondolható elővigyázati intézkedést megtettek az ellen, hogy a tulcsapó hullámok valahogy a hajó belsejébe ne juthassanak.

Erre a kedvesen biztató előkészületre aztán mindenkinek elment a kedve az alvástól, hanem egymásra nézve, a pislogó hajólámpa fényénél, bátorságot próbáltunk önteni egymásba, s számláltuk a hajó oldalához csapkodó hullámok-okozta zökkenéseket.

Tizenegy órakor a hajó nagy zakatolással megindult. Ki is értünk egy félóra alatt a nyílt tengerre, a mit azon a sajátságos, nem jól eső, hintálásszerű mozgáson vettünk észre, a mely Margitot azonnal beteggá tette. Reá, szegényre, hát éppenséggel nem számithattam volna, mint ápolónőre, abban az esetben, ha magamnak bajom esik, de szerencsémre (mondják, hogy a nagyon ideges embereket sokszor teljesen elkerüli ez a baj) nem éreztem magamat rosszul, csak a szélvihar növekedésével fogott el szédülés, s csakhamar olyan nyomasztó lett a mi kétágyas kis kabinunkban a hőség, hogy majd megfulladtam s pár darab meleg ruhát kapván magamra, kisiettem a levegőre.

Igaz, hogy nem voltam kint öt percnél tovább, de azt a látványt, a mely elém tárult, nem tudom többé elfeledni. Villámok lobogtak az égen, érted, Flórám, villámok télen, s nem cikázva, hanem mint egy-egy föllángolás, a mely egyszerre bevilágította az ég és a tenger felét... A födélzetkarfába kapaszkodtam s hajmeredve néztem körül. A hajó emelkedett és süllyedt, mint egy óriási labda, a széle néha a hullámokig merült, hol meg a hullámok emelkedtek a hajó karfájáig. Fehér tarajos zöld hegyek robogtak elhaló mennydörgés zaja közt a hajó ellen, megtörtek vasoldalán, meg átcaptak rajta vadul. Recsegett az egész alkotmány s a hajó sípja egyre szólott. Egyszerre egy rengeteg hullám éppen annak az oldalnak tartott, a melyen támaszkodtam s a másik pillanatban sikoltva takartam el szememet, nem láttam, nem hallottam többet, mint hogy valaki azt kiáltotta mögöttem: „Szerencsétlen... Hogy mer kijönni?”

Vesztrits volt, a ki megragadott, mert különben lesodort volna a hullám a hajólépcsőig s tán összetörtém volna magamat. Elájultam s a hajószalón kanapéján tértem magamhoz.

Férjem, szegény, halálra ijedten ápolt, szidta Olaszországot, a tengert, azt az örült gondolatot, a mely idevezetett, s kétségbeesve iparkodott magamhoz téríteni.

Kértem, vezessen a kabinba, mert a hajó-szalónban borzasztó volt a tartózkodás.

Körülöttem üvöltő, átkozódó, káromkodó alakok, lebomlott haju asszonyok s beteg férfiak. Némelyik halálos görcsökben, úgy, hogy azt hittem, minden perczben vége lesz, mások sirva, nyögve, imádkozva, hörögve, orvosért kiabálva mint az örültek kórházában, s ehhez a vihar üvöltése, a szél sirása, a hajó folytonos zökkenése s szörnyű hintázása fel s alá, fel s alá...

Ezt az éjszakát nem egyhamar fogom elfelejteni... Oly rosszul lettem, olyan kábultság és szédülés fogott el, hogy mozgó ágyamra dőltem s csak akkor tértem magamhoz, mikor férjem

aggódó tekintettel költött s egy kis meleg teával kínált. Margit még mindig magán kívül volt és nem tudott magán uralkodni.

Reggel elcsillapult a vihar s mi fölvészoroghattunk a földéltre, hogy friss levegőt szivjunk... A keskeny hajólépcsőn fölvergődve, leültem, s néztem a földéltre nyíló lépcsőn föl-fölbukkanó alakokat. Az utolsó ítélet napján a sirból kikelő rémült szellemek lehetnek csak majdan olyan zöldek és halálsápadtak, mint a földéltre egyenkint fölvészorgó szegény utasok... Iszonyu fölvonulás volt. A hajóföldélt megtelt roskadozó, beteg, nyöszörgő, nyavalygó alakokkal, a kik csapzott hajjal, lebontott frizurával, rémitően eltorzult arcvonásokkal tétován lézengtek föl s alá, s levegő után kapkodtak...

Margit föl se tudott jönni. Pedig egy félóra múlva kezdett fölmerülni a tenger szemhatárán a San Marco campanilájének sugár vonala, a beteg arcok kezdtek megélnkülni, s itt-ott egy-egy szó is hallatszott, egy-egy mosoly is röppent az ajkakra, s mindenki a kifejlődő remek látvány szemléletébe volt elmerülve...

Az éjjeli szélvihar hatalmasan megtisztította a levegőt. Élesen látszott minden s kristálytisztá volt a szemhatár.

Még egy óra, s megérkeztünk. Malamocconál ment be a hajó. Nagy nehezen gondolába ereszkedtünk s most itt ülünk a Hotel Bauerben. De most én is lefekszem, mert nagyon inog tollam alatt az asztal.

XLVIII.

A Hotel Bauer a velencei kirándulók, különösen a kékutazók állandó tanyája: mi is ott lakunk. Csöndes lelkinyugalommal bámulom meg terraszáról a majdnem szemben lévő Della Salute-templomot... A tengerhullámmás utolsó nyomain is eltűntek már, nincs semmi bajunk, csak egy kis gyöngeség... Nézem, nézem a fehér-márvány csodát, a melynek csigakanyarodású oromdiszei, gyönyörű kupolája ott, a tengersarkon, mintha előörsei volnának a műkincseknek, melyek a Canal Grande innét kezdődő palotáiban voltak földhalmozva.

Csöndes apatia veszen körül... Édes jó anyám szelleme jár néha körülöttem, a mikor járok-kelek... Ezt is vele együtt láttam, azt is, amaszt is... Most magam járok. Nincs senkim. Akkor otthon aggódott egy szegény, szerencsétlen lélek, a ki még vétkezni is képes volt szeretteiért: ma már nem aggódik érte, értem senki... Lelke világa elborult. Nekem meg a szívem egész világa borult el. Néha-néha ül a csöndes megnyugvás szomorú mosolya ajkamra. Leginkább mozdulatlan, érzéketlen vagyok.

Esténként, mikor aludni megyek, imádkozom kedves halottjaimért... s földűnik előttem az a szomorú kis cella, a melybe zárva, mintegy elítélte a lelki világnak, szenved, vagy mozdulatlanul mered maga elé az én apám. Elképzelem sápadt arcát, bánatos vonásait. Nem lehetek mellette... Nincs mellette senki!...

Vajjon éjjelente nem kel-e föl a tabáni temető halottja, megszakadt szívével megsimogatni az ő szegény férjének redős homlokát, mikor az egyetlen leánya is messze idegenben van? - Én nem tudom, de mindig élesebb és élesebb szemrehányásokat teszek magamnak, a miért így el tudtam hagyni szegény beteg apámat?! Néha azt hiszem, rám szakad a tető... Majd megfulladok... Ilyenkor azután férjem meg Margit alig bírnak velem... Majdnem erőszakkal tartanak vissza, hogy ne induljak... Leveleket sürgetnek... Mindennap várnak választ. Holnap jönnie kell feleletnek vagy én megyek.

Majd meg elcsillapulok. Azt hiszem: a szegény mama ápolja őt lelkileg. Nem érez ő úgy sem. Engem nem ismerne föl, ha látna is. Ott csak az áldott jó mama szelleme ápolhat. És meg is

teszi. Mert hiszek a halhatatlan lelkekben, hiszek a másvilágban, hiszek a szeretet örökkévalóságában...

És ez az örökkévaló szeretet az, a mi föntart. Azt hiszem, hogy a ki egyszer megszeretett bennünket, az ki nem töröli ezt az érzést soha... Soha... És az, a ki engem szeretett, a kit én is szerettem, mindig emlékszik reám, s meg fog engem ismerni az örökkévalóságban.

Ilyen álmok, ilyen gondolatok járnak-kelnek velem a mult városában, a hova üdülni és gyógyulni jöttem... De sejtem, érzem, hogy kell velem történni valaminek, a mi döntő lesz sorsomra... Nem lehet az idő messze. Imádkozzál értem, drága jó Flórám. Én Margitot már kétségbeejtettem. Te még szeretsz.

XLIX.

Ma voltam, édes Flórám, a velencei temetőben. Az élőkében és a holtakében egyaránt. Először a messze lagunák között evezett gondolásunk, míg kiértünk arra a félig pusztá, félig cziprusokkal beültetett szigetre, a melyen a mult századok velencei népe pihen. Szomorú, de költői hangulatu hely. Férjem és Margit minden lebeszélése daczára elvittem magamat oda, de nem sokáig maradtam. A tenger felől éles, hideg szél kezdett fujni és én menekültem a melegebb utcákba, a szűk házsorok közé. Aztán mentünk az élők sírjába, a doge-palota földalatt lévő börtöneit megnézni...

Valami síri borzadás vett rajtam erőt, mikor leszálltunk a kanyargó földalatti lépcsőn oda, a honnét élve nem jött vissza fogoly... Jerünk föl innen, a világos földre, jerünk inkább a szent Márk egyházába, a hol a csodaszép kőbaldakin alatt száll a tömjén, a hol az orgona lágy olasz dallamokat játszik, s édes imádkozásba lehet merülni mindazokért, a kiket szeretünk...

Tegnap, mintha Eleket láttam volna egy elsikló gondolásban...

Elmentem a sóhajok hídja alatt. Hiába mondta a férjem, hogy mese az egész... nem igaz; a ponte dei sospiri vén leányoknak való olcsó romantika... én hiszek. Jól esik hinni a mások fájdalmában, mikor magunknak is van elég...

Tegnapelőtt volt a szent Márk terén hadd el hadd. Erős keleti szél növekedő vihart hozott s a hullámok rettentő módon kezdték ostromolni a piazzetta lépcsőzetét... Csakhamar eltakarodott mindenki a térről s mi a Sansovino Bibliothekájának az erkélyére mentünk, minthogy úgy is azt akartuk megnézni. Onnét aztán borzadva láttuk, mint emelkedik, mint dagad, zúgva, sisteregve a szélviharban a tengeráradat, mint nyalja följebb-följebb a lépcsőfokokat, mint csap át végül a parton s hömpölyög a piazzetta kőkoczkáin be, a szent Márk terére... Hullám hullámot ért, egyik lökése a szélnek követte a másikat s egyszerre tengerré lett a gyönyörű tér, a piazzettán akár hajókázni lehetett volna, s az arkádok alatt levő kávéházak padlóján arasznyira áll a sós víz.

Mi fachinek segítségével jutottunk haza, úgy vittek, mint a babát... Lepihentem egy kissé. A szomszéd szobába, mely eddig üres volt, úgy látszik, valakit szállásoltak. Motoszkál, jön, megy valaki, mialatt ezeket a sorokat írom hozzád. Vajjon ki lehet?

E pillanatban dudolgatni kezd. Magyar nótát dudol... Olyan ismerős a hang... Olyan ismerős!... Vagy csak a fülem cseng? Csak a szívem álmodik? A lelkem hallucinál?... Mit bánom én... Én hallgatom, ha valóság, ha képzelet... Én hallgatom ezt a dalt... Isten veled, Flórám... Hadd álmodjam megint egy keveset...

L.

Képzeld... Sejtelmem nem csalt! Elekkel találkoztam...

Ugyancsak a Bellini Madonnáját bámultam a Frariban, mint egy év előtt... Éppen azok az érzelmek és gondolatok csatáztak bennem, mint akkor, csak hogy a festménynek mintha most sötétebb háttere lett volna, mint akkor?... A mint egy mély, fájdalmas sóhajtás szakad föl a lelkemből; az elmúlt idők visszhangjaképpen... Visszatekintek, kit látok magam mellett?...

Meg voltam kövülve a meglepetéstől és bámulattól...

Csak annyit tudtam mondani: Elek... maga itt?

Ő csak annyit felelt rá:

- Mint akkor...

Alig tudtam a gondoláig vánszorogni... Lekisért a csatorna partjáig.

- Hol van szállva? kérdeztem.

- Maga mellett... Nem hallott tegnap estefelé?

Jól sejtettem... Tehát mind, mind idegyűlnek azok, a kik az én életemben szerepet játszottak. A halottak álmomban, az élők a valóságban... Mi közelíthet felém az idők folyamán?

LI.

Férjem nem látszik aggódni azon, hogy Elek itt van. Mintha az ő megegyezésével történt volna, Istenem!... Olyan rosszul volnék már, hogy?!...

Az nem lehet. Fönn járok, egy kis bágyadtság még kísér, de kedvem, kedélyem, hangulatom nem olyan, hogy a katasztrófa...

Ej... Gyermekesség. Margitnak megvallottam nyíltan, hogy mit gondolok? Kikaczagott. Hogy a férjemnek nincs megjegyzése a szomszédság ellen, természetes. Ha ebből nagy dolgot csinálna, meglehet, hogy oly rosszul hatna rám, mint már egyszer odahaza s az egészségi állapotomat lényegesen veszélyeztetné. Ha tehát gondolja is, de nem mutatja aggodalmát. Nincs is oka rá...

LII.

Én most... hogy mondjam? olyan nyugodt vagyok... Margit és Elek mellettem vannak, a férjem jön, megy, nyugodt bizalommal nézi a dolgot, nem gyanúsít, nem kételkedik... Ez a boldogságnak egy neme, a mely azoknak jut osztályrészül, a kik a sors által többre nem érdemesítették...

Sokat beszélgetünk a multról is. Már merem érinteni ezt a sebet. Eleket mindig lázba hozza a mult említése... De én hideg vagyok, mintha sirköve volnék a multnak. Ő kesereghet fölötte, nekem némán kell tünnöm a rám hulló könnyeket. Sirkő vagyok.

Pedig sokszor mennyire fáj a panasz, a melyet elzokog?... Milyen szerető lélek sir belőle?! Milyen igaz az ő fájdalma, milyen igaz a mi szerencsétlenségünk... De uram Isten, a koczka el van vetve... Nincs többé visszatérés.

LIII.

Annyira gyenge vagyok, hogy nem szabad gyalogolnom. Pedig eddig ez volt a fő mulatságom... Hallatlan kanyarodású vicolo-k szűk sikátorain, a melyek hol férjemet, hol meg Margitot ejtették kétségbe, elcsatangoltam Velence-szerte s ott találtuk magunkat gyakorta, a hol éppen nem reméltük. Egyszer a Merceria szomszédságában, másszor a ghetto táján. Most a Rialtóra lyukadtunk ki, majd meg a vasuti indulóház vidékén. A Scaligerek madonnája tájékán meg a Frari felé, volt eset, hogy elmentünk gyalog óraszámra, a kétségbeejtő sikátorokon, harmincz hidon keresztül s egyszer ott találtuk magunkat, a honnét kiindultunk.

Ezek a bolyongások engem nagyon, nagyon mulattattak... Most egyszerre vége. Nem szabad gyalogolnom. Mióta Elek itt van, csodálatos szivdobogás gyötör. Jó, hogy nem tudja.

Az orvos azonban aggodalmas képet csinált s azt mondta, hogy ezután csak gondolában vitessem magamat, legalább egyideig, a míg ő újra megengedi.

- Így is jó. Mellettem Margit, szemközt velem Elek és a férjem. A gondolás dudolgat s én álmodozom.

Jól mondod; melyik szegény leánynak jut osztályrészül ennyi élvezet? - De mikor én, édes Flórám, mindezt a gyönyörűséget, ezt az irigylet élvezetet oda adnám egy szemernyi igazi - boldogságért?...

LIV.

Megrázó, lesújtó dolog történt velem.

Ur Isten... Hogy nekem erről nem volt sejtelmem!...

Elekkel beszélgettem tegnap a San Marco előtt. Férjem szivart ment venni s Margit a galambokat etette.

Szürke felhők usztak az égen... Csöpörögni kezdett az eső s a férjem azt mondta, hogy ülünk le egy kávéházban addig, a míg vagy eláll az eső vagy jobban kezd esni s mi visszatérhetünk. Azalatt, mint mondom, bemegyek a legközelebbi boltba s én meg Elek egyedül maradunk.

A szürke ég, a csepergő eső buskomorrá tett. Elborultan néztem az égre... Istenem, - mondom, - az ilyen időben mit csinálnak a szegény rabok ott, abban a szűk czellában, a melyből csak a másvilágra van kijárás?...

- Kire gondol? - mondja Elek résztvevően.

- Kire másra, mint szegény apámra.

- Igaz... Igaz... Nagyon megsirattam, minden múlt dolog daczára...

- Ó én is... - feleltem. - Mennyi könnyem omlott érette.

- Megkoszorúztam a sirját...

- Elek... Mit beszél?

- Hihetetlennek tetszik? Ó, meg tudok én bocsátani, - még az élőknek is, hát még a halottaknak?...

A szivembe nyilallott.

- A halottaknak, mondja ön?

- Azoknak, nyugasztalja őket az Isten... Szegény atyjának is.

A szívemhez kaptam.

- Hát atyám meghalt?...

Férjem ebben a pillanatban tért vissza. Elképedt, a mint rám nézett.

- Mi bajod? Halálsápadt vagy...

Megragadtam a kezét.

- Mondja: atyám?...

Vesztrits szemrehányó tekintettel nézett Elekre.

- Ön elárulta?

Elek döbbenve látta: hányadán van? - vérbe borult az arcza:

- Ó, én oktalan... Nem tudtam...

Tehát meghalt?...

Első perczben azt hittem, hogy elhanyaglom a kövezeten...

- Mikor halt meg? - kérdeztem halkan.

- Hat hónapja...

Tehát az a frissen hantolt sir az övé volt.

Jól van. Eleget tudok. Most már nyugodtan halhatok meg. Nem marad utánam semmi itt lenni, ezen a szomorú világon... Nincs miért aggódnom többet.

És nem vagyok-e hálátlan szegény öreg férjem iránt?

Eh... nyomorult gonosztevő... Milyen áron vett meg engem és boldogságomat...

Mindegy... Én megesküdtem. Ő megmentette apámat, én megőrzöm az ő becsületét.

LV.

Ma rendeletet adtam ki a szálló pinczérének, hogy szerezzen virágokat. Koszorút akarok kötni az apám sirjára.

Holnap egész délelőtt azt csinálom. Mialatt kötöm, imádkozom lelke üdvösségeért...

Leveledből forró könnyeket érzek ki. Tehát galádul megcsalt az az ember... Azt hitte: gazdag vagy, föllobbantotta szivedet s mikor látta, hogy nem vagy gazdag, a faképnél hagyott? Mindennapi történet. Ez is egyik válfaja a boldogtalanságnak.

A mint irod: fölrandultok Pestre. Mit akarsz te a Notre Dámák klostromában? Édes jó testvér-lelkem, értelek én téged. De tégy le az ilyen regényes gondolatokról. Nem nekünk valók ezek. Tűrj, sirj, szenvedj s ha majd az idő behegesztette sziveden azt a rettentő sorvadást, a mely most még annyira vérzik: akkor menj férjhez egy derék, becsületes, sorsodbeli emberhez, a ki szüleid vénségének istápjá lehet, neveld gyermekeit s az Istennel csak akkor foglalkozzál, ha szüleid szerencsétlenségét elhárítottad.

Mi nem vagyunk egészen a magunkéi. Tartozunk sajátmagunkkal másoknak. Első sorban azoknak, a kik neveltek bennünket... Övék az életünk.

Nyugodtan viseld sorsodat. Példából is erőt meritek. Te is merits az enyimből.

- Hidd el, meg van a martiromságnak is a fönsége, az ereje és a vigasztalása!

Neked legalább meg fogja adni a sors azt a kegyelmet, hogy a szegény szüleid szemeit te foghatod be. Nem találod halva az egyiket s nem földelik el a bolondok házából, tudtodon kívül, a másikat.

Ne menj zárdába, Flóra. Zárda lesz neked a világ, vezeklés az élet.

LVI.

Ugy van, a mint mondtam. Zárda a világ, vezeklés az élet. Lám, én már napok óta arra vagyok kárhóztatva, hogy ágyamban fekve e barátságtalan, hideg vendéglői szobában rójam a perczeket, órákat és napokat. Mellettem Margit, egyhangu fölolvassal vagy ásítózásba fuló elbeszéléssel üzve a nap unalmait. Néha betekint hozzám a férjem is, ünnepnapszámba megy, ha látom Eleket.

Nem tudom: gène az, a mi tartóztatja? Oly ritkán látom...

Szeretném, ha mindig mellettem volna. Meg is mondom neki!

Ha merem?...

LVII.

Ma tudtára adtam Eleknek, hogy nem szeretem a közellétét.

Ez a hír úgy fog rád hatni, mintha egy tébolyult agy megzavart idegrendszerének botlása volna. Multkor irom azt, hogy szeretném, ha gyakrabban volna mellettem, ma eltiltom.

Mert a régi láng átkozott erővel támad föl. Mentől jobban rejtegetem, annál elementárisabb erővel lobog föl.

A multkor itt ült ágyam mellett s mikor elbucsuzott, ráborult a kezemre és oly forró, hosszú csókot nyomott rá, hogy megrémültem... Ur Isten... Ujra kezdődik a megpróbáltatás?

Pedig látom, hogy szemében vésztjósló láng lakik, a melyet hiába igyekszem lefojtani. Ki fog az törni, s megemésztí azt a parányi nyugalmat is, a mi beteg lelkem mélyén még megmaradt vagy talán ujjászületett.

Ezért nem szabad látnom többé. Pedig, ha meggyóntatom magamat, azt látom, hogy magam is kívánom az együttlétet, minden veszedelmével és szörnyűségével együtt. Mihelyt én is bűnös vagyok - s az lettem e titkos kívánság által: akkor már vége a bölcsekedésnek. Kezdődnie kell a lelki öngyilkosságnak. Meg kell ölni a lelkemet.

Meg fogom neki mondani őszintén, czikornyátlanul, hogy hagyja meg lelkem üdvösségét s a tulvilági viszontlátásban való reményt. Ha ez is elvész: koldusabb vagyok az utszéli nyomorultnál, a ki úgy kéregeti össze a mindennapi kenyeret. Ezt a hitet, ezt a reményt meg kell őrzennem, meg kell tartanom.

Védelmezzük hát - az utolsó romokat.

LVIII.

Olyan hatalma van az emlékezetnek, hogy még a legnagyobb fájdalmakat is el tudja velünk feledtetni, a legédesebb örömet is ürommé változtatni. A kezembe kerültek édesanyám utolsó naplójegyzetei, melyeket Margit hozott magával, hogy nehéz pillanatokban megmutassa nekem, mint ahogy megmutatják a halálra ítéltnek a keresztre feszítettnek véres képét. Leljen abban vigasztalást.

Ó mérhetetlen mélysége az anyai szívnek!

Minden sor a szenvedésnek evangéliuma, minden betű egy elsíratlan könnycsepp...

Reggel levelet kaptunk Margit férjétől, mely azt jelenti Vesztritsnek, hogy a reá bizottaknak megfelelt. A számla ki van egyenlítve.

Kiváncsi voltam, miben töri a fejét szegény öregem, s kézbe veszem minden ellenkezés daczára a számlát, mely ötszáz forintról szól s egy kettős sírkő elkészítését s annak föliratát nyugtázza. Ez a kettős sírkő (bizonyára szép és nagy) s a fölírás az én szegény szüleim hamvain emelkedik... És én azt mondtam, hogy ennek az embernek nincs szive.

A mint belépett a szobámba, fölkeltem... Sokkal jobban éreztem magamat most, hogy láthattam. Elébe mentem, a kezére borultam és megcsókoltam. Könyek gyűltek a szemébe... Mi az, édes gyermekem? Agatám? Mi lelt?

És én a sírkőről szóló levélre mutattam és zokogtam. Az ő nevükben köszöntem meg neki... A magaméban csak ennyit mondhattam:

- Férjem... Tudja, hogy van egy hűséges hitvestársa. Legyen efelől mindig nyugodt...

És az is lehet.

LIX.

Még mindig a tegnapi meglepetés hatása alatt állok. Egész éjjel erről fantáziáltam, fél-lázasan, félébren... Odaképzelttem magamat annak a sírkőnek a lábához, a mely alatt az a kedves szív porlad. Mikor elaludtam egy-egy negyedórára: imádságokat álmodtam, a miket a sírkő előtt elrebegek.

Csoda-e, ha a délelőtt látogatóba jövő Eleket nagyon közönyösen, hidegen fogadtam? Ma ez az ember olyan közönségesnek, mindennapinak tűnt föl előttem. A helyett, hogy alkotna valamit, a miért újra becsülni, szeretni lehetne, - itt lopja a napot, s az állami stipendiumért, a melyet bizonyosan más, szorgalmasabb elől nyert el, ugyan az Isten világán semmit sem dolgozik.

Föl is említettem neki.

- Kedves Elek... Látja, ha maga csak hét-hét után itt nyögdécsel, aligha fogja a *Csalódás* diadalát egyhamar valami mással feledtetni?...

Hogy ő nem is akarja.

- Hát már most örökké annak a képnek a renoméjából akar élni, mint a „Komédiások” öreg bohemienje teszi egész életében?

- Már abból élek, a miből... Megélek én az emlékekből is...

- Sovány koszt... mondom neki.

Nagyon meg látszott botránkozni azon, a mit mondtam, de én azért nem engedtem:

- Ugyan, mondja csak... Ha én lettem volna a felesége, akkor is csak az emlékekből akart volna megélni?

Valósággal elsápadt...

- Azt hiszi, hogy lustálkodom?

- Nem hiszem, hanem látom.

- Nem lát semmit. A lelkemet kellene látnia.

- És akkor? Ha a lelkét látnám, talán megbocsátható volna az a tespedés, a mely egyáltalán nem engedi alkotni? Nem is tudom hát, hogyan komponálta a *Csalódás*-t? Hiszen akkor is, annak a kompozíciója közben is fönforogtak mindazok a körülmények, annak a kivételével, hogy most mindennap láthat, hallhat, beszélhet velem és szemléli kinlódásomat. Hát ez az, a mire vágyakozott?

Nagyon megröstellte magát. De az ilyen bolond és ismétléseiben unalmas ábrándozót leg-egyszerűbb a meztelen igazsággal gyógyítani. Sértődötten kelt föl.

- Ugy hát megyek.

- Jó, menjen... Holnap majd visszajön megint.

- Nem. Soha többet.

- Nem értem...

- A mig a balsors választott el bennünket: türtem... Most önmaga tilt el magától, most nincs miért visszatérnem többet...

- Hát én nem is kívánom. Mig a balsors fordított el öntől, jó, értettem. De most, hogy a tétlensége, munkakerülése által unatja meg magát, most nem is kívánom a visszatértét...

Ez mélyen fájhatott neki. Szótlanul ment el, hidegen. De az ajtóban megfordulva, egy olyan gyilkosan lángoló, szenvedélyes pillantást vetett rám, hogy megborzongtam belé.

Ez jelent valamit. Reszketek ettől az embertől...

LX.

Vesztrits ma látván, hogy jobban érzem magamat, negyedórára igénybe vette a türelmemet. Egy iratot akart nekem fölolvasni.

Olyan türelmetlen vagyok... tűkön ülök, ha valaki hosszabban beszél velem... Alig tudtam felelni...

De aztán megmondta, hogy az az irat az ő végrendelete. Meg kellett hallgatnom. Nagyon okosan, higgadtan beszélt:

- Látja, édesem, halandók vagyunk, a fiatal meghalhat, de az öregnek - és hála Istennek: az öreg én vagyok, meg kell halnia. Kell. Ez a vigasztalásom. Gondolkozzunk arról az esetről, ha én mennék előre? Mit csinálna maga itt egyedül, tanácstalan? Ha maga egyedül marad itt, ezen a keserű csalódásoktól sebzett világon, legyen meg a kényelme, halhasson meg legalább nyugodtan. A mim van: az, mig él, mind az öné...

- Jó. De az nem sokáig tart. Azután?

- Azutánról is van gondoskodva. Sok a szerencsétlen a világon... Alig tudtam a millió között választani.

- És kiket választott?

- Választottam azokat a szegény leányokat, a kik nem mehetnek ahhoz, a kit szeretnek, szegénységük miatt. Az egész vagyonunk tehát hozomány lesz szegény, becsületes leányoknak, a kik választottaikhoz akarnak nőül menni.

Meg voltam indulva. Hosszasan néztem erre az emberre, a ki mégis megbánta mindazt, a mit ellenünk vétett. De későn, nagyon későn...

LXI.

Az éjjel átálmodtam azt az egész vihart, a mely idefelé rémitett bennünket. Csakhogy, mint kormányja és vitorlája vesztett hajó siklottam hullámhegyről hullámvölgybe... Fölkapott az ár, meg alázuhanott. Játéka voltam az elemeknek...

Mire föltűnt a távollevő révpart: annyira ki voltam merülve, hogy összeecsaptak fölöttem a hullámok.

Ez volt az álom. Átizzadva, kábult fejjel ébredtem föl, s megpróbáltam rendbeszedni gondolataimat... Az utóbbi napok története vonult el előttem... Az a hitetlen, érthetetlen dolog, hogy én meglágyulni érzem a szívemet az anyám gyilkosa és az apám szerencsétlenségének okozója iránt, s el tudjak fordulni attól, a kit, úgy hittem, életemnél jobban szeretek, s a kinek, úgy hittem, még a hibáit is imádom.

Azt irod, hogy beláttad tanácsom helyes voltát s nem mégis zárdába. Ugyan mit is csináltál volna te ott? Nem a zárda való nekünk, hanem a sír. De megölni magunkat nem merjük, mert nagyon erős az erkölcsi érzésünk vagy a babonáságunk, élni is gyávák vagyunk. Legjobb volna egy kis váratlan szerencsétlenség.

Nekem igen... De neked? Mit csinálna nélküled apád, anyád?

LXII.

Azt irod: mint a sir lehellete, úgy hatott rád a legutóbbi levelem. Örülök neki. Érzik már az enyészet hervadása mindabból, a mi lelkemről lefoszlik. A halálé vagyok én már egészen.

De valami földi, bűnös, nyomorult még maradt bennem. Ezzel fogok leszállani a kárhozatba is, ha meg nem könyörül rajtam az isteni irgalom. De halljad meg: mi?

Tegnap elém áll Elek... Hogy ő búcsúzik. Megy vissza, vagy világgá, vagy mit tudom én, hová? Közönyösen hallgattam egy ideig. De akkor rátekintettem: megborzadtam attól az átalakulástól, a melyen ez a szerencsétlen ember három nap alatt átalment.

Az arcza hamuszínű, a szemei beesettek, baljóslatu tűz a szemében, ajkain fenyegetés, káromlás, minden, minden, csak nem a régi Elek szavai, a melyeket akkor is szomjaztam, mikor keserűek voltak azok.

- Elek, mondom, mi lelte?

- Semmi a világon. Nagyon jól érzem magamat.

- Akkor miért néz úgy rám?...

- Hadd véssem emlékezetembe ezeket a szomoru vonásokat. Ki tudja: meddig láthatom őket?
 Megremegtem. Most tünt csak föl előttem egész borzasztóságában, hogy mi lesz belőlem, ha én ezt az embert nem láthatom többé.

- Tehát elhagy? kérdeztem gépiesen.

- Elkergetett, - megyek... Mint a kivert eb... Megyek, talán találok egy zugot, a hol megtanítanak felejteni.

- Csakhogy reméli. Én még azt sem remélhetem...

- Hát nem fog elfelejteni?... kérdezte égő szemekkel.

- Nem! - feleltem olyan hidegen, olyan szenvedélytelenül, mintha jéggel lett volna a szívem körülvéve.

- Akkor hát szeret most is?

És abban a pillanatban átölelt!... azóta először...

Én pedig ellöktem ridegen, s arczomat kezeimbe rejtve, sirtam.

Mire föltekintettem, nem volt ott. Vajjon nem látom többet?

Lehetetlen!...

LXIII.

Láttam, de veszttemre. Bár ne láttam volna többé soha...

Tegnap, kedden reggel, remek, verőfényes napra virradtunk. Kedvem rózsás, még az arczom is az volt. Margit meglepetve nézett rám s azt mondta, hogy ilyen szépnek még nem látott soha.

Dudolgatva fészülködtem, s sétálni akartam indulni a Riva dei Schiavoni-ra. Férjem is készült, mikor hirtelen a vendéglőssel akadt valami dolga, a ki kérette magához. Vesztrits azt mondta, hogy menjünk nélküle. El is indultunk, remek sétánk volt, a tenger csodaszép. Velence olyan ragyogó, mint a dogék virágkorában, a nép az utcán, ünnepi díszben (éppen ünnepnap volt), a harangok zúgtak s minden arcz rózsás volt és mosolygó... Elek, mint az árnyék követett, Margittal beszélt csak, reám lopva vetett egy-egy szúró, égő pillantást.

Férjem az arkádok alatt találkozott velünk s ott reggeliztünk. Délután gyönyörű gondolkirándulást tettünk, ki, a nyílt tenger felé, s visszajövet a terráson ebédeltünk meg. Ó ezek az emlékek kísérni fognak egy életen keresztül!

Jókor le akartam feküdni. Jó éjt kívántam férjemnek, a ki a benyilóban alszik s még egyre motoszkálni hallottam Eleket, a ki valamivel később tért haza, mint mi. Szokás szerint az ajtón keresztül, (tudod, azon át, a melyen először hallottam a hangját), kívánt jó éjszakát, aztán elkezdett beszélgetni.

Nem tudom, mi ütött hozzá? egyre azt hajtogatta, hogy mondani valója van... Mondtam, hogy majd holnap elmondhatja...

- Nem... Ma kell elmondanom, vagy nem élem tul ezt az éjszakát.

- Hát mit akar?

- Bocsásson be...

- Megőrült?

- Megőrülök, ha be nem bocsát... Nem tudom, mit teszek...

Haragosan fordultam el az ajtótól... De könyörgése, hangja újra meghatott.

- Legyen esze, Elek... Mit akar? Végképpen meg akar-e őrijteni engem s szerencsétlenné tenni sajátmagát?

Nem hallgatott kérlelő szavaimra... Félttem, hogy fölébreszti a férjemet, a ki rendszerint nagyon éber alvó.

Komolyan, szigorúan szóltam hozzá, - holott éreztem, hogy szívem minden hurja rezeg, mintha újra még egyszer érezném hervadó szívem mélyén a tavasz lehelletét.

- Bocsásson be, vagy betöröm az ajtót...

Becsuktam a benyiló szőnyeg-ajtáját, hogy a férjem ne hallhassa ezt az őrjöngést.

Nem tágitott.

- Hagyjon el, - mondtam, - mert szerencsétlenebbé tesz mind a kettőnket... nem vagyunk még eléggé boldogtalanok?

Az ajtónak feszült s egy vállnyomással kiemelte a sarkából a könnyű ajtót... Ott állt előttem, égő szemekkel, lihegő ajakkal, kipirult homlokkal, mint egy démon...

Mentől hosszabban néztem rá, annál borzasztóbbnak tűnt föl.

Ez az ember ittas...

Felém rohant, átölelt.

- Bocsásson el, ha nem akarja azt, hogy megutáljam...

- Mindegy nekem... Az én koczkám el van vetve... Ne haljak meg addig, míg az enyém nem volt...

S égő öleléssel szorított magához, küzdöttem vele, mint a rossz szellemmel... Tehetetlen voltam. Már-már roskadt az erőm, öntudatom... El-eltaszítottam magamtól, de csak annál vadabb erővel kapott újra karjaiba...

- Esküszöm hogy az enyém lesz... - ezt hörögte vad indulattal...

...És az *eskü* említésére volt annyi erőm, hogy kitéptem magamat a karjaiból s a férjem szobája felé rohantam.

- Mit akar tenni, boldogtalan?

- A mire az ön vak, aljas szenvedélye kényszerített...

Elém állt, kulcsolt kezekkel. Félrelöktem... Iszonyu erőt éreztem a karjaimban.

- Vesztrits... Jőjjön ki...

S belöktem a benyiló ajtaját, mely mögött ott állt a férjem, hallgatva a küzdelmet.

- Utasítsa ki innét ezt a nyomorultat, a ki erőszakkal a magáévá akart tenni, vagy ez ablakból vetem le magamat a csatorna vizébe...

Elek megsemmisülten meredt rám, a férjemre, a nyitott ajtóra, s visszatámolygott a szobájába, mint a megrugdalt kutya, hogy sohase jőjjön többet a szemem elé...

Vesztrits térden állt előttem s csókolta a kezemet.

- Mit hálálkodik? Megesküdtem, hogy hűséges hitvese leszek. Csak nem fog csudálkozni azon, hogy becsületes asszony vagyok?

Az elősiető Margit fogott föl karjaiba. Aztán nagyon rosszul lettem. De ma annyira föllábadtam, hogy ezt a pár sort megirhattam neked... Csak nem hagyhatom befejezetlenül a tragédiámat?...

*

A színész-egyesület megbizásából egy szegény, elaggott színésznőnél jártunk a multkor egy barátommal, hogy segítyt vigyünk az elaggott, beteg, nyomorult öreg asszonynak. Természetesen, hogy sirva, áldva köszönte meg a nem érdemünkön alapuló jótéteményt s engem arra kért: hallgatnám meg egy vallomását:

- Ön íróember... és mint ilyen, talán fog valami érdekes dolgot találni ezekben a levelekben. Nézze, egy szegény barátném volt, valami Vesztritsné... Nagyon kedves, jó asszony... Velelczében halt meg, hirtelen, szivszélhüvésben, éppen mint a szegény édes anyja... Annak a levelei ezek. Hozzám írta őket, még kedves, elmúlt leánykoromban. Az a Flóra, a kihez írja ezeket a leveleket, én vagyok. Valamikor klastromba akartam menni, végül aztán lett belőlem vidéki színésznő...

- Mutassa, kedves asszonyom... Tudja, hogy az ilyen engem nagyon érdekel...

És kezembe adott egy levélcsomót, fekete szövetbe volt burkolva, valami gyászfátyol-maradékba... Belül a borító papirosan ez az egyszerű, de sokat jelentő, mondhatnám jellemző fölírás:

SZENT AGATA LEVELEI.

Elolvastam ezeket a leveleket. Itt-ott egy kis stiláris igazítást leszámítva, nem változtattam rajtok semmit. Mikor végigolvastam valamennyit, beláttam, hogy a fölírás igaz.

Ennek a *szentnek* a leveleit adom a fönnbbieken. Legyen irgalmas lelkének az örök Isten.

(Vége.)

HOLT-LEVELEK.

I.

Zöld lámpaernyő törte meg a sárga petróleumlángot, a mely mellett némán ült a két öreg. Havas Pálné kötögetett, mialatt fürkésző tekintete ott járt a falon ketyegő öreg órán. Havas Pál a kalendáriumot olvasgatta.

- Mit ír a százesztendő, mondd öregem?

Az öreg helyreigazította fehér, csontszélű pápaszemét és olvasta:

Október eleje igen száraz leszén,
Közepe ellenben köd-esős egészen,
Vége felé majd a fagy is erőt vészen.

- Haj, haj, uram Jézusom! és már alig van egy pár szál égetőfánk.

- Ad a Pfefferman hitelre.

- Azt is csak meg kell fizetni.

- Ne busulj, anyjukom. Megjön a Károly levele még ma. Lesz is benne valami, tudom.

Azzal megint belemélyedt a százesztendő kalendárium misztériumaiba.

Az öreg asszony nyugtalan pillantásokat vetett az ablakra, melynek leeresztett zöld sirtingfüggönyén itt-ott átkandikált a holdsugár.

- Hideg lehet odakinn.

- Biz a'. Majd megfagytam az előbb, hogy kint jártam.

- Szegény Verona majd megfázik.

- Ne féltsd azt. Az ilyen tüzről pattant parasztleány még a hó hátán se fázik, ha mezitláb jár is! Ma pedig még hónapok híre sincs.

- De sokáig is marad oda. Pedig csak a postára kellett mennie.

- No meg a boltba. Egy kis burnótot is hozattam, meg neked egy font kávé.

- Öreg, öreg! hova pazarlod már a pénzt, az Istenért? Megvagyok én anélkül is.

- Majd megfizeti Károly! Nem megparancsolta a multkori levelében, hogy ne hagyjalak szükségét látni semmiben? A kis kávé meg éppenséggel ne hiányozzék.

Havasné könybe lábbadt szemmel tette le a kötést. Szólani akart valamit, de ebben a pillanatban megzörgették az ablakot.

Az öreg felkelt nagynehezen s kitipegett.

Havasné aggódva nézett utána a sötét konyhába.

- Megkérdezd, öregem, hogy ki az? Ismeretlennek ki ne nyisd!

Már akkorra a Verona nyelvelése hallatszott kívülről.

- Tessen már kinyitni, nagy jó uram, vagy nagyasszonyom, mert leszakad a karom, olyan nehéz ez a kosár.

- Hát mi van benne?

- Hát minden. Meg a liszt is.

- Igaz biz a'! - kiáltott fel az öreg s a mily sebesen csak tellett tőle, remegő kezével kinyitotta a konyhaajtót.

A holdsugár tele kévéje özönlött a tárt ajtón keresztül a kis konyhába. Verona nagyfujva toppant be, mialatt az öreg megállt a konyhaajtóban.

Emelkedett, dombos helyen volt a Havasék kis háza, melynek pitvarajtajából végig lehetett látni az egész, mindössze egy utca házsorából álló falut.

A hold tisztán sütötte be a fehér házikók sorát, le egész a kápolnáig; mert kápolnája ugyan van Csarnóaljának (így hívják a kis fészket), de papja nincs. Szerény filiálé, a hol egyszer mondanak misét egy esztendőben, bucsu napján.

Ezalatt az öreg asszony odabenn türelmetlenül hívta az öreget.

- Siess, siess! meghülsz az Istenért a nyitott ajtóban!

- De mikor olyan gyönyörű holdvilágos az éjszaka.

- Gyere, gyere! Itt a Károly levele!

Az öreg egy ugrással, a mely hetven esztendejét ugyancsak megszégyenítette, odabenn termett a konyhában.

- No csak, no. Mért nem mondtad elébb?

Azzal a szobába sietett. Havasné már akkorra kirakta a Verona kosarának tartalmát az almáriumba. Apró-cseprő bevásárlások, főképp vagy tiz kiló liszt, fűszer, egy s más, közte a font kávé.

- Édes öregem... hát csak nem feledkeztél meg rólam?

- Nem én... nem én - mentegetődzött az öreg - hanem Károly. A Károly rendelte... Hol a levél?

Az öreg asszony remegő kézzel bontotta ki a Verona kötényébe csavart levelet.

„Tekintetes Havas Pál urnak, fiui tisztelettel, Csarnó-Alja, u. p. Monor.”

- Öregem. Ne hagynók holnapra, napvilágra az olvasást? A te gyöngé szemeid ilyenkor csak az öreg nyomtatást birják. Az írás nagyon apró lesz!

- Dehogy hagyom, anyjuk, dehogy hagyom! Nem tudnék aludni egész éjjel, ha el nem olvasnám.

- Magam se, magam se, - sáпитozott az öreg - de hát kimélni akartam a szemeidet.

Azzal nagy figyelemmel vágta fel a borítékot s a gondosan kihuzott negyedréti levelet átnyújtotta az öregnek. Előbb mégis lopva a szívéhez szoritotta. Az öreg újra meg újra megtörölgette a csontkeretü pápaszemét s nagy áhitattal kezdte:

Forrón szeretett szüleim. Itt, e rengeteg nagy város zajában, a melynek összevisszaságából úgy megvágódok a mi kedves, csöndes kis falunk otthonába, nincs óra, nincs perc, hogy kedves szüleimre ne gondolnék. Szolnokon, a gimnáziumban mégis másképp volt. Minden hetivásárkor üzenhettem, vagy kétórai kocsizás után, esetleg egy jó gyalogolással szombaton délután haza is mehettam, hogy otthon töltsöm a vasárnapot. Bezzeg innen sokkal messzebb van, de meg nem mehetnék haza, még ha közel volnék is, mivel a kenyérkereset gondja bizony minden időmet lefoglalja, kivált ha még a mellett tanulni is akarok. De hát ilyen az orvosi pálya, tömérdek elfoglaltsággal jár, öt év az egyetemen. Délelőtt előadás, délután kórházi vizitek. Napközben órákat adok,

másolok, este tanulok. És még hálát kell adnom az Istennek, hogy van kondícióm és másolni valóm, mert elég szegény kollégámnak még az sincsen s van olyan, a ki éhezik, míg énnekem, áldassék Isten szent neve, van betevő falatom. De szorgalmasan és édes gonddal munkálkodom, tudván, hogy azzal forrón szeretett szüleimnek örömet szerzek s egy-két esztendő múltán agg napjaiknak több kényelmet biztosíthatok. Egyelőre szerény keresményemből e csekélységet küldhetem, a mit nélkülözhetek, mert közeleg a tél s édes szüleimék ne szenvedjenek szükségét. Fogadják szívesen s gondoljanak mindig szeretettel forrón szerető fiukra

Károlyra.

A levélhez tizenöt forint volt mellékelve.

Az öreg asszony sirva csókolta meg a levelet, az öreg ember pedig csak a szemüvegét törölgette. Nem érti, hogy miért hamvasodik be az üveg olyan gyakran?

Pedig az az egy pár öreg szem nedvesült meg minden pillanatban.

Havasné elrakta, még egyszer szepegve s kezeiben a levelet szorongatva, a kosár tartalmát. Az öreg a három ötöst nagy gondosan egy kopott, vörös bőr-bugyellárisba rakta, kiszitta a pipáját, letette fejről a házisapkáját s karszékebe hátradőlve, lehuny szemekkel mondta el estvéli imádságát.

Azt ő el nem mulasztja soha.

Havas néni azalatt kiadta a holnapra való Veronának s egy régi olvasót pörgetve ült, ágya szélén. Sohasem alszik el, a míg azt el nem mondja.

Künn túlköl a bakter, meg-megszakítva a végtelen csöndességet. Havaséknál is csönd és némaság van. Az öregek álomra hajtották ős fejüket. Csak a holdvilág virraszt, meg a fényes csillagtábor.

...De az öreg asszony a párnája alá rejtette a Károly levelét, csöndesebb, édesebb lesz az álma, ha ott tudja azt a levelet!

II.

A szerb-utcai spelunkákban tanyázik az egyetem szegény népének nagy része. De sehol annyi, mint a zálogház tözomszédságában fekvő két-három árviz előtti épületben.

Még ezeknek is a fejedelme a kilenczedik szám, a mely egyesít magában minden nyomorúságot, a mit havi kilencz forintért kapni lehet.

Ódon kapuján valaha, a harmincznyolczadiki árviz alatt dereglyék jártak ki és be. A kaputól jobbra-balra vannak a legelegánsabb hónapos szobák. Tizenhat forinton alul nem is adják. Ezt a luxust csak jogász bírhatja ki, vagy technikus.

Beljebb, az udvar közepe felé egy-két patikáros huzta meg magát. Leghátul az orvosnővendékek meg a filozofusok vertek tanyát.

A ház többi részét szegény proletár népség tartja megszállva. Kiáltó szegénység száritja siralmas rongyait a kut kávján, az ablakfákon, a konyhaajtók előtt. Az udvar közepén kocsit mosnak, valami fiakkeres rozoga szekérét, mely az udvar végén álló deszkaszinben hüsel egész héten, csak a vasárnapi nagyobb forgalomra huzatik elő siralmas, rozzant tanyájáról.

Havas Károly a leghátulso lakás sötét kis szobájában lakik másodmagával. Jobbról egy szücsmester a szomszédja, a ki hat legénynyel dolgozik s reggel három óráig hangos énekszó

mellett kalapálja a bőrfeszítő szögek ezreit egy milliószor átlukasztott deszkára. Balról mellette egy lakatosműhely pörölyei szólnak, alatta a pinczében egy rézműves döngeti a vörös üstöket napestig. Gyönyörű mulatság.

Szerencsére keveset vannak otthon. Ő egész nap az egyetemen vagy kenyérkereset után jár, lakótársa meg óraadással tölti a fél napot, a másik felét pedig az egyetemi könyvtárban.

Ritkán kerülnek össze, legfeljebb a kávémérésben, a melyből élelmük háromnegyed részét veszik. Hatkrajczáros kávé reggel, ötkrajczáros kapucziner ebéd után, nyolczkrajczáros kávé ozsonnára. Mindig két zsemlyével. Az táplál és megnyugtat. Ebédre a Wenckheim-ház kilenczforintos „bérlet”-kosztját élvezik. Ott is rendesen egyik jön, a másik megy, éppen csak hogy az ajtóban köszöntik egymást.

Ritka esetben töltenek együtt egy estét, mikor éppen valami vasárnap vagy ünnepnap előestéjén „távol a nagyvilág zajától”, az otthon csöndjét akarják élvezni.

Az otthon csöndjét!

Szombaton délután fizetési nap van. A szücs-, lakatos- és rézműves legények kapadohányt vagy szörnyű szagu rövidszivarokat szíva csoportosulnak a ház udvarán és várják a heti bért.

Károly ilyenkor egy órával korábban tér haza. Az esti kórházi vizit után nem megy a magyar-utcai kávémérésbe, hanem egyenesen a Szerb-utczának fordítja a vitorlákat s hóna alatt egy csomó könyvvvel nekivágat a világ leggyalázatosabb kövezetének, melyet gonosz emberek a Szerb-utca kilenczedik számú házának az udvarára raktak le.

A kis szoba ablaka már a távolból világít, mint a „Családi kör” pitvarajtaja. A lakótárs, Gyula, már otthon van. Várja.

Nagyokat fúva törtet előre, átevez a mesterlegények füstölgő során s hangos „szálem alejkum”-mal nyitja be az ajtót.

Gyula már kikészítette az ingó lábú asztalra a pléh-forralót. Mihelyt Károly kopogó lépéseit meghallja az ablak alatti faoszlopos folyosón, borszeszt tölt alája s nagy prozopopeiával meggyújtja.

- Jöszte, embergyilkos felcser! Itt az égő áldozat.

- Hogy vagy Faust? (A Gyula gúnyneve, mint örökösen tépelődő filozofusé.)

- A boszorkány-konyha jelenetét játszom. Hoztál-e teát?

- Igen. Valamelyes tea név alatt árult szénanemű száritmányt szereztem be a sarki grajzlernél. Mi lesz hozzá?

- Füstölt nyelv. Marha.

- Marha? Bravo.

Azzal ledobván felöltőjét, megrázza a feléje nyújtott kezét, elhelyezi könyveit s leül az asztal másik oldalára, szembe Gyulával.

- Én bölcsem: mennyi van még hátra?

- Kétszáznyolcz nap, a holnapit is beleszámítva.

(Kiszámították, hány nap a tanév s minden héten evidenciában tartják a letelt időt.)

- Jaj, jaj. Még kétszáz.

- És nyolcz.

- S az év végén a rigorosum.

- S nekem a tanári vizsgálat.
 - Könnyü neked, az olcsó.
 - Hetvenegy forint.
 - De az enyém kilenczvenhat!
 - Honnét szedjük össze?
 - Ejh! el a sötét tépelődéssel, Faustom. Gondoljunk az otthonvalókra. Az erőt ad és kitartást.
- S elmerültek mélyen a gondolatokba s a borszesz-láng haloványkék világa mellett vissza-álmodják az otthoni kis falut, az öreg szülőket, a gyermekkort s a multat.
- Pedig hogy fáj az az élet tavaszán, mikor az ember a multban keres vigasztalást!
- Gyula törte meg a hosszú csendet.
- Soká forr ez a víz! A mig megforr, elmondok neked egy históriát.
 - Mai?
 - Legfrissebb keletü. Velem történt.
 - Rajta. Leány lesz a dologban, azt sejditem.
 - Pedig szép. A lóvasúti kocsi alá került.
 - Meghalt?
 - Nem, de megsérült a jobb kezén. Én támogattam fel.
 - Halljuk, ez érdekel.
 - A mint a színház felől a Magyar-utczá felé tartok, hirtelen egy fiatal leányka surran el mellettem, karján kézimunka-kosár. Alig megy egy pár lépéssel odább: éles sikoltás hasítja a levegőt, a mint odatekintek, egy lóvasúti kocsi ágaskodó lovai alatt látom. Mint a villám termék ott, egy ökölcsapással félreterelem a két lovat s felrántom a földről még éppen elég jókor, hogy a kerekek alól megmentsem. A kis kosár tartalmát felszedték a körülállók, mert szegénykének mind a két keze a patkónyomoktól felvágva csupa vér volt. Elájult. Hirtelen egy gondolat ötlött az eszembe. Tudtam, hogy a sebészeti kórházban vagy, legalább ott kellett volna lenned.
 - Voltam is.
 - De késő. Én csak a kis Morbitzert találtam ott, tudod, a kávémérésbeli barátunkat. Most rögtön komfortábliba tettem az ájultat, melléje a kézimunkás-kosarat s az Üllői-útra hajtattam vele.
 - Te komfortábliig vakmerősködtél?
 - Komfortábliig. De ma nem is ebédeltem. Tegnap járt le a bérletem, holnap ujitom meg. A mai napot megnyertem. Harmincz krajczár. Megvan a komfortábli ára.
 - Fölvették?
 - Föl. Morbitzer bekötözte, kapott egy tisztességes ágyat, a hetvenötöst.
 - Tudom, az ablak mellett balra.
 - Ott aztán megtudtam, hogy kicsoda, micsoda?
 - Beeresztettek a kórterembe?

- Morbitzerrel voltam, orvosnövendéknek néztek. Az ápolónők úgy meg-doktoruraztak, hogy no!

- Úgy. Vén svihák. Így lopódzol te be a mi műhelyünkbe. Hát aztán? Hogy hívják?

- Fehér Biri. Varróleány. Kapás-utca 4.

- Messze van.

- Krudélis messze. Onnan jövök.

- Mit kerestél ott, vén bűnös? Vagy ott is doktornak adtad ki magadat?

- Nem, hanem szegény Birike...

- Ohó! Már szegény Birike?

- Már nekem az, mihelyt magához tért, első szava is a kézimunka-kosár volt. Szerencsére összeszedtem és mindent meg tudtam mutatni.

- És a szegény Biri?

- Sirva arra kért, hogy vigyem el a kész munkát a Dorottya-utcai „Iris” üzletbe, a hol kifizetik.

- Micsoda bizalom! Vigyázz: forr a víz!

- Huj! - kiáltott Gyula s nagysebesen leöntötte a „tea név alatt árult szénanemű száritmányt”, betakarta a csuprot s folytatta:

- Még a szegény édes anyját is meg kellett nyugtatnom.

- Kapás-utca 4.

- Igen. Hátról az udvarban jobbra. Elvittem neki a pénzt és kiméletesen tudtára adtam az esetet. Micsoda zokogást vitt véghez! Úgy megsajnálta szegényt!

- Csak nincs a leánynak nagyobb baja?

- Contusio. De két hétig nem dolgozhat.

A mosoly eltűnt Károly arczáról.

- Szegény.

- Bizony szegény, mert becsületes. Ma kaptam meg azért a keserves revízióért a nyolcz forintomat. Kettőt otthagytam nála.

- Megállj csak, Gyula. Holnap ha felmegyek a vizitre, megkérem a gondnokot, van egy kórházi alapítvány ilyen munkaképtelenségi esetekre. Adjanak neki valamit.

És sóhajtván tette hozzá:

- Két hétig nem dolgozhatni!

- Bizony. Mi lenne mi belőlünk, ha két hétig nem dolgozhatnánk?

- Mi csak kikoplalnók valahogy, de az öregek... az öregek!

S nagy pietással húzott ki a belső zsebéből egy levelet, melyen becsületes, gömbölyű öregbetűs írással állott, hogy:

Havas Károly orvosnövendék úrnak

Pesten
az univerzításon.

és nagy szívbéli örömmel mutatta Gyulának a levél zárósort, melyek így hangzottak:

...Vigyázz magadra, mert te vagy a mi reménységünk, a mi öreg napjaink támasza, mi lenne belőlünk te nélkülöd? Azért is az Úr Isten áldjon és tartson meg, kívánják

szerető szüleid.

Aztán azon elgondolkodtak sokáig, hogy mi is lenne hát az öregekből, ha ők keresetképtelenekké válnának?

Mert Gyulának is öreg apja volt odalenn Somogyban, a kinek napjai a más szolgálatában folytak ekkorig. Jól esnék neki egy kis nyugalom.

A Károly öregeiből pedig mi lenne? Mi?

- Ejh! - mond a fűszagú folyadékot kiöntve és spongya-likacsosságú cukorral keverve Károly. - Mit ábrándozunk itt az élet czudarabb feléről? Kijut nekünk a szomorúságból, a gondból, a fájdalomtól úgy is? Ilyenkor legalább nézzük az élet rózsaszínű oldalát.

- Azt! azt! - mondá Gyula mereven bámulva maga elé.

- Hjah! csak az a szigorlati díj ne volna olyan óriási! Te Gyula! Te poéta vagy. Rajzolj a fantáziádból valami csodaképet, a mely megmutatná a mi jövőnket.

Gyula aztán pipára gyújtva megeresztette a fantázia gyeplőjét. Károly fényesen rigorozál a kis lutrin nyert ternó árán s mihamar keresett orvos lesz s egy pár év múlva a saját equipage-án jön vizitálni Gyuláéknál, a ki tanár valamelyik főgimnáziumban s a kinek a felesége, az áldott Birike, a második gyermekkel betegszik le. Aztán rohant a fantázia szárnyas lova odább, feljebb, messzebb, a Károly felesége egy millionáros leánya, neki gazdag asszony van predestinálva, aztán a Gyula fia elveszi a Károly leányát s az öreg szülők járják a lakodalmon a kállai kettőst!

Ha megérné.

Erre aztán elkomorultak mind a ketten. Szótlanul feküdtek le s Károly azzal a sóhajjal aludt el, hogy: „Hajh, csak ne volna olyan drága az a rigorozum...”

III.

„Hej, csak az a rigorozum ne volna olyan drága...”

Ha az ember ilyen sóhajással alszik el, nem álmodhatik másról, mint tandijról, vizsgálatról meg diplomáról.

Károly álmában a rigorozumra indult. A teremajtóban utját állta a bibircsós orru pedellus s a kérges markát eléje tartva, rekedten sikoltzott, hogy:

- A salláriumot... A salláriumot!

Károly pedig kétségbeesetten keresgélte a salláriumot, de nem talált egy fityinget sehol.

Öreg veritékcsöppeket izzadott álmában, de hiába... Pénzt nem talált.

Ekkor egy fátyolos asszony tartott eléje egy tömött erszényt.

- Nesze...

Ő mohón kapott utána, mikor anyja hangját vélte hallani.

- Ne vedd el! ne vedd el!

Késő volt. Elvette már. Be is rohant a terembe... Mikor kijött, nagybüszkén lobogtatta a diplomáját. Arany-pecsét volt rajta.

Odakünn az öreg Havas állt sirva s a fátyolos asszonyra mutatott, a ki várta Károlyt. A mint mellette elhaladt, föllebbentette a fátyolát.

Halálfő vicsorgott alatta.

Károly megborzadt és fölébredt belé. Reggel volt. Gyula már a kalapját kefélte.

- Kelj fel, hétaluvó. Vasárnap van. Jerünk a „kaféschankba”.

- Hagyd el... azt álmodtam, hogy valaki a kezembe nyomta a rigorozum-dijat, de...

- No hát fizess belőle egy hatkrajczáros kávé két zsemlyével...

Azzal megindultak az Egyetem-téren át, a Czukor-utczán keresztül a magyar-utczai kávé-mérésbe.

Ott már mozgalmas élet volt. A vörös-tarka virágos abroszsal leterített asztalok körül egyetemi hallgatók, jogászok, bölcsészet-tanulók, orvosnövéndékek, patyikusok, néhol elvétve egy-egy technikus beszélgettek, disputáltak, a két szál ujság kézről-kézre járt, kék szivar-vagy cigarettafüst szállongott a meleg levegőben, czikóriaszag terjengett messziről s a megtört, friss zsemlyék ropogása közben-közben, mint a megtörő jég moraja hatotta át a beszélgetés zsongását.

Két utczai ablaka volt a kis kávé mérésnek, a melybe a kapugádorból nyílt a bejárás. A két utczai ablak között egy silány könyomat a „Tegethoff” északsarki megfeneklését ábrázolta. Innét nevezték „fókatanyának” a helyiséget, a kávést „kormányos”-nak, ki fölött azonban a tulajdonos felesége, áldott jó, csendes asszony volt a „kapitány”.

Károly és Gyula dideregve léptek be a füstborította helyiségbe.

- Kormányos! két hatosat.

A kormányos rohant székek és asztalok taszigálása közben a „söntés” felé, hogy két törzsvendégét méltólag kiszolgálhassa.

Ezalatt Károly ismerősök után tekintgetett. Végre az ablak melletti asztalnál megpillantotta a kis Morbitzert. Oda telepedtek.

Gyula rögtön beszélgetésbe bocsátkozott Morbitzerrel a Biri állapota felől, a mely minden tekintetben megnyugtató volt. Különben is innen azonnal fölnézhetnek a kórterembe, annál is inkább, mert Károly a „szegény-alapot” akarja megostromolni Biri érdekében.

Ezalatt Morbitzer bemutatta nekik az asztalnál ülő negyedik egyéniséget.

- Till Sámuel, hírlapkiadó-hivatali tisztviselő; unokabátyám.

Till fölállt, kezét szorított Károlylyal és Gyulával, nagy fontoskodással jegyezvén meg:

- A kishirdetéseket kezelem.

- Aztán mondja csak Till úr, egész bizalmasan szólva (fiatal emberek között hamar meg van a bizalmasság), mivel ön Morbitzer révén már félig-meddig a familiához tartozik, való, igaz dolog az a „kis hirdetés”? Mert én, őszintén szólva, mindig azt hiszem, hogy annak a kilencz-tizedrészét önök komponálják.

Till felborzolta az üstökét s mialatt Károly és Gyula a párolgó „hatos”-okkal vivtak diadalmas harczot, tüzlélekkel plaidoyert tartott a „kishirdetések” mellett.

- Uram! A kishirdetés a modern élet egyik mótora: az ismeretlenek ismerkedési szalonja, a névtelenek Walhallája, szerelmesek rózsalugasa, legbiztosabb szellemi találkozóhely, a hol még avatatlan szemek meg nem leptek senkit! A kereskedőnek üzletet, a munkakeresőnek munkát, a kondiczióra éhező bölcsésznek magánórát, szamaraknak tanítót, haladóknak mestert, poétának kiadót, kiadónak vevőt, vevőnek tájékoztatást csak ez nyújthat - és semmi más! Pénz kell valakinek? Szerez a kishirdetés. Pénzt akar elhelyezni valaki? Elhelyezi a kishirdető. Kell alkalmazás, utbaigazítás, tájékoztatás, ócska ruha, ház, villa, könyv, kutya, zongora, papagáj, tiszti uniformis, függőlámpa, kanári, ebédlő-asztal, kóta, flóta, hegedű, komponista, hitel, pecsét tisztító, mezei vasut vagy gavalléroktól levetett férfiruha (nem szédelgés új ruhákkal, melyek - stb...): mindezt megtalálja, megszerzi, előteremti a „kishirdető”!

- Tyűh, teringgett! - mond Morbitzer - ezt nyomasd ki. Ez kész reklám.

- Igen, - mond büszkén borzolva üstökét Till Sámuel - csak előbb rendbe szedetem. Nem költő uraságod véletlenül? - fordult Gyulához, a ki alig tudta zsemlyébe fojtani kaczagását.

- Véletlenül? Nem...

Károlynak azonban igen furta a fejét a Till Sámuel mondókájának egy passzusa.

- Pénzt... hát pénzt is lehet szerezni? - mormogá a zsemlyéje maradványait morzsolva.

- Mit? Pénzt? pattant fel a „kishirdető”. - De mennyit! De mennyit!... A milyen és a mennyi pénz csak tetszik.

- Igen,... de - mond félénken Károly - nekem nincs hipotékám... Miféle ellenszolgálatot nyújthatok én?

- Mit? hipotéka! Ellenszolgálat! Bah. Éppen ebben áll a mi zsenialitásunk. Mi oly virtuóz kombinációkat találunk ki, a melyek...

- Megálljon csak! - vágott szavába Károly. - Értse meg a helyzetet. Én év végén rigorozálni készülök... Tudja, hogy a rigorozum díja milyen óriási.

- Haj... haj! - sóhajtott a kis Morbitzer.

- Nos, és nekem nincs... Ez hát a jövőm kérdése... Ne tréfáljon tehát, Till úr, és ne költse fel az alvó oroszlánt...

Till Sámuel most patheticze borzolta mind a két kezével az üstökét.

- Az oroszleány már ébren van - mondá mellére ütve. - Az oroszleány már dolgozik. Van egy eszmém.

- Nos? - kiáltottak hárman egyszerre.

- A „kishirdetés” keres egy olyan nagylelkű pártfogót, a ki a rigorozum díjait előlegezze, nemcsak üres hála fejében, de ellenszolgálatul kilátásba helyezvén, hogy az előlegezett pár száz forintot mint házi orvos fogja leróni!

- Pompás! - mond Morbitzer...

- Nem rossz! - kiáltott Gyula...

- Van benne valami - mormogta Károly. - Legalább van ellenszolgálat s nem fogadok el alamizsnát. Csak legyen „jóltevő”... de...

- Lesz! - mond Morbitzer...

- Van! - kiáltá Till Sámuel. - Van!

- Hol?!

- Itt... itt lebeg előttem... kishirdetői fantáziámban... ó, nekem vaticzináló tehetségem van... A nélkül ezt a brancsot nem is lehet kezelni. Uram! annyira bizom az ön hirdetésének sikerében, hogy még a hirdetési költségeket is előlegezem!

Ez döntött! kaczagva approbálták mind a hárman. Károly engedte vitetni magát a Till Sámuel remény-áradata által. Végre is mit árthat?

- Ugy van! - mond Till. - Rögtön megszerkeszthetjük a hirdetést.

„Egy tehetséges ifju orvos az utolsó rigorozum letehetése céljából jólelkű pártfogót keres, ki a vizsgálat költségeit előlegezze. Tartozását mint házi orvos fogná hűségesen leróni.”

- Bravó! - mond Morbitzer. - Ez jól van.

- És ez negyvennyolcz krajczár! Nem! legyen negyvenhat. Az „a” névelőt elengedem... Bah! a „ki” visszahozó névmás se számítson... legyen negyvennégy.

- Engedd el már az „egy” határozatlan névelőt is - mond siralmas hangon Morbitzer...

- Elengedem... negyvenkettő!

- No hát akkor gyakoroljon kegyelmet annak az „az”-nak is az „utolsó” előtt, - kérlete kaczagva Károly.

- Fiat piscis! Legyen - mond Till Sámuel. - Summa summárum: negyven krajczár; de még azt is hitelezem!

- Bravó! - kiáltottak fel mind a hárman s krajczáros tartozásukat leróva, indultak kifelé.

IV.

Till Sámuel rohant a kiadóhivatalba, hogy „leadja” a kishirdetést, számos rokon-foglalatúakkal egyetemben, a melyek mind a hétfői reggeli számban fognak már napvilágot látni. Morbitzer és Károly a kórház felé mentek. Gyula, vasárnap lévén, templomba indult.

- Menj, vén farizeus, imádkozzál - mondá Károly.

- Adjátok meg Istennek, a mi Istené - felelt Gyula.

- Én - válaszol Károly - az emberiséget szolgálva, imádom az Istent. Templomom a kórház. Betegágyak oltárán áldozom s a meggyógyultak imádkoznak helyettem.

- Miután a másvilágra küldöttek némák.

- Te haramia! - fenyegette tréfásan Károly. - Nem félsz, hogy nem gyógyítom meg a Birikét?

Gyula megállt.

- Gyógyítsd meg mielőbb... Éhen vesznek azok, szegények. Egyik koldus hogyan segítse a másikat? Én már kifogytam.

- Jó, jó - mond Károly elérzékenyülve. - Ma délbén, az ebédnél találkozunk...

Elváltak. Negyedóra mulva Károly a Birike kezeit kötözte be s beszélgetésbe eredt.

- Láss, milyen véletlenségek korlátozzák az emberi sorsot... Tegnap reggel frissen, vidáman kelt fel s csókolta édes anyját bizonyosan vigan, dalolva indult munkáját elvinni: s ime, hogy látták viszont egymást édes anyjával!

- Ó, ne higgye - mondá Biri, egy kedves, kerek arczu, ragyogó szemű leány, kinek tekintetében mély gondolatok felhői kergetőztek - ne higgye... Az előbb mondtam édes anyámnak, a

ki reggel óta mellettem volt, hogy mindennek így kellett történni. Én hiszek a sejtelmekben. Van emberi előérzet. Én tegnap azt éreztem, hogy engem valami szerencsétlenség fog érni. A sok munka, a virrasztás, a gond, mit tudom én, mi minden? valóságos Pythiát csináltak belőlem. Tömegesen sok hasznosat és haszontalant összeolvastam s az mintha egy kicsit megzavarta volna a fejemet. De az idegrendszeremen uralkodni nem tudok. Megérezem a rossz időt, mint a macska. Megálmodom a jövő napot s esküt mertem volna tenni arra, hogy tegnap valami szerencsétlenség ér.

- Hiszen ön nagyobb filozófus, mint Gyula?

Biri elpirult.

- Ő csak az egyetemen hallgatta a filozófiát, én meg a nyomorúság univerzitását járom, a mióta csak élek. Ez praktikusabb iskola!

- De ilyen elkeseredés! - kiáltott fel Károly, mialatt bevégezte a kötést.

- Elkeseredés? Nem. Ez megnyugvás. Az elkerülhetetlen végzet fölismerése által diktált apathikus megnyugvás. Én beletörődtem sorsomba. Minden csak hamu... hamu... Egy nagy hamvazó szerda az egész élet s mi sorba járulunk a sors korlátja elé, hogy letérdepelve, a homlokunkra írják a szürke keresztet. Némelyik korábban, másik később jut hozzá. Sok azt hiszi, hogy elkerülheti, ha nem megy oda. Az legrosszabbul jár, mert a hamu fejünk felett lebeg... örökös felhő, mely előbb-utóbb kitör. Én már gyermekkorom óta viselem a szürke keresztet a lelkemen meg a homlokomon.

Károly elkomorulva vett bucsút. Ime egy „socia malorum...” Bekopogtatott a tanárhoz és meggyőző szavakkal festette a Biriék nyomorúságát. Nem telt bele három negyedóra s a kórházi alap megnyitotta rozsdás kasszáját s Károly ragyogó arczczal hozott Gyulának huszonöt forintot.

- Te add nekik. Tudod, téged már jobban ismernek. A kezedből kapta a leány az életét, hát a jótéteményt folytatólag is elfogadhatja. Nesze...

Gyulának rendkívül jól esett az ebéd. Igaz, hogy a „tegnapi” ebédet is pótolni kellett, mert nem ő ette meg, hanem - a komfortáblai ára. Károlyon bizonyos elfogultság felhője borongott. Szürke hangulat vett rajta erőt. Nem tudott kibontakozni belőle.

...Hamu... Hamu...

Néha fölkaczagott, mikor Till Samu meg a kishirdetése jutott eszébe... utána elkomorult. Mi lesz az eredménye? Hát ha nem lesz semmi? De még bajosabb, ha lesz. Ki lesz? Mi lesz?

S önkéntelenül újra fölsóhajtott:

- Hamu, az egész élet: hamu... Minden csak hamu. Birinek igaza van.

Gyula fürkészve nézegetett rá.

- Miféle hamuról beszélsz te?

Károly elmondta beszélgetését Birikével. Gyula fejét hajtogatta.

- Sötét elvek... erről ráismerek... De majd kicsattan a lélek rózsaszíne. A bimbó burka is szürkés-zöld. De nézd meg csak mikor kicsattan?

Délután, a látogatás órájában, újra fölkeresték a betegjüket. Anyját is ott találták. Gyula félrehívta az öreg asszonyt s átadta neki a segélypénzt.

- Nem én, - mondá a vonakodó, szégyenkező asszonynak - a kórházi alap adja!

- Igen, de önök által!

S futott a leányhoz, hogy megkérdezze.

- Mért ne, édes anyám? Rá vagyunk szorulva nagyon. Azt tudja mindenki. Én is hamarabb gyógyulok, ha nyugodt a lelkem, tudván, hogy te nem szenvedsz szükséget. Aztán meg ők éppen olyan szegények, mint mi. Szürke-testvérek vagyunk valamennyien. A szegénység uniformisa ez rajtunk. Gazdagtól talán nehéz volna elfogadni s utógondolatokat keltene. De hozzánk hasonló szegényektől miért ne? Koldus a koldusnak nem adhat alamizsnát.

S könyes szemekkel tette hozzá, fájó kezeivel megragadva a Gyula mindkét kezét:

- Hiszen már úgy is az életemet köszönhetem neki!

- Semmi elérékenyülés! Az késlelteti a gyógyulást. Pár nap múlva semmi baja sem lesz. Esküszöm Lister-re és minden asszisztenseire.

Harmadnapra Biri hazamehetett. Dolgozni még tíz nap múlva sem volt ugyan szabad, de legalább a háztartás aprólékosságait intézte otthon, mialatt anyja folytatta a kézimunkát.

V.

Károly pedig naponta bejárt a kiadóhivatalba, kérdezvén Till Sámuel, ha csálhatatlan hirdetési rendszere még nem fogott-e jóltevőt?

S akkőzben, jártában-keltében, utcán vagy társaságban mindig csak az foglalkoztatta a fantáziáját, hogy milyen lesz az a jóltevő, ha ugyan lesz, a kit számára rendelt a sors?

Elképzelte nyájas arczu, galamb-ősz öreg ur személyében, a ki atyai tanácsok kíséretében adja neki a segélyt s a kinek életét ő éjjeli-nappali gondos felügyelettel száz esztendőre nyújtja ki. Elképzelte haragos, sűrű, vas-szürke szemöldökű penzionátus óbester személyében, a ki rideg, nőtlen életének sivárságát, késő alkonyat felé, egy jótéteménnyel akarja megaranyozni. Képzelt magának lesujtott, gyászoló anyát, a ki egyetlen fiát veszítette el s a mai szegény fiu rideg sorsának enyhítésében keres vigasztalást. Képzelt százféle alakot, mind öreg, jóságos, néha zord, durva kérges modoru, de aranyszívűt, mint a regényekben szokott lenni, elképzelte az arcukat, alakjukat, modorukat, elképzelte hogyan fog bekopogtatni hozzájuk, mint fogja őket megszólítani. Képelete száz jelenetet játszatott el vele, melyeknek szinpadja a jövő és rendezője a remény, midőn a sors durván zavarta széjjel rózsás álmait.

Levelet kapott hazulról, melyben az öreg Havas Pál, az ő becsületes, gömbölyű betűivel siralmasan panaszoja el, hogy édes anyja beteg, nyakukon a tél s kis pénzük fogy, fájuk nincs, már a Verona bérét se tudják fizetni, aztán meg sok más egyéb... szegény anya meghűlt, mert nincs téli ruhája.

Károly repűlt volna haza, ha lehetett volna... de az egyetemi meg a leckeadó kötelességek nem bocsátották... Az utolsó évek a legfontosabbak, mulasztás nagy veszteséget vonhat maga után... Meg mit csinálna ő otthon? Mi a főbaj? A szegénység, a nyomorúság. Azt ő csak szaporitaná az otthonlételevél. Édes anyja még betegen is fölkelne, hogy kiszolgálja az ő kedves fiát. És mire jó a hazamenetel? Vihet haza valamit? Az útiköltség már maga egy kis segítség nekik, azután meg ő otthon egy fogyasztóval több. Mit ér, ha visz haza egy pár forintot s azt mindjárt egy vagy két heti otthontartózkodása alatt magára költeti? Mert mikor ő otthon van, akkor az öregek egy kicsit ki akarnak tenni magukért.

Összeszedte hát rögtön minden kis pénzecskéjét, nyolcz forintot, eladta összes könyveit, a miket nagynehezen zsugorgatva szerzett, néhány forintért bezálogosította az őszi kabátját, házalót hivatott, minden nélkülözhető ruhadarabját - egy öltőt kivéve - eladott. Így aztán husz forintot küldött haza rögtön, azzal a kéréssel, hogy tudósítsák gyakrabban... A szolnoki

doktornak irt, hogy ránduljon át Csarnóaljára, az ő költségére, rendeljen, intézkedjék és tudósítsa őt mielőbb.

S a várakozás napjai nagyon szomorúak voltak... Kétség és szomorúság tépte lelkét s a mellett a rideg nélkülözés, a koplalás... Egyedüli vigasztalása az volt, ha valamelyik délután Gyulával átrándultak a budai Kapás-utczába, Biriékhez, a hol rendkívül szívesen fogadták őket. Az öreg asszony egy-egy pohár kávéval is kedveskedett.

Károly pedig elnézte a két ifju szív keletkező szövetségét, boldog volt, ha enyelegni látta Gyulát Birivel, segített nekik terveket szőni a jövőre nézve s ő maga könnyes szemekkel nézett a maga reménytelenségébe.

Biri keserű filozófiájával vigasztalta. Minek búsulni? Hogy egy pár nappal, hóval, évvel előbb dől-e össze az élet s a remény kártyavára vagy később? Ki bánja?... Hamu... hamu - Minden csak hamu.

- Ó, milyen boldog lesz ön egykor... Ön, a ki semmit sem remél, - mondá Károly Birinek, mindent, a mi egy jobb sors zálogául jönni fog - oly örömmel, oly meglepetéssel fog elfogadni, mint a váratlan szerencsét szokás; míg én, a ki annyit reméltem, nap-nap után csalódom.

- Csalódunk mindannyian. Az élet komor csalódások szürke láncolata. Jaj annak, a ki rózsás tavaszmezőket himez magának. Olvastam valahol, hogy az ilyen élet valóságos Pompéji... Körül a ragyogó itáliai ég, a narancserdők, messze a kék tenger - ez a poezis - és felülről egyre hullik rá az eltemető hamu-eső.

Hamu... Hamu!

- És vajjon felülről hullik-e ez a mindent elborító szürke fátyol?

Gyula vágott közbe.

- Az áldás felülről jön. Magunkban van a rossz, a méregnövény maga. Tehet arról az arany-nap, hogy melege kikölti a beléndek-magot és a vipera-tojást?

Károly lehorgasztott fővel hallgatott. Zsebében volt a szolnoki doktor levele, mely lapidáris stílusban csak annyit tartalmazott:

„Phtisicus tünetek. Kor sulyosbit. - Jó élelem, finom táplálkozás. Kevés gond. Maga is orvos - tudhatja. Punktum.”

Sóhajtván ment át a lánczhidon s az égen kergetődző sötét felhők képét tükrözte a lelkében. Kétségbeesett állapotban volt. Kedvet kapott úgy hirtelen átvetni magát a korláton s aztán elmerülni a szürke folyadékban odalenn... Szénsavmérgezés... néhány perc... mindennek vége. Hamu.

Valaki rákiáltott a tulsó félről.

- Doktorom! de jó, hogy megtalálom... Megyek vissza...

Közel volt a hid pesti végéhez. Áttekintett. Till Sámuel borzolta az üstökét a nagy sietségben, mialatt levett kalapjával integetett.

A Lánczhid-téren találkoztak.

- Doktorom! Fogott. Fogott a horog. Nekem igazam volt. Nekem mindig igazam van. Itt van... megvan.

- Mi van itt? Mi van meg?

- Én, tudja, nem vagyok a fél-rendszabályok embere. Egy hirdetés nem sikerülván, néhány nap mulva, az ön utólagos beleegyezése reményében megdupláztam... Hirdettem újra. Megjegyzem, hogy az ismételt hirdetést is negyven krajczárba számítom. Summa summárum: nyolczvan krajczár!

Károlynak ennyi volt az összes vagyona.

- És most, ime, - folytatá kalapját megemelve és üstökét borzolva Sámuel - a válasz megvan. Jöjjön velem. Átadom a levelet.

Károly kezdte érteni. Kíváncsisága újra fölébredt. Megindult Till Sámuellel a kiadóhivatal felé.

Ott rövid keresés után, hatalmas üstök-borzolás közben átadott neki egy finom hajtású, illatos, koronás és czimeres levelet.

- Megér nyolczvan krajczárt, mi? - mondá Sámuel diadalmas mosolylyal.

- Kérdés: mi van benne? - mondá aggodalmasan Károly.

Azzal felnyitotta a borítékot.

Keressen fel este 8-9 óra között. Sólyom-utca 41. - E levél előmutatása mellett be-bocsátják.

Sem aláírás, sem kelt. Semmi egyéb.

Till Sámuel ágaskodott, hogy belepillanthasson, Károly hirtelen zsebregyűrte a levelet. Kikotorásztá szomorúan a zsebéből a nyolczvan krajczárt s némán szemére vágva a kalapját, egy mord „jó estét” után elsietett.

Till Sámuel tátott szájjal borzolta az üstökét, úgy nézett utána. Még az előtte fekvő pénzt is elfelejtette megolvasni.

- Konveniál neki, vagy nem konveniál? Ha nem konveniál mért fizetett olyan készségesen; ha konveniál: mért olyan szomorú?

És beseperte a nyolczvan krajczárt a fiókba.

- A nyugtatványt majd holnap átadom neki a kávé mérésben!

Károly pedig felhajtott gallérral és szemére vágott kalappal indult a Sólyom-utca felé.

A város másik végén van, az osztrák államvasut körül. Éppen hét órát kezdtek harangozni. Még ráér. Meglassította lépteit.

Az a levél égette az oldalát. Sejtette, tudta ő, hogy milyen sáros utnak az utmutatója az az illatos, rózsaszínű korona.

Az estharang szomorú hangja rezgett a ködös tél-esti levegőben. Gázlámpák pislogtak, a nyirkos aszfalt fénylett, mint egy befagyott tinta-tenger. Károly félig behunyt szemmel ballagott.

Estharangszó!

Ilyenkor otthon bezárják a konyhaajtót, a zöldernyős lámpa körül ott ülnek az öregek, apa olvas, anya kötöget és hallgatja. Közbe-közbe beszélnek Károlyról, az ő kedves fiukról, az ő egyetlen reménységükről...

- Ó be jó volna most otthon lenni...

Hűvös szél berzengett át az utcán. A gázlángok meglibbentek. Károly magához tért merengéséből.

Azután mire volna az jó? Fogyasztani azt a falat kenyeret, a mi kettőnek is kevés? Mikor anya beteg, phtisicus, finom, jó ételekkel kell táplálkoznia és szükségét nem szabad szenvednie semmiben?

- Ejh! gyerünk a jóltevőhöz!

VI.

A sólyom-utczai palota valóságos bevehetetlen vár. Hiába csenget ott az ember, hiába kopog, a nagy, faragott, czimeres tölgyfakapun megnyílik egy kis kukkantó, azon kipillant valaki, látja, hogy Károly áll ott, becsapja ismét a reteszt, azzal vége. Zörgethet egész napestig.

Pedig már nyolcz óra. Pontos akar lenni s nagyot ránt újra a csengetyűn.

Valaki hátulról a vállára teszi a kezét. Károly megfordul, lámpavilágnál végigméri az ipsét. Markirozott arczu, középkori férfi, igen beszédes szemekkel. Öltözetén valamikori elegánczia nyomai. Arcza, haja, egész lénye és tartása különben csak egy jelzővel festhető: - Elzüllött.

- Kicsoda ön?

- Én, - mond az ismeretlen, - az vagyok, a mi ön lesz.

- Nem értem.

- Nem? No hát engem nem régen dobtak ki ebből a palotából. Rám untak. Mehetek vissza megint a Masanszker-kávéházba, az éjjeli nasi-vasi mellé, a melyből vétetém...

- Mi közöm hozzá?

- Mi? Hm... Ön nem tudja, hogy ideben az a Loreley, vagy Delila, vagy Circe vagy micsoda, ifju lelkek fehér szirmaival táplálkozik? Vigyázzon, fiatal ember, mert magába bolondítja, mint engemet... Igaz, hogy értem nem volt kár. Hitvány lump leszek, mint valamikor neki-indultam. De önnek még lehet jövője... Ne tapossa el. Egyéb rosszat nem tehetek ennek a csábító ördögnek s egyéb jót nem művelhetek az emberiségnek, mint meglessem itt a csöngető áldozatot és felvilágosítom. Olyan ez, mint a mesebeli oroszlán-barlang. Csak befelé vezetnek nyomok... Kifelé nem...

- És az ön nyomai?

- Engem nyomtalanul dobtak ki. Különben is az én példám ne lelkesítse önt... Vagy ha igen, akkor alás' szolgája.

Azzal kopott, hajdan ragyogó czilinderét félfülére vágva, elfütyörészett az éjszakában.

Legalább Károly előtt örök éjszakának tetszett az a sötét sikátor, a melybe fordult. Pedig még csak estéli nyolcz óra volt.

Lelkére is mélységes éjszaka borult. Bemenjen? Ne menjen?

- Ejh! hiszen ugy sem eresztik be. Már háromszor csöngetett... Tépjük el azt a levelet.

S a mint zsebében keresi a levelet, elővonja az öreg Havas Pálnak becsületes, gömbölyű betüivel irt levelét... A reszkető lámpafénynél ott tánczolnak előtte az utolsó sorok.

„Nyakunkon a tél... szegény édes anyád meghült, mert nincs téli ruhája...”

Szive elfacsarodott, visszarejtette a levelet, elővette a másikat s negyedszer, hevesen rántotta meg a csengetyűt.

A kis retesz újra megnyílt. De a mint kezében megpillantották a levelet, a kapu egyszerre feltárult.

Károly belépett. Komoran szólt oda a kapunyitónak.

- Maguk ugyan meggondolják, míg kinyitják valakinek a kaput.

Amaz foghegyről mormogott vissza.

- Mért nem tetszett mindjárt a levelet mutatni?

Károlynak eszébe jutottak a névtelen levél utolsó szavai: „e levél előmutatása mellett bebocsátják”.

Kezében tartotta tehát a levelet s engedte magát kézzől-kézre adatni.

Az emeletre vezették. Nagy, félhomályos, sötét falszőnyegekkel borított előszobában leszedték róla a felső kabátját, elvették tőle a levelet s pár perc múlva tágas, rózsaszín világítású teremben találta magát.

Fényes butorzat vette körül. A szoba balsarkában, dagadó selyem ottománon hevert egy álmatag arcú nő, fejét karjára támasztva... Nem szép, nem is egészen fiatal, de a tekintetében van valami megbűvölő. Hát még a hangja, a mint megszólal?

- Ön orvos? Ah, az Isten hozta... Ön tehát hajlandó volna egy szegény beteg ápolásának szentelnie magát! Ó, jöjjön, jöjjön... engem ugyanis megöl a magánosság.

Károly meglepetve közeledett hozzá s félénken ült az ottomán mellé.

- Asszonyom!... valóban engem a szegénység átka kényszerít arra, hogy... pályámnak befejezésére... s a körülmények...

A nő szavába vágott.

- Fényes javadalmazása lesz nálam... Csak ne hagyjon el... engem megöl a magány... Önnek olyan megnyugtató képe van. Fridrik! Fridrik!

Egy inas lépett be.

- A pénztárnok urat kéretem.

(Ez nem teketóriáz az ígérettel! - gondolá Károly s föllélegzett.)

- Nagyságos asszonyom! bár távol lakom innen, de naponta kétszer is elnézhetek ide, ha...

- Nem, nem... Önnek itt kell laknia. Gyönyörű kis szobát rendeztetek be...

- E nagy megtiszteltetés... s nem várt bizalom...

- Menjen... menjen! Zsarnokoskodás, makacsság, szeszély, nem egyéb. De önnek olyan bizalomkeltő arcza van!

S megfogta Károly kezét.

- Ugy-e, milyen lázam van?

E percben a pénztáros lépett be. Alacsony, kopasz, fehér bajuszu ember volt.

- A doktor ur félévi fizetését folyósítsa! Vigye a pénzt a doktor ur szobájába.

- Értem! - mond tompán köhécselve az öreg s kifordult.

- Ha ugyanis elfogadja a föltételeimet, főképen az ittlakást.

Károly elborult szemekkel nézett körül.

Az utczaai ablak mellett gázlámpa égett. A láng fénykörében hulló hópelyhek tömege látszott...
Ottkünn havazik... s édes anyjának nincsen téli ruhája...
Fölkelt, meghajtotta magát.
- Minden föltételt elfogadok, nagyságos asszonyom!

VII.

Sötét éjszaka borult a fővárosra. Elmult az ősz, el a fagyos tél is... hat hónapja annak, hogy Károly a sólyom-utczai zárt palota ajtaján kopogtatott s nem jött ki onnét egyhamar. Tavasz volt. Az éjjeli Budapest utczáin langy szellő lebegtette a gázlámpákat, melyek mozgó árnyékokat vettek a járó-kelőkkel az utcát szegélyző házak cifra falaira. A gyalogjáró egy kissé sikos az estéli párától vagy a felöntözéstől. A kocsik gyéribben robogtak az utcákon s csak néha-néha, szinte elvétve világít egy-egy robogva siető lóvasuti kocsi vörös lámpása a csendesülő éjszakába.

Este tíz óra. A kapuk dörrenve, vagy nesztelenül kezdenek becsapódni, belülről zárcsikordulás, kulcszörgés, csoszogó lépések hangja jelenti, hogy a házi czerberus biztonságba helyezte a házat, eloltogatta a lépcsők lámpáit s azután csak öt krajczár sallárium mellett bocsát be - nagy várakozásra.

Csak a kávéházak és vendéglők ablakai, üvegajtai ragyognak hivogatólag az éjszakában. Csaknem mindegyikből zene hangzik. Az ember szinte csudálkozik, hogy nappal hova bujhatik az a rengeteg sok zenész, a ki éjszakán át a város minden utcájában, minden kávéházában és korcsmájában pöngeti a húrt kivilágos kivirradtig? Éjfél felé aztán lassankint elcsitulnak ezek is, csak az éjjeli Budapest mulatóhelyei vannak még ébren s zajongnak, mint a nyüzsgő darázs-fészkek.

Az éjjeli Budapest!

Csudálatos, más világ ez, mint a nappali. Azok a vendéglők, és kávéházak, melyekben nappal alig ödöng egy-két szál vendég, a melyet rossz kávéja, exorbitáns árai miatt messze kerül a normális publikum: azok éjjel a leghangosabbak, a legtömöttebbek, a legfényesebbek.

Nappal, egy pár álmos pinczéren, vén kaszirnőn, savanyu szagon és legyeken kívül alig találsz benne mást. Este - mikor a záróra közeleg s a szolid üzletek sorra homályosodnak el - mintegy varázsűtésre ragyog föl bennök a villanyos fény, elevenülnek meg az asztalok, harsány kiabálással rendelnek a bankár-arcú kellnerek s a szikrázó színű likőrös üvegekkel körülrakott kassza belsejében hófehérre puderezve, szép rózsaszínre lehelve, legszebb mosolyával tűnik föl a darázs-fészkek éjjeli királynéja.

Azután szállingózik az éjjeli publikum; a vén rué, a hazulról pénzmagot kapott jogászgyerek, a boulevard-lovag, egy csomó író, viálisabb képviselő, katonatiszt, hivatalnok, egy pár milliomosnak, nagykereskedőnek tejfölös-száju, pénz-szóró ivadéka, aztán népség, közbírák, hivatalnokok, jockey-k, bookmakerek, totalizátor-vitézek, faczér kellnerek s itt-ott egy-egy szivarozó kisasszony.

Nem vezetnek be olvasóinkat a „zengő éjjeli berekbe”, ha az egyik sarokban, a kis fehér márványasztal mellett ott nem ülne a mi két régi ismerősünk, a halott-halvány Károly, meg a komor arcú Gyula.

Hova tűnt arczaikról az ifju vidámság? a szerb-utczai kis hónapos szoba csendes nyugalma, idilli derüje, édes szörnyüség? A kis tea forraló... a halovány lámpa... a magokkal hozott kis vacsora... Hja! most a „Ballerinához” címzett éjjeli kávéházban ülünk, halotthalványan, de ragyogó villamos lámpák szikrázó fénye mellett.

Véletlenül találkoztak. Károly az utcán akarta elfogni Gyulát s rákényszerítette, hogy töltsse vele az estét, Gyula szomorúan állott rá, hogy egy pár órát bizalmasan elbeszélgessen régi barátjának - romjaival. Mert Károly az volt. Így tértek be az éjjeli kávéházba.

Sokáig némán ültek a sarok-asztal mellett, valami sorbet-félét szürcsölve, melyet frakkos, angolszakállas pincér tolt zajtalanul eléjük. Károly azonban nemsokára félretolta a félig fagyott cukros vizet, cognacot rendelt. Két-három pohárával hajtott fel, lázas-gyorsan egymásután, mire fakó arcának színe elevenülni, szeme csillogni kezdett s ajka, hosszú hallgatás után, szóra nyílt.

- Hát megsirattál-e már Gyulám?

Gyula kérdő tekintettel nézett rá.

- Igen, igen! Megsirattál-e már, mint a halottat szokás? Mert én már meghaltam.

Azzal egy újabb pohár cognacot hajtva föl, pirulni kezdő homlokát kezére támasztotta és közel hajolva Gyulához, meggyóna neki hathónapi élete sorsát töredelmesen.

...A sólyom-utczai zártkapus ház... a gazdag uriasszony... a hulló hópelyhek... a csarnóaljai kis kunyhó emléke, melynek lakói fáznak...

Mindez borus kaleidoszkop gyanánt forgott előtte. Leírta az óra borzalmait, a melyben elhatározta magát arra, hogy rabszolgává lesz s egy zsarnok asszony hálójába veti magát... mert elég gyöngye volt megriadni a hulló hópelyhektől.

Pedig a lehulló hópelyhek elolvadnak... a téli mezzel borított föld újra kitavaszdodik, kizöldül; minden fagy, a télnek minden szomorúsága, nyom nélkül fog elenyészni, újra bársonyos zöld, újra virágos lesz a mező...

Csak az ő lelkében nem tavaszodik ki soha, soha többé.

Eladta szabadságát, életét. Keserű, csaknem fuldokló hangon, tördelt zokogással panaszkolt el Gyulának a rabszolgaság rettenetes történetét, melyet hat hónap óta átélt. A cselédek lealázó gúnyját, az úriasszony szeszélyét, a ki egyszer hizelgett neki, mint kedvesének, másszor durván bánt vele, mint a kutyaival. És neki nem volt bátorsága az első durva szónál arcába vágni a lélekvásár filléreit s ott hagyva a komor házat, annak fényűzését s dagadó selyempárnáit, dúsan terített asztalát, visszatérni a szabad szegénység tiszta levegőjébe s dolgozni jövő függetlenségén, függetlenül.

...Megkísértette, ugymond, egyszer... Akkor az asszony villámló szemekkel magasodott fel, adott szavát, becsületét hányta szemére, rettenetes boszuval fenyegette s első lépés gyanánt Károly szüleihez akart lemenni...

Károly megborzadt. Ha ez iszonyu fenyegetést beváltja, anyjának szíve hasad meg az ő nyomorúságának hallatára, apját pedig megöli a szegénység.

Visszariadt. Lelke gyáva lett. Később őrzöngő álmok háborgatták. Meg akarta ölni azt az asszonyt...

Az behívatta cselédeit s tanukul állította őket. Károly gyilkossági kísérletet akart elkövetni. Jaj neki, ha még aztán elégedetlenkedni, lánczaitól szabadulni akar. A fenyegető törvényszék elé viszi!

Károly végleg apathiába süllyedt. Tanulmányait is abbahagyta. Minek? Becstelen életét úgy sem nemesíti meg többé a tudomány.

Csak egy vigasztalása van még... Hetenkint egyszer megindul éjszaka s végigjárja az „éjjeli kávéházakat” s a csillagzó lámpák fénye mellett, szikrázó szeszszel, vagy gyöngyöző pezsgővel fojtja el lelke háborgását. Akkor felejt. S ez vigasztal.

Ma éppen a „vigasztalás” napja van. Jó, hogy Gyulával találkozott. Együtt könnyebben elhallgattatják azt a dobogó szörnyeteget, mely a lelket nem hagyja nyugodni.

Megszorította Gyula kezét. Forró volt ez a kéz és reszketett.

- Beszéld el... beszélj el, édes Gyulám, a te történetedet...

Gyula aztán, kitekintve a kávéház felső ablakán át, ki, a csillagos éjjeli égbe, elkezdte mesélni fejlődő szerelme történetét Birivel...

Tündér-virágok nyilottak emlékezetében, a melyek illata elárasztotta egész lelkét!

Az ifjú leány tiszta képe, mely liliomszinekkal rajzolódott komor ifjúsága lapjára, mintha ott lebegett volna a kék füstkarikák tarkította levegőben s hófehér színe előtt szégyenkezve sápadt meg a villanyos lámpák fehér világa... S a mint Gyula elmondta: hogy mint nyilott meg Biri tiszta szíve, mint közeledtek egymáshoz, mint fognak majd egyesülni az oltár előtt a „holtomiglan” ígéivel, Károly mind mélyebben, mélyebben hajtotta le fejét, utoljára forró homloka a hideg márványlapot érintette s melle nehezen zihálva emelkedett föl... s süllyedt hörögve alá...

Végre tompán szólalt meg:

- Mi állja hát még utját boldogságtoknak?...

Gyula megdöbbenve tekintett sápadt arczába, zilált tekintetű szemébe.

- Tudod, hogy nincs állásom.

- Úgy? hát csak a pénz?

Gyula elhallgatott, csak némán ingatta a fejét, gépiesen ismételte Károly szavait.

Úgy... a pénz... a pénz...

Károly szemében valami vad világosság gyulladt ki.

- Te, Gyula!... Tudod mit? Ne legyen akadálya boldogságtoknak az az átkozott pénz! Nekem van... Én adok... fogadd el.

Gyula meghökkenve bámult rá. Nem talált hirtelenében szót a feleletre. Károly ismételte.

- Én adok... én adok.

Gyula összehuzott szemöldökkel, szidó pillantást vetett rá.

- Nos?

- Nem fogadhatom el.

Károly elsápadt. Reszkető hangon kérdezte:

- Miért?

- Mert... mert...

- Mondd ki!

- Mert én... ahhoz a pénzhez... nem nyulok.

Azzal fölkelte, mintha indulni akart volna.

Károly megsemmisülve ült ott egy darabig. Végre tompán, érzéketlenül révedezett szanaszét, egy bankót dobott oda a pinczérnek, melyet az bókolva köszönt meg s hamar indult kifelé.

Gyula követte.

Künn a csillagos éjszakában, a kávéház ajtójának tánczó világu gázlámpái alatt megálltak. Szótlanul bámultak kettfelé. Szólni egyik sem tudott... egyik sem akart.

Végre Károly kezét nyújtott neki, Gyula elfogadta.

- Tehát te is megvetsz.

- Nem.

- Úgy hát nem szeretsz már.

Gyula bucsuzóra megrázta a kezét.

- Ha szenvedsz, a tiszt szegénység szenvedését megosztom veled. Mikor a szerencsétlenség napjai elkövetkeznek: engem oldaladnál találsz.

- És most?

- Most... nincs rám szükséged.

Azzal néma kézzorítással elvált tőle s megindult a Szerb-utca felé. Még mindig ott lakott.

Károly sokáig, sokáig nézett utána. Olyasvalamit érzett, mintha ennek az embernek a barátságáért érdemes volna szerencsétlenné lenni.

Aztán halkán megfordult s ment, folytatni az éjszakázást, a mánort, a feledést, ment az orfeum felé.

VIII.

Az orfeum!

Van, a ki felkaczag e név hallatára, van olyan is, a ki vállat von, sokan keresztet vetnek, sokan hamiskásan mosolyognak, némelyek elrémülnek, de senki sem marad indifferens.

A nagymező-utczai dalcsarnokban tíz óra után kezdődik az igazi élet.

Már kilencz után kezdenek a fiakkerek arra robogni s tizenegy óra tájban egész equipage-sor áll és sütkérezik a nagy kapu felett ragyogó villanyos nap kékes-fehér sugaraiban.

Álmos kocsisok, bukétokat hozó, válaszra váró hordárok ácsorogtak a kapu körül, a melynek bejárása, hosszú kapualjával valóságos sóhajok hidja, melyen át egy más világba ér az ember.

Belülről harsogó zene, rikoltó ének hangzik; valamelyik „chanteuse” vagy „excentrique” produkálja magát. Így nevezik a hangnélküli, nem éneklő, csak rikácsoló, térdig érő szoknyában, keréknagyságu kalappal parádézó „énekesnőket”.

Károly fásultan ment végig a hosszú „kapualján”, jegyet váltva s blazirt lépésekkel, komor arczczal ballagott a hajlongó s őt meczenási borravalóiról ismerő kellnerek hada között, páholyáig.

A helyiség zsufolva volt.

A „régí” orfeumot, a fővárosnak ezt a jelenben már eltűnt „emlékét” talán mindenki ismeri. Cseppet sem érdemli ugyan ez a német fészek, hogy emlékezetben maradjon, hanem a történeti hűség kedvéért vetjük ide a vázlatát, úgy, a mint lebontása előtt állott.

Hosszu, nagy, granáriumszerű, téres helyiség, melynek végében a szinpad van felállítva. A tetőzet nyáron szétnyitható, a mikor is nagy tömegben száll fel belőle a gőz, meg a szivarfüst, ez az orrcsavaró áldozat füstje a rövidszoknyás műzsának, föl, a csillagos ég felé, a melyhez ugyan kevés köze van annak a művészetnek, a melyet itt gyakorolnak.

A szinpad alatt „orchestrum” van. A „karmester” ur zongorája benyulik a szinpad alá, melynek deszkalapjai háromnegyed részben eltakarják a kupléktól agyonvert alkotmányt, csak a klaviatúrája áll ki, melyen a fenhordott fejű „regens chori” néha briliáns futamokat csal ki s a hiányzó összhangot adja meg a maga fogyatékos zenekarának.

A zenekar mögött a szűk, deszkából összetákolt „páholyok” disztelenkednek, négy-öt személyre szánva, a kik a szűk helyen annál kevésbbé mozdulhatnak, mert a „páholyoknak” csufolt szűk deszkaketreczbe még egy-egy négyszögletű asztalt is erőszakoltak, hogy az uri vendégek fogyaszthassák valahol a jeles sört vagy bort, a melyet nem valami botrányos olcsón mérnek a „művészcsarnok” unott képű pinczérei.

Hátrább, korláttal elválasztva a páholyoktól, az ugynevezett „első helyek” vannak, szűk térre összezsufolt asztalok, székek, a melyek köré mindig több embert erőltettek, mint a mennyi fér, mert a hely drága s a „művészetet” csengő pénzzel kell fizetni.

Az első hely mögött az olcsóbb nézőtér van; ez a diákság, munkások, kisebb igényűek sörözőhelye. Leghátul az ugynevezett „művész-asztal” van, a deszkafal egy fülkéjében, a bejárástól balra, mely mellett a szerepöket lejátszott orfeum-művészek vacsorálnak, kritizálva az utánuk következőket s lelkesen tapsolva mindegyiknek; mert a hármas ismétlésnek ki kell kerülni minden produkció után, akár kell a publikumnak, akár nem. A hatalmas gimnasztanyerek kiforszírozzák a „chanteuse”-t, az „excentrique”-t, meg a többit mind, különösen a gyámoltalanabbakat. Hiszen azt, a mi tetszik, úgy is megtapsolja a publikum.

Károly helyet foglalt a szokott „páholyában”. Fásult szemmel nézett végig az éppen debütírozó „magyar népdal-énekesnőn”, a ki feszes trikóban, csikorgó piros csizmában, hagyományos orfeummozdulattal két kezét keblére nyomva, majd befelé fordított ujjakkal kört vágva maga körül, jelentős szemhunyorításokkal erősítgette, hogy:

...jajjaj... jajjaj... jaj!
De mikor a kis lány szive,
Mint az irós vaj...!

Persze, az a kis lány senki más, mint ő maga.

Károly tudta, hogy ezt a szép nótát a „művészasztal” hatalmas tenyereinek kegyelméből legalább is háromszor kell végighallgatnia. Elfordult tehát a primadonnától s hanyagul oldalt ülve, a közönséget kezdte mustrálni.

Egyszerre meghökkent. Arczába szökött a vér. Az első hely publikuma között, egy asztal körül csupa ismerőst fedezett fel. A magyar-utczai kávé mérés egykori látogatói voltak. Gyógyszerészek, orvosnövendékek, jogászok. Többi között egy valamikor jóbarátja, jelenleg tartalékos tiszt, hadnagyi uniformisban, a ki, mikor megpillantotta Károlyt, tüntetőleg hátat fordított neki s fumigálta.

Az asztal végén ülő gyógyszerész-növendék azonban jónak látta megújítani az ismeretséget Károlylyal. Ez a fiu egyike volt azoknak az „örök patikus-növendékek”-nek, a kik örökké praktizálnak, néha az egyetemre is eljárogatnak, de azért sohasem végeznek. Vagy nincs

pénzüket a szigorlatra, vagy ha van: elverik, ha el nem verik - megbuknak, szóval örökös patikus-segéddek, a kik mint ilyenek halnak meg, ha időközben más pályára nem mennek s minden tanév elején hűségesen ott vannak az ismerkedési estélyeken, megiszszák a bruderschaftot minden ujonczczal s atyamesterként gérálják magukat a rigorosandusokkal szemben, jóllehet ők maguk egyetlen egy rigorosumot sem tettek le.

Az „örök-patikusok” e végkép kivesző fajából való a Sanduki Muki figurája is, a ki fölkel az asztalvégről, hogy mint a hadnagynak mondá, „megujítsa az ismeretséget” Károlylyal.

Hja - a hadnagy ur fumigálhatta Károlyt. Volt pénze. De Sanduki barátunk potyából élt s mivel Károly páholyban ült, bizonyára van egy kis kilátás vacsorára.

Kicsit már illuminálva volt a jó Sanduki. Korday, a hadnagy, meg a kompánia, vegyesen töltötte szegénybe a bort, sört és cognacot. Ezért egy kissé ingadozó lépésekkel bandukolt az „első hely” asztalai között a páholy-bejárásig, melyben megbotlott, úgy, hogy csaknem az ölébe esett Károlynak.

- Jó estét... nagyságos uram...

- Mi az ördög? - nevetett fanyarul Károly - hát mióta nagyságolsz te engem, öreg?

- Hát sza... szabad a nagyságos urat te... tegezni? - makogá az ingadozó Sanduki, mialatt az egyik szalmaszékre nagy vigyázattal leereszkedett.

- És miért nem, Muki?

- Hát mert páholyba jársz, briliántos melltűd van és pezsgőt fizetsz.

- Pezsgőt? No jó. Legyen igazad. Pinczér!

S néma jelekkel adta tudtára a rohanó kellnernek, hogy mit akar.

Az előadás azalatt folyt tovább. Egy kis champagnei nem szokta megzavarni az orfeumi előadásokat.

- Köszönöm, nagyságos barátom-uram... Ugy is van már tiz esztendeje, hogy nem ittam pezsgőt.

- Hát a „többiek...” - mormogá zavartan Károly - miért nem jönnek ide!

- Hm... Miért? Miért? - akadozott Sanduki. - Hát... mert büszke bolondok. Látod, nagyságos öregem, én nem vagyok olyan büszke... Én nem vetlek meg, bármit mondjon is rólad a világ...

Károly hátrahőkölt a széken. Arczát a szeme fehéréig elfutotta a vér.

- Akármit... mond is...

- Akármit - dadogá zavartan Sanduki.

- Hát osztán - sziszegé összeszorított fogakkal Károly - mi az az akármí? Tudod, Sanduki, hogy sokszor segitettem rajtad... Hát légy őszinte, tudni akarom.

- Mit?

- Hogy mi az az „akármí”?

- Hát aztán te nem tudnád azt, nagyságos öregem?

- Mi gondod rá, ha tudom is. Csak te monddjad... nagyon jól esik hallanom.

S azzal színig tölté Sanduki poharát habzó pezsgővel.

- No, ha „jól esik...” az már más... Hát - szólt, nagyot huzva a habzó, széles pohárból - eleinte sajnálták, hogy „eladtad magadat...”

Károly fojtott hangon ismétlé:

- ...Hogy eladtam magamat...

- No, igen - folytatá Sanduki. - Kár volt érted. Meglehet, hogy okod volt rá... A Kis Gyulával sokat beszélünk erről. Majd megevett bennünket, ha rágalmaztunk...

- Hát csak rágalmaztatok?

- No hát mit csináljon az ember egész délután a kávé mérésben? A cikória jobban csúszik egy kis emberszólással.

- S aztán hogy rágalmaztatok?

- De már azt csak mondja el más. Én, mikor a pezsgőt iszom, nagyságos öregem, akkor nem fogok kilenczvenfontos gorombaságokat vagdalni a te pártfogó fejedhez.

Károly elsápadt.

Ebben a perczben a hadnagy odakiáltott Sandukinak:

- Meddig ülsz még ott, azzal a...

A vége nagyon drasztikus volt. A kik hallották - szerencsére csak kevesen hallották, mert az asztal nagyon közel volt a páholyhoz - tágra nyílt szemekkel bámultak Károlyra.

Sanduki lehuzta a fejét az asztalra, Károly pedig halálsápadtan ugrott föl. Kiment a páholyból, odaállt a hadnagy elé. Ajka reszketett a felindulástól.

- Helyt áll a hadnagy ur azért, a mit most mondott?

A hadnagy szuró szemmel nézett rá. Az egykori jóbarátból semmi sem volt az arcában. Gyűlöletes, izzó megvetés nézett ki belőle.

- Helyt állni? - ismétlé fagyosan. - Tudja az ur, vannak asszonyok, a kikért nem szokás megverekedni... No hát, vannak olyan férfiak, a kikkel nem szabad megverekedni. Ezek egy kategóriába tartoznak. Az ur pedig afféle...

Azzal felkelt asztaltársaságával együtt s elment, pillantást sem vetve Károlyra.

Az visszatámaszkodott a páholyba. Szerencsére az egész jelenet alatt egy lármás kuplé zenéje töltötte el a helyiséget. Botrány nem lett belőle nagyobb, legalább a szokott orfeumiaknál nem. Károly megsemmisülten ült vissza a székére. Pezsgőt rendelt s erősen töltött Sandukinak, a ki nem merte tőle megkérdezni, hogy mit végzett a hadnagygyal?

...Sanduki már majdnem elbóbiskolt. Károlyon nem fogott az ital. A lelki arczulcsapás ott háborgott a mellében. Halálsápadtan fordult Sandukihoz:

- Öreg, hol vagy most kondiczióban?

- Az Oroszlán-patikában, - dadogá Sanduki.

- Holnap felkereslek.

- Minek, nagyságos öregem?

- Egy kis morfiumra van szükségem, adsz-e?

- A mennyi csak kell... A mennyi csak kell...

S pezsgőztek tovább. Az egyik mámorosan, bóbiskolva, a másik halálsápadtan, hallgatagon.

IX.

Az üllői-uti kórház egyik külön szobájában, sárga arczát elsoványodott karjára támasztva ül betegágán egy korán megvénült ember.

Károly.

Halk kopogás hangzik az ajtón. Lábujjhegyen, nesztelenül lépnek be egy fiatal ember s egy karcsu leány.

Gyula és Biri. Jegyesek...

- Hozott Isten! - szól hörgő hangon a beteg. - Eljöttél hát még egyszer? Eljöttek?

Mélyen fekvő szemei mintha elborulnának... mintha megnedvesülnének.

A jegyespár leül Károly ágya mellé. Károly megfogja a kezöket. Közelebb vonja őket.

- Ma éjjel végigálmodtam multam egész történetét. Nem hosszú, de csunya. Átmenet a tavasz zöldjétől - a hamuszürkéig.

- Ne izgasd magad...

Biri szótlanul igazítja meg a beteg vánkösát. Károly folytatja:

- ...Gyermekkoromat... A szolnoki tanulóéveket... Játékaimat a Tisza partján. Emlékszel, Gyula? Aztán a válás a szülői háztól. Szegény öregek...

Hangja elfulladt. Hörgésbe ment át.

- Károlyom, kiméld magadat.

A beteg elutasító mozdulattal folytatta:

- Az egyetemi évek. A szerb-utczai lakás. Kis tea-estélyeink - négyszem közt. A „teának csufolt száraz fű”, emlékszel? Az az este, mikor a Biri megmentését elmondtad. Szép este volt. Másnap Till Sámuel...

Elhallgatott.

- ...Első látogatásom Biri betegágya mellett. Akkor nap mondta el azokat az örökigazságu szavakat...

- Melyeket, Károly? - kérde a lány félénken.

- Hogy hamu... minden csak hamu...

- Nem! nem! - vágott közbe Biri. - Nem minden hamu. A mi szerelmünk, a mi boldogságunk nem az. Meg fog gyógyulni. Velünk fog élni. A szürke ég is kiderül. Tavasz lesz újra.

- S a tiszta ég is beborul és hamuszürke lesz örökre... - folytatá Károly mély sóhajjal. - Megálmodtam azt is. Emlékszel, Gyula? Neked el is mondtam akkor az álmomat. Emlékszel? a feketefátyolos asszony... a pénzes zacskó... a halálfej...

Kezébe rejtette arczát.

- Erővel beteggé teszed magadat, Károly. Elvitetlek innét. Biriékhez viszlek addig, míg új lakásunkba költözünk. Tudod, az ipariskola közelébe, a hová tanárnak nevezték ki. Akkor hozzánk jössz.

Károly megüvegesedett szemekkel bámult el.

- A Sólyom-utczába? Akkor elő kell mutatni a levelet...

Gyula és Biri rémülten tekintettek egymásra. Biri fölkel, hogy támogassa az elhanyagolt beteget, Gyula zord arczczal kiáltott föl:

- Ó, az az átkozott morfium!

- ...Ó nem, - beszélt suttogva tovább a beteg - nem átkozott... Áldott morfium. Édes anyámnak nem volt téli ruhája és én szereztem neki... Aztán nekem nem volt nyugalmam - és a morfium szerzett nekem... Szerzett nekem...

Hátrahanyatlott vánkósára. Élettelen arczán ólomszürke sápadtság terült el.

- Úgy, pihenj egy kicsit. Szegény fiu!

- Az voltam - mormogá a beteg. - Szegény fiu. De meggazdagodtam.

S szürke arcza keserű mosolyra torzult.

- Ó, ne szidd a morfiumot, Gyula. Mikor a kétségbeesés, az önvád, a lelkiismeret bíráló perczei elérkeznek; mikor olyan hegyes, tépő karmokkal vág fájó szivünkbe, hogy kibuggyan szemeinkből az égő könnyáradat... akkor olyan jó csillapító, enyhítő, gyógyító szer a morfium... az ember felejt... felejt... felejt...

Hangja egészen elhalt. Aludni látszott.

Gyula suttogva mondá Birinek:

- Elaludt. Menjünk - hadd pihenjen...

A beteg erre fölvetette szemeit.

- Csak egy perczre még, Gyulám.

Gyula visszasietett az ágyhoz.

- Hajolj közel. Egy titkos kérésem van. Utolsó. Nagyon fontos.

Biri az ablakhoz vonult. Gyula leült a beteg mellé.

- Hallgatlak.

- Nézd, édes Gyulám. Ott, abban a fiókban van egy csomó levél. Én irtam őket.

- Kinek szólnak?

- Az én édes öregeimnek... szüleimnek...

Hangja elfulladt. Majd erőt vett magán és folytatta:

- Küldözzesd el őket... havonkint egyet... Nekik... nem szabad megtudniok, hogy én... már nem vagyok...

Gyula szivét metsző fájdalom járta át.

- Károly!

- Hallgass... hallgass... A levelek úgy vannak szerkesztve, mintha rendes kérdéseikre felelnék. Te oszd be őket... van tavaszi, nyári... Mentegetődző, újév-gratuláló... mindenféle. Ugy-e, milyen furcsa?

Gyula hallgatott. Csak Biri csöndes sirása hallatszott az ablakban.

- Itt meg... nézd...

S vánkosa alól egy boritékot vont elő.

- Nézd, Gyula, egy csomó bankó. Megtakarított keresményem.

S arcza eltorzult, hangja görcsös, fuldokló zokogásba tört.

- Károly... édes Károlyom... A beteg letörölte omló könyeit.

- Be kár, hogy nincs morfiumom!... Ezt a pénzt is oszd be a levelek mellé. Három esztendeig elég lesz. Tovább úgy sem élnek. Látom előre. Tudom. A morfiománia megtompítja az idegeket, de prófétai finomságúvá élesíti a hatodik érzéket, azt a nevezhetetlent. Fogd a pénzt... nesze. Megteszed?

- Barátságunkra mondom: megteszem.

- Jó... jól van, édes Gyulám... Most... megnyugtattál. Most... nyugodtan alhatom el. Mert elalszom. Bucsuzzunk. Jó éjszakát.

Azzal forrón megszorította az odanyujtott két kezét, a Biriét meg is csókolta... hosszan... hosszan... azzal mosolyogva intett.

- Ugy-e, nem vagy féltékeny, Gyulám?

S felülve ágyában, utánuk nézett sokáig.

- Boldogok lesztek... nagyon boldogok... én tudom.

És mikor azok elmentek, könyezve, szorosan egymáshoz simulva a komor kórházlépcsőn, még jó darabig hallgatta elhangzó lépéseik neszt... Aztán az ágy matraczai közül kis fekete üvegcsét vett elő, végigsimitotta homlokát s ajkához emelte az üveget.

A kiürült üveg koppant... Halovány feje hátrahanyatlott. Elaludt.

El...

X.

A csarnóaljai kis házikóban a zöldernyős lámpa körül együtt ülnek az öregek.

Igen meg vannak már törve. Nehéz a kor. De legalább jó mód környékezi őket.

Tavaszdik az idő, odakünn virágjukban állnak a rózsaszínű barackkfák. A tele hold olyan fényesen süt rájuk, mintha ezüst hóval volna borítva valamennyi.

Verona az imént jött meg a városból. Most pakolja ki a kosarat.

- Van-e benne levél? - kérdi az öreg, csontfogalványos szemüvegét törölgetve.

- De van ám, öregem, van ám! Nesze olvasd. De előbb várj egy kicsit. Elrakom a kávé meg a cukrot.

Mert most rendesen meg van ám a kis kávé meg a cukor!

Az öreg kezébe veszi a levelet. Tapogatja.

- Már megint pénz van benne...

- Ej, ej... hiszen még nincs hat hete, hogy küldött?

- De még a pénz se fogyott el... Ej, ej, az a fiu, az a fiu...

- Hála az egeknek... Bizonyosan jobb dolga van most.

- És nyugodalmasabb.

(Jobb... és nyugodalmasabb...)

- Olvasd, öregem. Igéri-e, hogy jön? Istenem, hogy jönne már csak...

S az öreg fölteszi a csontkarikás szemüvegét és olvassa:

„Szivemből erőt és egészséget kívánok szeretett szüleimnek, minthogy magam nem jöhetek, - az orvosi praxis visszatart, - hiszen a jó orvos egy napra sem hagyhatja el a betegeit...”

- Igaz... igaz...

„Küldöm emlékezésül ezt a mellékelt csekélységet. Csak ne vonjanak meg semmit maguktól, akkor tesznek engem boldoggá... Én, hála Istennek, jól érzem magamat, nincs semmi bajom...”

S az öregek összetett kézzel suttogják:

- Hála Istennek... hála Istennek...